

IBERIA GRAECA

Arte griego en los museos y
colecciones de la península Ibérica

IBERIA GRAECA

Art grec als museus i
col·leccions de la península Ibèrica

IBERIA GRAECA

Greek Art in the Museums and
Collections of the Iberian Peninsula

IBERIA GRAECA

Ελληνική τέχνη στα μουσεία και
στις συλλογές της Ιβηρικής Χερσονήσου

ISBN: 978-84-393-9860-8

Depósito Legal: B-8760-2019

Impresión: www.norprint.es

Barcelona, 2019

© de la edición: Centro Iberia Graeca

© de los textos e ilustraciones: sus respectivos autores

IBERIA GRAECA

Arte griego en los museos y
colecciones de la península Ibérica

Art grec als museus i
col·leccions de la península Ibèrica

Greek Art in the Museums and
Collections of the Iberian Peninsula

Ελληνική τέχνη στα μουσεία και
στις συλλογές της Ιβηρικής Χερσονήσου

con la colaboración del

	PRESENTATION	9
	Executive Council of the Iberia Graeca Centre	
1	FORMING THE GREEK ARCHAEOLOGICAL COLLECTIONS IN SPAIN AND PORTUGAL	13
	Xavier Aquilué (Centre Iberia Graeca-Museu d'Arqueologia de Catalunya)	
	Paloma Cabrera (Centro Iberia Graeca-Museo Arqueológico Nacional)	
2	GREEK OBJECTS IN THE MUSEO ARQUEOLÓGICO NACIONAL (MADRID). THE COLLECTIONS OF GREEK ANTIQUES	25
	Paloma Cabrera (Centro Iberia Graeca-Museo Arqueológico Nacional)	
3	GREEK COINS IN THE MUSEO ARQUEOLÓGICO NACIONAL (MADRID). EL GABINETE NUMISMÁTICO	37
	Paloma Otero (Museo Arqueológico Nacional)	
4	GREEK SCULPTURES IN THE MUSEO NACIONAL DEL PRADO (MADRID)	47
	Stephan F. Schröder (Museo Nacional del Prado)	
5	GREEK COINS IN THE MUSEO CASA DE LA MONEDA (MADRID)	57
	Isabel Encinas Bodega (Museo Casa de la Moneda)	
6	GREEK OBJECTS FROM THE GABINETE DE ANTIGÜEDADES DE LA REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA (MADRID)	67
	Martín Almagro-Gorbea (Real Academia de la Historia)	
7	GREEK POTTERY FROM THE COLLECTION OF THE FUNDACIÓN CASA DE ALBA (PALACIO DE LIRIA, MADRID)	79
	Margarita Moreno Conde (Museo Arqueológico Nacional)	
	Carmen Sánchez Fernández (Universidad Autónoma de Madrid)	

8	GREEK OBJECTS FROM THE COLLECTIONS OF THE BARCELONA HEADQUARTERS OF THE MUSEU D'ARQUEOLOGIA DE CATALUNYA	91
	Jordi Principal (Museu d'Arqueologia de Catalunya-Barcelona)	
9	THE GREEK COIN COLLECTION OF THE GABINET NUMISMÀTIC DE CATALUNYA (MUSEU NACIONAL D'ART DE CATALUNYA, BARCELONA)	103
	Maria Clua (Gabinet Numismàtic de Catalunya)	
10	COLLECTIONS OF GREEK OBJECTS IN ANDALUSIA: FROM PLUNDERING TO SCIENCE	113
	Eduardo García Alfonso (Junta de Andalucía. Delegación Territorial de Cultura, Turismo y Deporte, Málaga)	
11	GREEK POTTERY FROM THE FUNDACIÓN RODRÍGUEZ-ACOSTA (GRANADA): THE GÓMEZ-MORENO COLLECTION	127
	M.ª Carmen López Pertíñez (Fundación Rodríguez-Acosta, Granada)	
	Andrés M.ª Adroher Auroux (Universidad de Granada)	
12	GREEK OBJECTS FROM THE MUSEU NACIONAL DE ARQUEOLOGIA (LISBOA)	139
	Rui Morais (Universidade do Porto/FLUP/UI&D-CECH)	
13	GREEK OBJECTS FROM THE MUSEU DE LA FUNDAÇÃO CALOUSTE GULBENKIAN (LISBOA)	151
	Rui Morais (Universidade do Porto/FLUP/UI&D-CECH)	
	BIBLIOGRAPHY	163
	INFORMATION ABOUT THE MUSEUMS AND COLLECTIONS	168
	CREDITS	169

	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ	9
	Το Διοικητικό Συμβούλιο του Κέντρου Iberia Graeca	
1	Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ ΣΤΗΝ ΙΣΠΑΝΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	13
	Σαβιέ Ακιλουέ (Κέντρο Iberia Graeca-Αρχαιολογικό Μουσείο της Καταλωνίας)	
	Παλόμα Καβρέρα (Κέντρο Iberia Graeca-Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)	
2	ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΣΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ (ΜΑΔΡΙΤΗ). ΟΙ ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ	25
	Παλόμα Καβρέρα (Κέντρο Iberia Graeca-Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)	
3	ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ (ΜΑΔΡΙΤΗ). Η ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΑΙΘΟΥΣΑ	37
	Παλόμα Οτέρο (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)	
4	ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΛΥΠΤΑ ΣΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΟΥ ΠΡΑΔΟ (ΜΑΔΡΙΤΗ)	47
	Στέφαν Φ. Σρέντερ (Εθνικό Μουσείο του Πράδο)	
5	ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΝΟΜΙΣΜΑ ΣΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ Ο ΟΙΚΟΣ ΤΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ (ΜΑΔΡΙΤΗ)	57
	Ισαμπέλ Ενθίνας Μποδέγα (Μουσείο Οίκος του Νομίσματος)	
6	ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ (ΜΑΔΡΙΤΗ)	67
	Μαρτίν Αλμάγρο-Γκορμπέα (Βασιλική Ακαδημία Ιστορίας)	
7	Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΕΡΑΜΙΚΗ ΣΤΗ ΣΥΛΛΟΓΗ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΚΑΣΑ ΝΤΕ ΑΛΜΠΑ (ΑΝΑΚΤΟΡΟ ΝΤΕ ΛΙΡΙΑ, ΜΑΔΡΙΤΗ)	79
	Μαργαρίτα Μορένο Κόντε (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)	
	Κάρμεν Σάντσεθ Φερνάντεθ (Αυτόνομο Πανεπιστήμιο Μαδρίτης)	

8	ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΤΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΩΝΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΔΡΑ ΤΟΥ ΣΤΗ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ	91
	Τζόρντι Πρινθιπάλ (Αρχαιολογικό Μουσείο της Καταλωνίας-Βαρκελώνη)	
9	Η ΣΥΛΛΟΓΗ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΩΝΙΑΣ (ΕΘΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΕΧΝΩΝ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΩΝΙΑΣ, ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ)	103
	Μαρία Κλούα (Νομισματικό Κέντρο Καταλωνίας)	
10	ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΔΑΛΟΥΣΙΑ: ΑΠΟ ΤΗ ΛΕΗΛΑΣΙΑ ΣΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗ	113
	Εδουάρδο Γκαρθία Αλόνσο (Κυβέρνηση της Ανδαλουσίας. Επαρχιακή Αντιπροσωπία Πολιτισμού, Τουρισμού και Αθλητισμού, Μάλαγα)	
11	ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΕΡΑΜΙΚΗ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΡΟΝΤΡΙΓΚΕΘ-ΑΚΟΣΤΑ (ΓΡΑΝΑΔΑ): Η ΣΥΛΛΟΓΗ ΓΚΟΜΕΘ-ΜΟΡΕΝΟ	127
	Μαρία Κάρμεν Λόπεθ Περτίνιεθ (Ίδρυμα Ροντρίγκεθ-Ακόστα, Γρανάδα)	
	Αντρές Μαρία Αντροέρ Ωρού (Πανεπιστήμιο του Γρανάδας)	
12	ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΣΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ (ΛΙΣΑΒΟΝΑ)	139
	Ρούι Μοράις (Πανεπιστήμιο του Πόρτο /FLUP/UI&D-CECH)	
13	ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΣΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΚΑΛΟΥΣΤΕ ΓΚΟΥΛΜΠΕΚΙΑΝ (ΛΙΣΑΒΟΝΑ)	151
	Ρούι Μοράις (Πανεπιστήμιο του Πόρτο /FLUP/UI&D-CECH)	
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	163
	ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΚΑΙ ΤΙΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ	168
	ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ	169

Executive Council of the Iberia Graeca
Centre

Το Διοικητικό Συμβούλιο του Κέντρου
Iberia Graeca

THE IBERIA GRAECA CENTRE is a body that was created by the Spanish Ministry of Culture and Sport and the Catalan Ministry of Culture (Official State Gazette 56 of 6/3/2007) to develop research, document, conserve and disseminate projects on the Greek archaeological heritage of the Iberian Peninsula, in which l'Escala (Girona) Town Council also participates. It is a centre that specialises in the study of ancient Greek culture on the Iberian Peninsula, of the presence of the Greek in the western extreme of the Mediterranean and their cultural legacy. One of the aims of the Centre is to have a programme for the cultural and social dissemination of the Greek legacy that is common to the Mediterranean. To this end, in 2012, the book *Iberia Graeca. The Greek Archaeological Legacy on the Iberian Peninsula* was published, a scientific book aimed at a non-specialist public, that dealt with the current state of the archaeological testimonies to the presence of Greek culture on the Iberian Peninsula.

With this new publication, *Iberia Graeca. Greek Art in the Museums and Collections of the Iberian Peninsula*, we are covering a gap that the previous book did not deal with: collections of Greek art objects of great artistic and doc-

ΤΟ ΚΕΝΤΡΟ IBERIA GRAECA είναι ένας οργανισμός που ίδρυσε το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού του ισπανικού Κράτους και το Υπουργείο Πολιτισμού της Κυβέρνησης της Καταλωνίας (ΦΕΚ 56 της 6/3/2007) για την ανάπτυξη προγραμμάτων έρευνας, τεκμηρίωσης, συντήρησης και διάδοσης της ελληνικής αρχαιολογικής κληρονομιάς στην Ιβηρική Χερσόνησο, με τη συμμετοχή του Δήμου της Εσκάλα (Τζιρόνα) επίσης. Πρόκειται για κέντρο που ειδικεύεται στην μελέτη του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού την Ιβηρική Χερσόνησο, της παρουσίας των Ελλήνων στο δυτικό άκρο της Μεσογείου και της πολιτιστικής της κληρονομιάς. Ένας από τους σκοπούς του Κέντρου είναι η επεξεργασία ενός προγράμματος πολιτιστικής και κοινωνικής διάδοσης της κοινής ελληνικής κληρονομιάς στη Μεσόγειο. Με αυτή την έννοια, το 2012 εκδόθηκε το βιβλίο *Iberia Graeca. Η ελληνική αρχαιολογική κληρονομιά στην Ιβηρική Χερσόνησο*, ένα βιβλίο εκλαϊκευμένης επιστήμης για μη εξειδικευμένο κοινό, που αφορά τη σημερινή κατάσταση των αρχαιολογικών τεκμηρίων για την παρουσία του ελληνικού πολιτισμού στην Ιβηρική Χερσόνησο.

Με την έκδοση *Iberia Graeca. Ελληνική τέχνη στα μουσεία και στις συλλογές της Ιβηρικής Χερσονήσου*, που παρουσιάζουμε τώρα, καλύπτουμε ένα κενό που δεν κάλυπτε η προηγούμενη έκδοση: τις συλλογές αντικειμένων ελληνικής τέχνης

umentary value found in public and private collections in Spain and Portugal that mainly come from legacies, donations or purchases, put together throughout the 18th to 20th centuries and acquired on the national and international antique markets. These collections, which are today open and accessible to the public, make up part of the history of European antiquarianism and collecting. They pay testimony to the passion for ancient Greece, its objects, historic documents of great artistic and cultural value which, although most of them do not come from Spanish or Portuguese territory, have contributed over three centuries, to enriching and expanding our knowledge of the classical world and the love we have of Greek culture. They are extraordinary works of art of our historic heritage, which also form part of the European cultural heritage, and that contribute to creating awareness about the history and common values, reinforcing the memory, understanding, identity, dialogue and the feeling of belonging to a common European space.

We would not wish to finish without thanking all the people and institutions that have made this publication a reality. Without the enthusiastic collaboration of those institutionally responsible for the museums and collections that appear in this book, of the various researchers who have written up the texts for each chapter, of the photographs of the images that illustrate the text, of the translators and all the professionals involved in the publication, this project of the Centro Iberia Graeca

μεγάλης καλλιτεχνικής και τεκμηριακής αξίας, που βρίσκονται σε δημόσιες και ιδιωτικές συλλογές στην Ισπανία και στην Πορτογαλία, οι οποίες κατά μεγάλο μέρος τους προέρχονται από κληρονομίες, δωρεές ή αγορές που έγιναν στο διάστημα μεταξύ του 18^{ου} και του 20^{ου} αι. και αποκτήθηκαν στην εθνική και διεθνή αγορά αρχαιοτήτων.

Αυτές οι συλλογές σήμερα είναι ανοιχτές και προσβάσιμες για το κοινό και αποτελούν μέρος της ιστορίας των αντικέρ και των συλλεκτών στην Ευρώπη. Καταμαρτυρούν το πάθος για την αρχαία Ελλάδα και για τα αντικείμενά της, αυτά τα ιστορικά τεκμήρια τεράστιας καλλιτεχνικής και πολιτιστικής αξίας, ακόμα κι αν δεν προέρχονται όλα από την ισπανική ή την πορτογαλική επικράτεια. Αυτά συνέβαλαν επί τρεις αιώνες στον εμπλουτισμό και την επέκταση της γνώσης για τον κλασικό κόσμο και της αγάπης για τον ελληνικό πολιτισμό. Πρόκειται για εξαιρετικά έργα τέχνης της Ιστορικής μας Κληρονομιάς, μέρος επίσης της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς, που συμβάλλουν στην ευαισθητοποίηση σχετικά με την ιστορία και τις κοινές αξίες, στην ενίσχυση της μνήμης, της κατανόησης, της ταυτότητας, του διαλόγου και της αίσθησης ότι ανήκουμε σε έναν κοινό ευρωπαϊκό χώρο.

Δεν θέλουμε να κλείσουμε χωρίς να ευχαριστήσουμε όλα τα πρόσωπα και τους θεσμούς χάρη στους οποίους υλοποιήθηκε αυτή η έκδοση. Χωρίς την ενθουσιώδη συνεργασία των θεσμικών υπευθύνων των μουσείων και συλλογών που αναφέρονται στο βιβλίο, των διαφόρων ερευνητών που συνέταξαν τα κείμενα κάθε κεφαλαίου, των φωτογράφων που τράβηξαν τις φωτογραφίες που εικονογραφούν τα κείμενα, των μεταφραστών και όλων των εμπλεκόμενων στην έκδο-

would not have seen the light of day. Once again, we have counted on the support of the Instituto Cervantes in Athens. We are extremely grateful to all of them.

Iberia Graeca Centre,
14 January 2019

ση επαγγελματιών, αυτό το εγχείρημα του Κέντρου Iberia Graeca δεν θα είχε ευοδωθεί. Είχαμε, επίσης, και αυτή τη φορά, την υποστήριξη του Ινστιτούτου Θερβάντες της Αθήνας. Έχουν όλοι τους την ευγνωμοσύνη μας.

Κέντρο Iberia Graeca,
14 Ιανουαρίου 2019

FORMING THE GREEK ARCHAEOLOGICAL
COLLECTIONS IN SPAIN AND PORTUGAL

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ ΣΤΗΝ
ΙΣΠΑΝΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ

»»»»»»»» **Xavier Aquilué** ««««««««

(Centre Iberia Graeca-Museu d'Arqueologia de Catalunya)

»»»»»»»» **Paloma Cabrera** ««««««««

(Centro Iberia Graeca-Museo Arqueológico Nacional)

SINCE THE RENAISSANCE, the European aristocratic elite have had a notable interest in collecting Greek and Roman antiquities. Interred for centuries, they reappeared during the first excavations carried out in Italy under the surprised, admiring gazes of their discoverers at that time. Since then, but particularly since the 18th century, they have been the object of passionate desire and the interest of princes and aristocrats, diplomats, scholars, the inquisitive, collectors, artists and archaeologists from the 16th- to 20th- century Europe.

In the 18th century, Greece, the cradle of reasoning and of the arts, became the century of lights, an ideal, a light-house that attracted intellectuals and artists, scholars and amateurs, young aristocrats who gave meaning to their

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ, οι ευρωπαϊκές αριστοκρατικές ελίτ έδειχναν μεγάλο ενδιαφέρον να δημιουργήσουν συλλογές ελληνικών και ρωμαϊκών αρχαιοτήτων. Οι αρχαιότητες αυτές ήταν θαμμένες επί αιώνες, και επρόκειτο να βγουν στην επιφάνεια στις πρώτες ανασκαφές που έγιναν στην Ιταλία, υπό το έκπληκτο και έκθαμβο βλέμμα των ερευνητών της εποχής. Από τότε, αλλά ειδικότερα από τον 18^ο αι., έγιναν αντικείμενο παθιασμένης επιθυμίας και ενδιαφέροντος για πρίγκιπες κι αριστοκράτες, διπλωμάτες, λογίους, περιεργούς, συλλέκτες, καλλιτέχνες κι αρχαιολόγους στην Ευρώπη της περιόδου μεταξύ 16^{ου} και 20^{ου} αι.

Η Ελλάδα, λίκνο της λογικής και των τεχνών, μετατράπηκε τον 18^ο αι., τον αιώνα του διαφωτισμού, σε ιδανικό, σε φάρο που προσέλκυσε διανοουμένους

Grand Tour by rediscovering ruins and monuments, objects and landscapes. The parallel archaeological discoveries carried out on Italian soil, in the former Greek colonies or the Etruscan necropolises revealed a universe of Greek objects and works of art that was soon to awaken the interest or the greediness of collectors. For a long time, these objects came almost exclusively from sites in Italy, as Greece, which was under Turkish rule between 1456 and 1830, was less accessible and it was not until the 19th century that true excavation campaigns started to be carried out there.

The passion for collecting Greek works of art, which were exotic and precious, the nostalgic desire to possess them spread among the elite throughout Europe. Their shapes and images were reflected in all the fashions to be born again in frescoes and marquetry, decorations on carriages, fine porcelain, paintings, imitations and watercolours. They adorned palaces and offices, they coined the new taste, the new aesthetic ideals and were reborn in new artistic statements. At the same time, they awoke a passion for studying a society that had, until then, faded from memory, and had only been imagined through literary testimonies. Greece became Europe's school.

Some of the collections put together in these initial years of rediscovering Greek art objects were acquired by the large European museums, such as the first William Hamilton collection which, in 1772, enriched the British

και καλλιτέχνες, μελετητές και ερασιτέχνες, νέους αριστοκράτες που επισφράγιζαν την “Grand Tour” τους ανακαλύπτοντας και πάλι ερείπια και μνημεία, αντικείμενα και τοπία. Οι παράλληλες αρχαιολογικές ανακαλύψεις σε ιταλικό έδαφος, στις αρχαίες ελληνικές αποικίες ή στις ετρουσκικές νεκροπόλεις, έφεραν στο φως ένα σύμπαν ελληνικών αντικειμένων και έργων τέχνης που ζύπνησαν αίφνης το ενδιαφέρον ή την απληστία των συλλεκτών. Για πολύ καιρό, αυτά τα αντικείμενα προέρχονταν σχεδόν αποκλειστικά από τους αρχαιολογικούς χώρους της Ιταλίας, διότι η Ελλάδα ήταν

Fig. 1.1.- Painting by Alexandre Leroy de Barde (1777-1828), *Vasos griegos y etruscos* (1813), that recreates a collection of Greek works of art, conserved in the Louvre Museum (Paris) (RMN – Gérard Blot). — Πίνακας του Αλεξάντρ Λερούά ντε Μπαρντ (1777-1828), *Ελληνικά και ετρουσκικά αγγεία* (1813), που απεικονίζει μια συλλογή ελληνικών έργων τέχνης και βρίσκεται το Μουσείο του Λούβρου (Παρίσι) (RMN – Gérard Blot).

Museum, founded in 1753 by George II of Great Britain. Others, such as those that had been put together by the Spanish Bourbon kings, Philip V of Spain, Charles III of Spain and Charles IV of Spain, were opened to the public through the creation of royal sponsorship institutions such as the Gabinete de Historia Natural, the Real Biblioteca and the Gabinete de Antigüedades de la Real Academia de la Historia, all of which were in Madrid.

Collecting and studying antiquity through these unique historical docu-

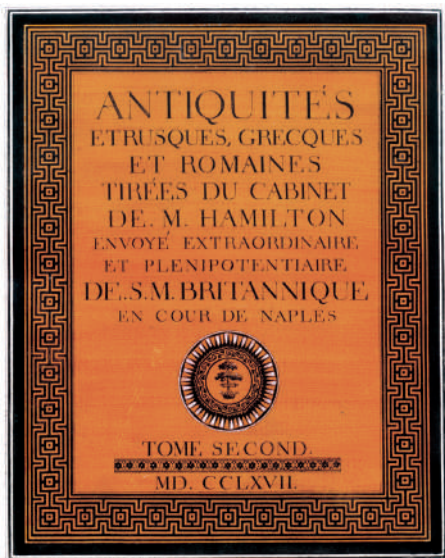

Fig. 1.2.- Cover of the book by Pierre D'Hancarville (1719-1805), *Antiquités Etrusques, Grecques et Romaines Tirées du Cabinet de M. Hamilton, Envoyé extraordinaire et plenipotentiaire de S. M. Britannique en Cour de Naples, Naples, 1766-1767* (Biblioteca Nacional). — Εξώφυλλο του βιβλίου του Πιέρ Ντ' Ανκαρβίλ (1719-1805), Ελληνικές, ετρουσκικές και ρωμαϊκές αρχαιότητες πεταμένες στο γραφείο του Μ. Χάμιλτον, Ειδικού και Πληρεξουσίου Απεσταλμένου της Α.Μ. στις Βρετανίας την Αυλή της Νάπολης, Νάπολη, 1766-1767 (Εθνική Βιβλιοθήκη).

υπό τουρκική κατοχή από το 1456 ως το 1830 και ήταν λιγότερο προσβάσιμη. Τον 19^ο αι. πια άρχισαν να γίνονται επί ελληνικού εδάφους πραγματικές ανασκαφές.

Το πάθος της συλλογής ελληνικών έργων τέχνης, εξωτικών και πολυτίμων, η νοσταλγική επιθυμία γι' αυτά, διαδόθηκε ανάμεσα στις ελίτ όλης Ευρώπης. Οι μορφές και οι εικόνες τους αποτυπώθηκαν σε όλες τις μόδες και αναγεννήθηκαν σε νωπογραφίες και ξύλινη διακόσμηση, στην διακόσμηση αμαξών, σε υψηλής ποιότητας πορσελάνες, πίνακες, αντίγραφα, υδατογραφίες. Στόλισαν παλάτια και γραφεία, επισφράγισαν τα νέα γούστα, τα νέα αισθητικά ιδανικά και αναγεννήθηκαν σε νέες καλλιτεχνικές δημιουργίες. Ταυτοχρόνως, ζύπνησαν το πάθος για τη μελέτη μιας κοινωνίας που μέχρι τότε εξανεμιζόταν στη μνήμη και υπήρχε μόνο στην φαντασία μέσα από τις λογοτεχνικές μαρτυρίες. Η Ελλάδα μετατράπηκε για την Ευρώπη σε σχολείο.

Τα μεγάλα ευρωπαϊκά μουσεία απέκτησαν μερικές από τις συλλογές που δημιουργήθηκαν εκείνα τα πρώτα χρόνια που ο κόσμος ξαναανακάλυψε τα αντικείμενα ελληνικής τέχνης. Μια απ' αυτές ήταν η πρώτη συλλογή του Ουίλλιαμ Χάμιλτον, που το 1772 ήρθε να εμπλουτίσει το Βρετανικό Μουσείο, το οποίο ίδρυσε το 1753 ο βασιλιάς Γεώργιος ο Β'. Άλλες συλλογές, όπως αυτές των Ισπανών Βουρβώνων Φιλίππου Ε', Καρόλου Γ' και Καρόλου Δ', άνοιξαν για το κοινό μέσω της ίδρυσης θεσμών με βασιλική χορηγία, όπως το Κέντρο Φυσικής Ιστορίας, η Βασιλική Βιβλιοθήκη, και το Τμήμα Αρχαιοτήτων της Βασιλικής Ακαδημίας Ιστορίας, όλοι με έδρα τη Μαδρίτη.

Οι λόγοι που προκάλεσαν τη δημιουργία αυτών των συλλογών στην Ισπανία και

ments were the underlying motivations of the Spanish and Portuguese collections. The Spanish crown was one of the first European royal houses to be interested in classical antiquities and in knowledge about the ancient world. The Bourbon archaeological business in the ancient Vesuvian cities, mainly promoted by Charles III of Spain from 1738, and the publication of the discoveries made in Pompeii, Herculaneum and Stabiae show evidence of this. The presence of Greek sculptures, vases and coins in Spanish royal collections dates back to the reign of Philip V of Spain. In 1724, the Crown acquired, in Rome, the collection of classical sculptures that had belonged to Christina, Queen of Sweden, which was installed in the Royal Palace of La Granja de San Ildefonso, and was finally transferred in 1829 to the Real Museo de Pintura y Escultura in the Paseo del Prado in Madrid. In 1739, Miguel Reggio, the

Fig. 1.3.- Print number 31 of volume III of the publication by Pierre D'Hancarville with the representation of a victory seen in a musical competition, in red-figure Attic pottery (Biblioteca Nacional). — Εκτύπωση αρ. 31 του 3ου τόμου της έκδοσης του Πιέρ Ντ'Ανκαρβίλ, που απεικονίζει μια σκηνή νίκης σε μουσικό διαγωνισμό, από αττικό ερυθρόμορφο κεραμικό (Εθνική Βιβλιοθήκη).

στην Πορτογαλία ήταν η μόδα της συλλογής αρχαιοτήτων και η μελέτη της αρχαιότητας μέσω αυτών των ανεπανάληπτων ιστορικών τεκμηρίων. Το ισπανικό Στέμμα ήταν ένας από τους πρώτους Βασιλικούς Οίκους στην Ευρώπη που έδειξε ενδιαφέρον για τις κλασικές αρχαιότητες και την γνώση του αρχαίου κόσμου. Αυτό αποδεικνύεται από την αρχαιολογική επιχείρηση των Βουρβόνων στις αρχαίες πόλεις του Βεζουβίου, που ενισχύθηκε κυρίως από τον Κάρολο τον Γ' από το 1738, και τη δημοσιοποίηση των ευρημάτων της Πομπηίας, του Ερκολάνο (Ηρακλείου) και των Σταβίων. Ο αριθμός των ελληνικών γλυπτών, αγγείων και νομισμάτων στις ισπανικές βασιλικές συλλογές αυξήθηκαν κατά την βασιλεία του Φιλίππου του Ε'. Το 1724, το Στέμμα αποκτά στη Ρώμη τη συλλογή κλασσικής γλυπτικής που ανήκε στην Χριστίνα της Σουηδίας και την εγκαθιστά στο Ανάκτορο στην Γκράνχα ντε Σαν Ιλντεφόνσο. Το 1829 μεταφέρθηκε τελικά στο Βασιλικό Μουσείο Ζωγραφικής και Γλυπτικής στη λ. Πράδο, στη Μαδρίτη.

Το 1739, ο Μικέλε Ρέτζο, γενικός διοικητής του βασιλείου των Δύο Σικελιών, έστειλε δύο ελληνικά αγγεία ως δώρο στη βασίλισσα Ελισάβετ ντε Φαρνέζιο. Η νομισματική συλλογή του αββά Σαρλ ντ' Ορλεάν ντε Ροτλέν (1746), οι συλλογές που δημιουργήθηκαν στην Ιταλία, όπως αυτή του αντικέρ Αλέσιο Σιμάκο Ματσόκι (1786) και τα κομμάτια που αγόρασε εκεί ο βιβλιοθηκάριος Φρανθίσκο Πέρεθ Μπάγιερ (είχε εξουσιοδοτηθεί γι' αυτό μεταξύ 1754 και 1759), ενσωματώθηκαν μάλλον μέσω της συλλογής του πρίγκιπα Γαβριήλ των Βουρβόνων (1793) και πέρασαν στην Βασιλική Βιβλιοθήκη. Ο Κάρολος ο Γ' και ο Κάρολος ο Δ' αύξησαν τις συλλογές με αποκτήματα που προορίζονταν για τους

Captain General of the Kingdom of the Two Sicilies, sent four Greek vases as a gift to Queen Elisabeth Farnese. The stamp collection of the churchman Charles d'Orléans de Rothelin (1746), or those put together in Italy, such as that of the antiquarian Alessio Simmaco Mazzocchi (1786) and the pieces bought there by the librarian Francisco Pérez Bayer, commissioned for this purpose between 1754 and 1759, that were probably incorporated through the collection of the Infante Gabriel of Spain (1793) were added to the Real Biblioteca. Charles III and Charles IV of Spain increased the collections with acquisitions that were destined to the new institutions that arose as part of the Enlightenment: the Gabinete de Historia Natural, to which the collection of antiques put together by Pedro Franco Dávila, its Director, were added, and the Museo de Medallas y Antigüedades de la Biblioteca Nacional, founded as the Real Librería Pública in December 1711, and the Real Academia de la Historia, created by Philip V of Spain in 1738.

The Museo Arqueológico Nacional was created on 20 March 1867. The museum increased its notable base of the royal collections from the Gabinete de Historia Natural and the Real Biblioteca during the final decades of the 19th century with acquisitions of private collections. In the 19th century, it was the nobility and the high bourgeois who were the protagonists of this collecting activity. The most significant one of them was the Marqués de Salamanca (1884), the Minister of the Treasury,

νέους θεσμούς που είχαν προκύψει χάρη στον διαφωτισμό: Το Κέντρο Φυσικής Ιστορίας, όπου προστίθενται στη συλλογή οι αρχαιότητες που συγκέντρωσε ο διευθυντής της, Πέδρο Φράνκο Ντάβιλα, και το Μουσείο των Μεταλλείων και Αρχαιοτήτων της Εθνικής Βιβλιοθήκης, που ιδρύθηκε το 1711 ως Δημόσια Βασιλική Βιβλιοθήκη και η Βασιλική Ακαδημία Ιστορίας, την οποία ίδρυσε ο Φίλιππος ο Ε΄ το 1738.

Το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο ιδρύθηκε στις 20 Μαρτίου 1867. Ξεκίνησε με την αξιόλογη βάση των βασιλικών συλ-

Fig. 1.4.- Portrait of Charles III of Spain, copy of the one done by Anton Raphael Mengs circa 1765, of which the author is José del Castillo, conserved in the Museo del Prado (Museo Nacional del Prado). — Προσωπογραφία του Βασιλιά Καρόλου του Γ', αντίγραφο του Χοσέ ντελ Καστίγιο του έργου του Αντόν Ραφαέλ Μένγκς (περί το 1765). Το αντίγραφο φυλάσσεται στο Μουσείο του Πράδο (Εθνικό Μουσείο του Πράδο).

an entrepreneur and investor, who acquired Greek vases, sculptures and terracotta figures on the Italian market or through archaeological excavations such as the one in *Paestum* (Campania). The collection of Greek vases belonging to Tomás Asensi (1876), the Spanish Consul in Tunisia, who acquired the pieces in Egypt and Italy, was also significant, as was the collection of antique coins of the diplomat Eduardo Toda (1887). The inclusion of private collections in the Museo Arqueológico Nacional was accompanied by a unique undertaking sponsored by the Museum and the Government. In 1871, making the most of a political expediency trip of the war frigate *Arapiles* to Levante, he organised a Committee not only to study the monuments in the different places of Greece, Turkey, Syria, Cyprus and Egypt in which the frigate touched land, but also to try and achieve objects for the museum: Greek and Cypriot vases, sculptures, terracotta figures and Greek coins.

Throughout the 20th century, the Museo Arqueológico Nacional enriched its collections of Greek archaeology with the material from excavations carried out in various Andalusian sites, such as Villaricos, Toya, Galera, Baza and Castellones de Ceal, and with donations and acquisitions on the national and international antique market, including the donation made by Alejandro Lifchuz of a collection of 225 coins (1975), or the acquisition of the important Várez Fisa Collection (1999), thereby converting this institution into a point of reference that was

λογών που προέρχονταν από το Κέντρο Φυσικής Ιστορίας και τη Βασιλική Βιβλιοθήκη και στη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών του 19^{ου} αι. αύξησε τα αποκτήματά του με ιδιωτικές συλλογές. Τον 19^ο αι. πρωταγωνιστές στον τομέα των συλλογών ήταν οι ευγενείς και οι μεγαλοαστοί. Η σημαντικότερη συλλογή ήταν του Μαρκησίου της Σαλαμάνκα (1884), υπουργού Οικονομικών, επιχειρηματία και επενδυτή, ο οποίος απέκτησε ελληνικά αγγεία, γλυπτά και πήλινα, στην ιταλική αγορά ή από αρχαιολογικές ανασκαφές, όπως αυτές που έγιναν στην Ποσειδωνία (Καμπανία). Είναι ακόμα σημαντική η συλλογή ελληνικών αγγείων του Τομάς Ασένσι (1876), προξένου της Ισπανίας στην Τύνιδα, ο οποίος απέκτησε τα κομμάτια της στην Αίγυπτο και στην Ιταλία, όπως και η συλλογή αρχαίων νομισμάτων του επίσης διπλωμάτη Εδουάρδο Τόδα (1887). Η ένταξη ιδιωτικών συλλογών στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο συνοδεύτηκε από μια μοναδική επιχείρηση, που χρηματοδοτήθηκε από το Μουσείο και την Κυβέρνηση. Το 1871, με την ευκαιρία ενός ταξιδιού πολιτικής σκοπιμότητας της πολεμικής φρεγάτας *Αραπίλες* στην Ανατολή, ορίστηκε να ταξιδέψει μια επιτροπή, όχι μόνο για

Fig. 1.5.- Painting by Pietro Fabris in 1776 of the discovery of the Temple of Isis in Pompeii. — Πίνακας του Πιέτρο Φαμπρίς από το 1776 που απεικονίζει την ανακάλυψη του Ιερού της Ισιδας στην Πομπηία.

internationally recognised for the conservation, exhibition and study of collections of ancient Greek art.

In a parallel and almost contemporary way to the Museo Arqueológico Nacional, in 1879, the Museo Provincial de Antigüedades de Barcelona was created which was to become today's Museu d'Arqueologia de Catalunya. This museum has a rich collection of Greek material made up of private donations from the end of the 19th century, purchases from the antique market in the early 20th century and archaeological excavations in diverse sites on the peninsula and islands. Of these, the collection of Greek objects from the Greek city of *Emporion* (Empúries, l'Escala, Girona) is worthy of a mention; objects that were found during the institutional excavations started in 1908 by the Junta de Museus de Barcelona or brought on the antique market, the

Fig. 1.6.- Room with the collection of Greek vases at the Museo Arqueológico Nacional from the permanent exhibition before 1931 (MAN). — Η αίθουσα της συλλογής των ελληνικών αγγείων του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, με την έκθεση της προ 1931 μόνιμης έκθεσης (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

να μελετήσει τα μνημεία στα διάφορα σημεία της Ελλάδας, Τουρκίας, Συρίας, Κύπρου και Αιγύπτου όπου θα έπιανε το καράβι, αλλά και για να προσπαθήσει να αποκτήσει αντικείμενα για το Μουσείο: Ελληνικά και κυπριακά αγγεία, γλυπτά, πήλινα και ελληνικά νομίσματα.

Στη διάρκεια του 20^{ου} αι., το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο εμπλούτισε τις συλλογές του με υλικά που προέρχονταν από τις ανασκαφές σε διάφορους αρχαιολογικούς χώρους, όπως το Βιγιαρρίκος, η Τόγια, η Γαλέρα, η Μπάθα και το Καστεγιόνες ντε Θεάλ και με δωρεές και αποκτήματα από την εθνική και διεθνή αγορά αρχαιοτήτων. Μεταξύ αυτών, η δωρεά μιας συλλογής 225 νομισμάτων (1975) του Αλεχάντρο Λίφτσουθ και η απόκτηση της σημαντικής συλλογής Βάρεθ-Φίσα (1999), με αποτέλεσμα να γίνει το Μουσείο σημείο αναφοράς, με διεθνή αναγνώριση, για την συντήρηση, έκθεση και μελέτη συλλογών αρχαίας ελληνικής τέχνης.

Παράλληλα, και σχεδόν ταυτοχρόνως με το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, δημιουργείται το 1879 το Επαρχιακό Μουσείο Αρχαιοτήτων της Βαρκελώνης, το οποίο τελικά εξελίχθηκε στο σημερινό Αρχαιολογικό Μουσείο της Καταλωνίας. Αυτό το μουσείο διαθέτει μια πλούσια συλλογή ελληνικών εκθεμάτων. Αυτά προέρχονται από ιδιωτικές συλλογές που χρονολογούνται στα τέλη του 19^{ου} αι., και αποκτήθηκαν στις αρχές του 20^{ου} αι., σε αρχαιολογικές ανασκαφές διαφόρων αρχαιολογικών χώρων στην Ιβηρική Χερσόνησο και στα νησιά της. Από αυτές ξεχωρίζει η συλλογή αντικειμένων που προέρχονται από την ελληνική πόλη του Εμπορίου (Εμπούριες, Λ'Εσκάλα, Τζιρόνα), αντικείμενα που βρέθηκαν στις επίσημες ανασκαφές που ξεκίνησε το 1908 η Ένωση Μουσείων της Βαρκελώνης ή

result of the unofficial interventions carried out on the Empúries archaeological site, particularly on its necropolises, between the late 19th and early 20th centuries. A significant part of the materials found during these clandestine excavations was acquired by other public institutions, such as the Diputación de Gerona which thereby increased the museum collections of the Museo Provincial de Antigüedades y Bellas Artes de Gerona, or by private collectors, such as the l'Escala authoress Caterina Albert (Víctor Català).

The Museu Nacional de Arqueologia of Portugal, in Lisbon, was created slightly more recently, and was founded in 1893, this collection of Greek objects mainly comes from donations from private collections and objects purchased on the antique market during

Fig. 1.7.- Attic red-figure cup by the Epiktetos Painter (circa 490 BC), with representation of the symposium, from the Várez Fisa Collection acquired by the Museo Arqueológico Nacional in 1999 (MAN). — Αττικό κεραμικό ερυθρόμορφο κύπελο του ζωγράφου Επίκτητου (περί το 490 π.Χ.), με απεικόνιση συμποσιαστή, από τη συλλογή Βάρεθ Φίσα, την οποία απέκτησε το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο το 1999 (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

αγοράστηκαν στην αγορά αρχαιοτήτων, ως αποτέλεσμα των ανεπίσημων παρεμβάσεων στον αρχαιολογικό χώρο του Εμπορίου, ειδικά στις νεκροπόλεις του, μεταξύ τέλους του 19^{ου} και αρχής του 20^{ου} αι. Σημαντικό μέρος των ευρημάτων σ' αυτές τις παράνομες ανασκαφές το απέκτησαν άλλοι δημόσιοι θεσμοί, όπως ο Δήμος της Τζιρόνα, που εμπλούτισε έτσι τα νομισματικά ευρήματα του Επαρχιακού Αρχαιολογικού Μουσείου της Τζιρόνα, ή ιδιώτες συλλέκτες, όπως η συγγραφέας από την Λ' Εσκάλα, Κατερίνα Αλμπέρ (Βίκτωρ Καταλά).

Λίγο μεταγενέστερη ήταν η ίδρυση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου της Πορτογαλίας, το 1893. Αφήνοντας κατά μέρος τα αρχαιολογικά υλικά που βρέθηκαν στους αρχαιολογικούς χώρους της χώρας, η συλλογή ελληνικών αντικειμένων αυτού του Μουσείου προέρχεται κυρίως από δωρεές ιδιωτικών συλλογών και αντικειμένων που αγοράστηκαν στην αγορά αρχαιοτήτων στη διάρκεια του 20^{ου} αι.

Σ' αυτά τα τρία σημαντικά μουσεία, πρέπει να προσθέσουμε μια σειρά μουσείων και δημοσίων θεσμών που επίσης φιλοξενούν αγαθά που ανήκουν στην κληρονομιά του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, με πιο θεματικό χαρακτήρα. Τέτοια είναι η περίπτωση του συνόλου ελληνικών γλυπτών που βρίσκεται στο Μουσείο του Πράδο, των συλλογών ελληνικών νομισμάτων του Μουσείου Οίκος του Νομίσματος στη Μαδρίτη, του Νομισματικού Τμήματος του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου στη Μαδρίτη, του Νομισματικού Κέντρου της Καταλωνίας στη Βαρκελώνη και της συλλογής ελληνικών αρχαιοτήτων της Βασιλικής Ακαδημίας Ιστορίας, που από τότε που δημιουργήθηκε το 1738 αποτελείται από δωρεές και αγορές πάση φύσεως.

the 20th century, leaving aside archaeological material recovered from the sites in the country.

Together with the three important museums, we should add a series of museums and public institutions that also safekeep cultural assets of ancient Greek culture with a more thematic nature. This is the case of the ensemble of Greek sculptures found in the Museo del Prado; the collections of Greek coins in the Museo Casa de la Moneda in Madrid, of the Gabinete Numismático of the Museo Arqueológico Nacional in Madrid and of the Gabinet Numismàtic of Catalonia in Barcelona; or of the collection of Greek antiques of the Real Academia de la Historia, which has been made up, since its creation in 1738, of donations and purchases of diverse natures.

In the same way, several public museums have significant ensembles of Greek archaeological objects in their collections. We are not going to list the monographic museums that exhibit and safeguard the Greek material that appeared in the archaeological excavations from the sites in which they are found, because this is not the purpose of this publication and it was done in the previous book *Iberia Graeca. The Greek Archaeological Legacy on the Iberian Peninsula*. Greek material of great interest is displayed in the Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries (the Greek and Roman site of *Emporion/Emporiae*), in the Museu d'Arqueologia de Catalunya-Ullastret (the Iberian site of Ullastret, Girona)

Κατά τον ίδιο τρόπο, πολλά δημόσια μουσεία έχουν, στο πλαίσιο των συλλογών τους, σημαντικά σύνολα ελληνικών αρχαίων αντικειμένων. Δεν θα απαριθμήσουμε τα μονογραφικά μουσεία που εκθέτουν επί τόπου τα ελληνικά αντικείμενα που βρέθηκαν στις αρχαιολογικές ανασκαφές των χώρων στους οποίους βρίσκονται, διότι δεν εμπίπτουν στο θέμα αυτής της έκδοσης και διότι περιελήφθησαν στο προηγούμενο βιβλίο *Iberia Graeca, Η ελληνική αρχαιολογική κληρονομιά στην Ιβηρική Χερσόνησο*. Ελληνικά έργα μεγάλου ενδιαφέροντος εκτίθενται -για να δώσουμε μερικά παραδείγματα- στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Καταλωνίας-Εμπόριον (ελληνορωμαϊκός αρχαιολογικός χώρος *Εμπόριον/Emporiae*), στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Καταλωνίας-Ουλιαστρέτ (ιβηρικός αρχαιολογικός χώρος Ουλιαστρέτ, Τζιρόνα) και στο Μουσείο του Πουτς ντες Μολίνς (φοινικοκαρχηδονιακός αρχαιολογικός χώρος του Εμπούσιμ, Ιμπίθα). Υπάρχουν πάντως διάφορα μουσεία και δημόσιοι θεσμοί που φιλοξενούν ελλη-

Fig. 1.8.- View of the official excavation campaign in 1909, in the southern sector of the Neapolis of Emporion (*Empúries*, Girona) in the area of the sanctuary of Asclepius (Josep Esquirol). — Αποψη των επισήμων ανασκαφών του 1909 στο νότιο τμήμα της Νέας Πόλεως Εμπορίου (*Εμπούριες*, Τζιρόνα), στην περιοχή του Ιερού του Ασκληπιού (Τζουζέ Εσκιρόλ).

or in the Museu del Puig des Molins (Phoenician-Punic site of *Ebusim*, Ibiza), to mention but a few. However, there are various museums and public institutions that safeguard Greek material that came from acquisitions on the antiques market or from private donations, material that compliments the collections obtained from archaeological excavations or findings on the sites in the territorial area of these museums. This is the case, for example, of the collection of Greek material of the Museu de Prehistòria de València, made up of the so-called Manuel Cazorro Collection, mainly from the purchase of materials from Empúries on the antique market and by the Martínez y Martínez and Pérez Cabrero collections of Greek objects from the funerary objects of the Ibizan necropolis at Puig des Molins. It is also the case of the Servei d'Investigacions Prehistòriques de València which has a set of Greek attic and Greek-Italian vases from the collections of Martí Esteve and Mariano Benlliure, also acquired on the antiques market and of diverse origins. It is also the case, to offer three examples, of the Museu Episcopal de Vic (Barcelona) where there is an interesting set of Greek, Faliscan and Etruscan vases from the donations of private collectors.

Finally, we would also point out the existence today of Greek objects of great artistic quality in private collections, some of which are managed through foundations and which display these materials in museum facilities open to the public. Of these, in Spain,

νικά αντικείμενα, τα οποία προέρχονται από την αγορά αρχαιοτήτων ή δωρεές ιδιωτών, αντικείμενα που συμπληρώνουν τις συλλογές που αποκτήθηκαν από αρχαιολογικές ανασκαφές ή ευρήματα από αρχαιολογικούς χώρους της περιοχής αυτών των μουσείων. Για παράδειγμα, τέτοια είναι η περίπτωση των συλλογών ελληνικών αντικειμένων στο Μουσείο Προϊστορίας της Βαλένθια, που αποτελούνται από την ονομαζόμενη Συλλογή Μανουέλ Καθούρρο, η οποία στην πλειοψηφία της προέρχεται από αγορές αντικειμένων από το Εμπόριον στην αγορά αρχαιοτήτων, και τις συλλογές Μαρτίνεθ και Μαρτίνεθ και Πέρεθ Καβρέρο, ελληνικών αντικειμένων από

Fig. 1.9.- Display cabinet at the Museo Provincial de Gerona with Greek material from Empúries from the antiques market, in the early 20th century (Josep Esquirol). — Προθήκη του Επαρχιακού Αρχαιολογικού Μουσείου της Τζιρόνα, με ελληνικά ευρήματα από το Εμπόριον, που προέρχονται από την αγορά αρχαιοτήτων των αρχών του 20^{ου} αι. (Τζουζέ Εσκιρόλ).

we would mention the collection of Greek vases of the Fundación Casa de Alba, on show at the Palacio de Liria in Madrid; José María Rodríguez-Acosta's and Manuel Gómez-Moreno's collections of Greek ceramics, both found at the headquarters of the Fundación Rodríguez-Acosta in Granada, or the collection of Greek objects related to the production, trade and consumption of wine during the Greek period that can be found in the Museo de la Cultura del Vino de la Fundación Vivanco, in Briones (La Rioja). As far as private collections open to the public in Portugal is concerned, the most important one is, without a doubt, that of the Fundação Calouste Gulbenkian, in Lisbon, with a series of extraordinarily beautiful Greek archaeological material and a collection of 700 Greek coins of exceptional value. Together with this, there are other smaller private collections, such

Fig. 1.10.- Advertisement for the l'Escala photographer Josep Esquirol's shop in the 1920s where, among other products on sale there were "antigalles d'Empúries" (antiques from Empúries). — Διαφήμιση του καταστήματος του φωτογράφου Τζοζέ Εσκιρόλ στην Λ' Εσκάλα, τη δεκαετία του '20 του 20^{ου} αι., όπου ανάμεσα σε διάφορα αντικείμενα που εμπορεύεται, προσφέρει και "antigalles d'Empúries" (αρχαιοτήτες από το Εμπόριον).

τα κτερίσματα της φοινικοκαρχηδονιακής νεκρόπολης του Πουτς ντες Μολίνς. Τέτοια είναι και η περίπτωση της Υπηρεσίας Προϊστορικών Ερευνών της Βαλένθια, η οποία διαθέτει ένα σύνολο ελληνικών αττικών και ελληνοϊταλικών αγγείων που προέρχονται από τις συλλογές του Μαρτί Εστέβα και του Μαριάνο Μπενλιούρε, που επίσης αποκτήθηκαν στην αγορά αρχαιοτήτων με διαφορετική προέλευση. Άλλη τέτοια περίπτωση είναι το Επισκοπικό Μουσείο του Βικ (Βαρκελώνη), όπου βρίσκεται ένα ενδιαφέρον σύνολο ελληνικών, φαλισκικών και ετρουσκικών αγγείων, που προέρχονται από δωρεές ιδιωτικών συλλογών.

Εν τέλει, πρέπει επίσης να επισημάνουμε ότι σήμερα υπάρχουν ελληνικά αντικείμενα μεγάλης καλλιτεχνικής αξίας σε ιδιωτικές συλλογές, κάποιες από τις οποίες τις διαχειρίζονται ιδρύματα. Τα αντικείμενα αυτά εκτίθενται σε μουσειακές εγκαταστάσεις ανοιχτές στο κοινό. Μεταξύ αυτών, στην Ισπανία, πρέπει να εξαιρούμε την συλλογή ελληνικών αγγείων του Ιδρύματος Κάσα ντε Άλμπα, που εκτίθεται στο Παλάθιο ντε Λίρια στη Μαδρίτη, τις συλλογές ελληνικών κεραμικών του Χοσέ Μαρία Ροντρίγκεθ Ακόστα και του Μανουέλ Γκόμεθ Μορένο, που βρίσκονται στην έδρα του Ιδρύματος Ροντρίγκεθ-Ακόστα στη Γρανάδα και τη συλλογή ελληνικών αντικειμένων σχετικών με την παραγωγή, το εμπόριο και την κατανάλωση οίνου κατά την ελληνική εποχή, που βρίσκεται στο Μουσείο του Πολιτισμού του Οίνου του Ιδρύματος Βιβάνκο στο Μπριόνες (Λα Ριόχα).

Όσον αφορά τις ιδιωτικές συλλογές στην Πορτογαλία που είναι προσβάσιμες για το κοινό, η σημαντικότερη είναι αδιαμφισβήτητα αυτή του Ιδρύματος Καλούστε Γκουλμπενκιάν, που βρίσκεται τη Λισαβόνα, με μια σειρά αρχαίων ελληνι-

as the collections of Greek ceramics at the Museu da Farmácia in Lisbon and the Fundação Dionísio Pinheiro e Alice Cardoso Pinheiro in Águeda.

Some of the private collections of Greek art that currently exist are not displayed to the public, as is the case of the Pere Duran Farell Collection of Greek ceramics, managed by the Fundació Duran Vall-llosera in Premià de Dalt (Barcelona), or the Portuguese collection of Greek vases belonging to Manuel de Lancastre which, however, could be seen in Lisbon and in Oporto in 2007, as part of the *Vasos gregos em Portugal. Aquém das Colunas de Hércules* exhibition. Other private collections have unfortunately been broken up on the antiques market through the sale of their objects by the collectors themselves or by their heirs, such as the collection of Greek and Roman archaeology of the Basque painter Ignacio Zuloaga, which was sold in 2013 in an antiques shop in Barcelona.

The following chapters make up a selection of the museums and collections of Greek art that exist on the Iberian Peninsula which we consider to be the most representative ones and which we believe should be disseminated and known about by everyone interested in the cultural legacy of ancient Greece. cccccccccccccc

κών αντικειμένων απείρου κάλλους και μια συλλογή 700 ελληνικών νομισμάτων μεγάλης αξίας. Εκεί βρίσκονται κι άλλες ιδιωτικές συλλογές, λιγότερο διάσημες, όπως οι συλλογές ελληνικής κεραμικής του Μουσείου Φαρμακευτικής της Λισαβόνας και του Ιδρύματος Ντιονίζιο Πινιέρο στην Άγκεδα.

Σήμερα, μερικές από τις ιδιωτικές συλλογές ελληνικής τέχνης δεν εκτίθενται στο κοινό, όπως για παράδειγμα η συλλογή ελληνικών κεραμικών του Πέρα Ντουράν Φαρέλ, την οποία διαχειρίζεται το Ίδρυμα Ντουράν Βαλ-Λιοσέρα στην Πρεμιά ντελ Νταλτ (Βαρκελώνη) και η πορτογαλική συλλογή ελληνικών αγγείων του Μανουέλ ντε Λανκάστρε, που, όμως, εκτέθηκε στη Λισαβόνα και στο Οπόρτο το 2007 ως μέρος της έκθεσης *Ελληνικά αγγεία στην Πορτογαλία. Πέραν των Ηρακλείων στηλών*. Δυστυχώς, και άλλες ιδιωτικές συλλογές έχουν σήμερα υποτιμηθεί στην αγορά αρχαιοτήτων επειδή οι ίδιοι οι συλλέκτες ή οι κληρονόμοι τους έχουν πουλήσει τμήμα τους. Παράδειγμα, η συλλογή ελληνικών και ρωμαϊκών αρχαιοτήτων του Βάσκου ζωγράφου Ιγνάθιο Θουλοάγα, που πουλήθηκε το 2013 σε μια αντικερί της Βαρκελώνης.

Τα επόμενα κεφάλαια αποτελούν μια επιλογή των υπαρχόντων στην Ιβηρική Χερσόνησο μουσείων και συλλογών ελληνικής τέχνης, που θεωρούμε πιο αντιπροσωπευτικό δείγμα και πιστεύουμε ότι πρέπει να γίνουν γνωστά σε όλους τους ενδιαφερομένους για την πολιτιστική κληρονομιά της αρχαίας Ελλάδας. ccc

GREEK OBJECTS IN THE MUSEO ARQUEOLÓGICO NACIONAL (MADRID). THE COLLECTIONS OF GREEK ANTIQUES

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΣΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ (ΜΑΔΡΙΤΗ). ΟΙ ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

 Paloma Cabrera
(Centro Iberia Graeca-Museo Arqueológico Nacional)

THE HISTORY OF THE COLLECTION of Greek antiquities in the Museo Arqueológico Nacional is inextricably linked to the history of royal and private collecting Spain in the 18th to 20th centuries. Objects that were highly appreciated by collectors and notable pieces in Royal Chambers were the fundamental base of the founding collections of the Museum.

The Museo Arqueológico Nacional was created on March 20, 1867, by Royal Decree of Isabella II of Spain, in which she stated that the Museo Arqueológico Nacional would be made up of all the archaeological and numismatic objects existing in the Biblioteca Nacional, the Museo de Ciencias Naturales and the Escuela Especial de Diplomática.

The first of these two institutions dated back to the 18th century: in 1711, under the reign of Philip V of Spain, the Real Biblioteca was created. There,

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ αρχαιοτήτων του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου είναι άρρηκτα δεμένη με την ιστορία των βασιλικών και ιδιωτικών συλλογών στην Ισπανία στους αιώνες από τον 18^ο ως τον 20^ο. Ουσιαστικά, βάση για τις συλλογές των ιδρυμάτων που σήμερα ανήκουν στο Μουσείο αποτέλεσαν αντικείμενα που ζήτησαν διάφοροι συλλέκτες και ξεχωριστά αντικείμενα από τις βασιλικές αίθουσες.

Το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο ιδρύθηκε στις 20 Μαρτίου 1867 με Βασιλικό Διάταγμα της Ισαβέλλας Β΄, το οποίο καθόριζε ότι το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο θα περιελάμβανε όλα τα αρχαιολογικά αντικείμενα και νομίσματα που υπήρχαν στην Εθνική Βιβλιοθήκη, στο Μουσείο Φυσικών Επιστημών και στην Ειδική Σχολή Διπλωματίας.

Οι δύο πρώτοι θεσμοί ιδρύθηκαν τον 18^ο αι.: Επί βασιλείας Φιλίππου Ε΄, το 1711, δημιουργήθηκε η Βασιλική Βιβλιοθήκη.

in a chamber of antiques attached to the Library, numismatic pieces and archaeological objects belonging to the royal collections were housed. In 1771, Charles III of Spain created the Real Gabinete de Historia Natural, an institution for which the architect Villanueva designed the building that is now occupied by the Museo del Prado. Along with the geological, botanical and zoological collections, it housed manufactured and artistic objects from all over the world. The Escuela Especial de Diplomática was founded in 1856, aimed at nurturing the new body of Archivists, Librarians and Archaeologists and, for the sake of teaching, it had a small collection of antiques.

A total of 700 objects, including Greek vases and Etruscan bronzes from the Biblioteca Nacional were thus deposited in it. The collection of Greek vases was made up of three Attic red-figure vases of exceptional quality which were extremely rare due to their iconography: the stamnos with the dance of the komasts with parasols, the pelike of

Fig. 2.1.- Permanent Exhibition Hall of the Greek collections at the Museo Arqueológico Nacional (MAN). — Αίθουσα μόνιμης έκθεσης των συλλογών από την Ελλάδα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

Εκεί, σε μια αίθουσα αρχαιοτήτων συνημμένη στη Βιβλιοθήκη, φυλάσσονταν νομίσματα και αρχαιολογικά αντικείμενα που ανήκαν σε βασιλικές συλλογές. Το 1771, ο Κάρολος Γ' ίδρυσε την Βασιλική Αίθουσα Φυσικής Ιστορίας, για την οποία ο αρχιτέκνων Βιγιανουέβα σχεδίασε το κτήριο στο οποίο σήμερα στεγάζεται το Μουσείο του Πράδο. Στο κτήριο αυτό, μαζί με τις γεωλογικές, βοτανολογικές και ζωολογικές συλλογές, συγκεντρώθηκαν χειροποίητα καλλιτεχνικά αντικείμενα από όλον τον κόσμο. Η Ειδική Σχολή Διπλωματίας ιδρύθηκε το 1856, με στόχο να εκπαιδεύσει το νέο σώμα Αρχαιοτήτων, Βιβλιοθηκάρων και Αρχαιολόγων και, για εκπαιδευτικούς λόγους, διέθετε μια μικρή συλλογή αρχαιοτήτων.

Έτσι λοιπόν, από την Εθνική Βιβλιοθήκη, περνούν στο Αρχαιολογικό Μουσείο συνολικά 700 αντικείμενα, μεταξύ των οποίων ελληνικά αγγεία και ετρουσκικά ορειχάλκινα αντικείμενα. Η συλλογή ελληνικών αμφορέων περιελάμβανε τρία αττικά ερυθρόμορφα δοχεία εξαιρετικής ποιότητας και μεγάλης σπανιότητας λόγω της εικονογραφικής επεξεργασίας τους: τον στάμνο με τον χορό των κομαστών με τα σκιάδια, την πελική του Ζωγράφου του Πανός με θέμα την πωλήτρια και το αγόρι και τον μεγάλο κρατήρα με τον Περσέα που σκοτώνει την Μέδουσα. Τα τρία αγγεία βρέθηκαν στην Κάπουα. Ο ναύαρχος του βασιλείου των Δύο Σικελιών Μικέλε Ρέτζο τα είχε στείλει ως δώρο στην βασίλισσα Ελισάβετ Φαρνέζε της Πάρμα. Τα υπόλοιπα αγγεία προέρχονταν από τον ιταλικό νότο: ερυθρόμορφοι κρατήρας και σκύφος από την Απουλία, κωδωνοειδείς λήκυθοι, μια οινόχοος τύπου Γναθίας, διάφορα αγγεία με μαύρο βερνίκι και μια ερυθρόμορφη «αντλία γάλακτος», αντικείμενο εξαιρε-

the Pan Painter with the subject of the seller and the boy, and the large krater with Perseus killing Medusa, three vases found in Capua which Miguel Regio, the Captain General of the Kingdom of the Two Sicilies, had sent as a gift to Queen Elizabeth Farnese. The rest of the vases were of South Italian origin: Apulian red-figure kraters and skyphos, bell lekythoi, a Gnathia-style oinochoe, several black varnish vases and a red-figure “breast pump”, an exceptional object due to how rare it was in the formal Greek repertory.

A set of 52 Greek vases, mostly from southern Italy, many of which are decorated with Dionysian scenes, belong to the collection from the Real Gabinete de Historia Natural. Of this set, the Apulian bell kraters, collected and described by Hübner in 1862, are worthy of a mention, along with other red-figure vases.

From 1868 to 1895, the Museum continued with its policy to increase its collections, based on its notable founding collections. It was at this time that the three large collections of Greek antiquities were received by the Museum, the importance and number of which were not reached again until recent times. These were, in chronological order, the collection of Greek and Cypriot vases and antiquities from the expedition to the East of the frigate *Arapiles*, the collection of the Marqués de Salamanca and the collection of the Consul Asensi.

In 1871, making the most of a political expediency trip of the war frigate *Arapiles* to Levante, he organised a Committee, headed by the keeper of

τικά σπάνιο στην ελληνική τυπολογία των αγγείων.

Στη συλλογή της Βασιλικής Αίθουσας Φυσικής Ιστορίας ανήκει ένα σύνολο 52 ελληνικών αγγείων, που στην πλειοψηφία τους προέρχονται από τον ιταλικό νότο και είναι διακοσμημένα με διονυσιακές σκηνές. Από αυτό το σύνολο ξεχωρίζουν οι κωδωνοειδείς κρατήρες από την Απουλία, που συγκέντρωσε και κατέγραψε ο Ύμνερ το 1862, μαζί με άλλα ερυθρόμορφα αγγεία.

Πάνω σε αυτή την αξιόλογη βάση των συλλογών από τα ιδρύματα, το Μουσείο συνέχισε στην περίοδο 1868-1895 την πολιτική επέκτασης της συλλογής του. Τότε ήταν που εντάχθηκαν σ' αυτήν τρεις μεγάλες συλλογές ελληνικών αρχαιοτήτων, η σπουδαιότητα και ο αριθμός των οποίων δεν επανελήφθη μέχρι πολύ πρόσφατα. Με χρονολογική σειρά, οι συλλογές αυτές ήταν: η συλλογή αγγείων και ελληνικών και κυπριακών αρχαιοτήτων από την αποστολή στην Ανα-

Fig. 2.2.- Attic bell krater with Perseus killing Medusa. Villa Giulia Painter. 460-450 BC (MAN). — Κωδωνόμορφος αττικός κρατήρας με τον Περσέα να σκοτώνει την Μέδουσα. Ζωγράφος της Βίλλα Τζούλια. 460-450 π.Χ. (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

the Museum Juan de Dios de la Rada y Delgado to embark on the frigate and not only to study the monuments at the different points of Greece, Turkey, Syria, Cyprus and Egypt in which the frigate touched land, but also to try and achieve objects for the museum. This scientific expedition aimed, on the one hand, to emulate previous European expeditions to collect antique works of art and, on the other hand, to get to know the monuments and the historic geography of the Mediterranean and of the East in situ. Among the objects brought back by the expedition, there

Fig. 2.3.- Bilingual amphora. Andokides the potter and Psiax the painter. 510 BC (MAN). — Δίγλωσσος αμφορέας. Αγγειοπλάστης Ανδοκίδης και ζωγράφος Ψίαξ. 510 π.Χ. (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

τολή της φρεγάτας Αραπίλες, η συλλογή του Μαρκεσίου της Σαλαμάνκα και η συλλογή του προξένου Ασένσι.

Το 1871, με την ευκαιρία ενός ταξιδιού πολιτικής σκοπιμότητας που έκανε η φρεγάτα Αραπίλες στην Ανατολή, διετάχθη να επιβιβαστεί στο πλοίο μια Επιτροπή με επικεφαλής τον συντηρητή του Μουσείου Χουάν ντε Ντιός ντε λα Ράδα ι Ντελγάδο, όχι μόνον για να μελετήσει τα μνημεία σε διάφορα σημεία της Ελλάδας, Τουρκίας, Συρίας, Κύπρου και Αιγύπτου στα οποία θα έπιανε η φρεγάτα, αλλά και να προσπαθήσει αν αποκτήσει αντικείμενα για το Μουσείο. Αυτή η Επιστημονική Αποστολή φιλοδοξούσε από την μια πλευρά να ανταγωνιστεί προηγούμενες ευρωπαϊκές αποστολές για την απόκτηση έργων αρχαίας τέχνης και, από την άλλη, να γνωρίσουν επί τόπου τα μνημεία και την ιστορική περιοχή της Μεσογείου και της Ανατολής. Ανάμεσα στα αντικείμενα που έφερε η Αποστολή, υπήρχαν 88 ελληνικά αγγεία, ένα σύνολο κυπριακών γλυπτών και αγγείων και 19 τερρακότες. Τα ελληνικά αγγεία, στην πλειοψηφία τους αποκτήθηκαν στην Αθήνα και κάποια τα δώρισε ο εκεί διαμένον τραπεζίτης Χουάν Μπαουτίστα Σαρπιέρι. Ανάμεσα στα κομμάτια της δωρεάς ήταν μια γιγαντιαία λήκυθος, που πιθανόν προερχόταν από την Αλωπεκή της Αττικής. Το μεγαλύτερο μέρος των αντικειμένων που απέκτησε η Επιτροπή αποτελούσαν 19 λήκυθοι λευκού βάθους. Εκεί απέκτησε επίσης μερικές ύστερες μελανόμορφες ληκύθους, ένα μέρος από 11 ερυθρόμορφες ληκύθους τύπου αρυβάλλου, μια κορινθιακή οινόχοο, τρεις πυξίδες και ένα κύπελλο της γεωμετρικής περιόδου, που μαζί με μια χρυσή λωρίδα της ίδιας εποχής, προέρχονταν μάλλον από κάποιον τάφο από το Δίτυλο ή τον Κεραμεικό.

were 88 Greek vases, a set of Cypriot sculptures and vases and 19 terracotta figures. The Greek vases were mainly acquired in Athens and some were donated by the banker who resided there, Juan Bautista Serpieri. Among the pieces donated, there was a giant lekythos, possibly from Alopece, in Attica. The largest batch of objects acquired by the Committee was made up of 19 white-ground lekythoi. They also achieved some late black-figure lekythoi, a batch of 11 red-figure aryballos, a Corinthian oinochoe, three pyxides and a cup from the Geometric period which, together with a gold ring from the same period, possibly came from a tomb of the Dipylon or the Ceramic. New terracotta figures were also achieved in Athens, of little quality, apart from one figure of an archaic-style kore and a group of two Hellenistic dancers. Among other objects brought from Athens by Rada y Delgado there is a fragment of Ionic capital, in Pentelic marble, found in the ruins of the Acropolis. However, the main activity carried out by the Committee in this city consisted of studying the principal classical monuments, making drawings of the most notable ones and carrying out reproductions of various sculptural reliefs that were housed in the existing museum in the Theseion, which are now in the Museo Nacional de Escultura de Valladolid.

The expedition also visited the ruins of the former *Novum Ilium*, where they acquired a Hellenistic relief and several architectural fragments; zmir, where they obtained a donation from the Consul of Sweden and Norway, Mr. Spiegethal, of five terracotta figures and

Στην Αθήνα επίσης απέκτησαν 9 τετρακότες χαμηλής ποιότητας, εκτός από το αγαλματάκι μιας κόρης και δυο χορευτές της ελληνιστικής περιόδου. Ανάμεσα στα αντικείμενα που έφερε ο Ράδα 1 Ντελγκάδο από την Αθήνα υπάρχει ένα κομμάτι ιωνικού κιονόκρανου από πεντελικό μάρμαρο, που είχε βρεθεί στα ερείπια της Ακρόπολης. Αλλά η βασική δραστηριότητα στην οποία επιδόθηκε η Επιτροπή την Αθήνα ήταν η μελέτη των κυρίων κλασικών μνημείων, η δημιουργία πολύ αξιόλογων σχεδίων και η αναπαραγωγή διαφόρων γλυπτών αναγλύφων που βρίσκονταν στο Μουσείο που υπήρχε ήδη στο Θησείο, καλούπια που

Fig. 2.4.- Attic white-ground lekythos with a funeral scene. Achilles Painter. 440 BC (MAN). — Αττική λήκυθος λευκού βάθους με ταφική σκηνή. Ζωγράφος του Αχιλλέα. 440 π.Χ. (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

a stone head; and Ephesus, from where a funeral stele with a woman and a child in her arms and a servant comes. From the island of Samos, which they visited, measuring and drawing the visible ruins of the Heraion, they brought a fragment of capital. Rada y Delgado bought back from Cyprus, in addition to the collection of Cypriot sculptures and vases donated by the Italian consul on the island, Roberto Colucci, some Greek vases: two Attic black-figure cups, one black-figure lekythos and an Etruscan *bucchero nero* aryballos, objects that fitted in very well with the kind of archaic funerary objects found in places such as Amathus or Salamis.

The true driving force behind the formation of the collection of Greek and Etruscan-Italian antiques in the Museum was constituted by the acquisition of the Collection of the Marqués de Salamanca in 1874. The collection of Greek and Etruscan antiques, consisting of 900 vases and 287 Greek terracotta figures, was mainly acquired in

σήμερα βρίσκονται στο Εθνικό Μουσείο Γλυπτικής στο Βαγιαδολίδ.

Η Αποστολή επισκέφθηκε ακόμη τα ερείπια του αρχαίου *Νέου Ιλίου*, όπου απέκτησε ένα ελληνιστικό ανάγλυφο και διάφορα αρχιτεκτονικά στοιχεία, τη Σμύρνη, όπου ο πρόξενος της Σουηδίας και Νορβηγίας κ. Σπήγκεθαλ της έκανε μια δωρεά από πέντε τερρακότες κι ένα πέτρινο κεφάλι και την Έφεσο, από την οποία προερχόταν μια επιτύμβια στήλη που απεικόνιζε μια γυναίκα κι ένα παιδί στα χέρια μιας υπηρέτριας. Στη Σάμο, που επίσης επισκέφθηκαν, μέτρησαν και σχεδίασαν τα ορατά ερείπια του Ηραίου και έφεραν ένα κομμάτι κιονόκρανου. Από την Κύπρο, εκτός από τη συλλογή των κυπριακών γλυπτών και αγγείων που δώρισε ο Ιταλός πρόξενος του νησιού Ρομπέρτο Γκολούτσι, ο Ράδα ι Ντελγκάδο έφερε και μερικά ελληνικά αγγεία: δύο μελανόμορφα αττικά κύπελλα, μια μελανόμορφη λήκυθος και έναν μελανόστομο ετρουσκικό αρύβαλλο, αντικείμενα που ταιριάζουν στην τυπολογία των κτερισμάτων των αρχαϊκών νεκροπόλεων, όπως της Αμαθούντος και της Σαλαμίνας.

Η πραγματική ώθηση στη δημιουργία της συλλογής ελληνικών και ετρουσκικών αρχαιοτήτων του Μουσείου την έδωσε το 1874 η Συλλογή του Μαρκησίου της Σαλαμάνκα, που περιελάμβανε 900 αγγεία και 287 τερακότες από την Ελλάδα. Η συλλογή αποκτήθηκε στο μεγαλύτερο μέρος της στην Ιταλία, όπου ο Μαρκήσιος της Σαλαμάνκα είχε ζήσει πολλά χρόνια ενώ έφερνε σε πέρας την κατασκευή των σιδηροδρόμων των Παπικών Κρατών.

Από την συλλογή Σαλαμάνκα δεν πρέπει να παραλείψουμε να αναφέρουμε εξαιρετικής ποιότητας κομμάτια, κομμάτια

Fig. 2.5.- Attic cup with the deeds of Theseus. Painter: Aison. 420 BC (MAN). — Αττικό κύπελλο με τα κατορθώματα του Θησέα. Ζωγράφος Αίσων. 420 π.Χ. (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

Italy, where the Marqués de Salamanca had spent many years while carrying out the construction of the railways in the Papal States.

Of the Salamanca collection, we would particularly mention pieces of exceptional quality, that are among the top rankings of Attic or South Italian productions, and are incomparable pieces in our Museum. Therefore, the amphora by the Madrid Painter, with the fight between Heracles and Apollo for the Delphic tripod, the hydria by the Priam Painter, the hydria by the Painter of the Madrid Fountain, the dinos and the amphora of the Antimenes Painter, the Panathenaic amphorae by the Kleophrades Painter, the bilingual amphora by Andokides and Psiax, the cup by the Oltos Painter with the scene of the hetairai, the pelike of Peleus

Fig. 2.6.- Calyx krater from Paestum with the madness of Heracles. Painter: Asteas. 350-320 BC (MAN). — Ελικωτός κρατήρας από το Paestum με την τρέλλα του Ηρακλή. Ζωγράφος Αστέας, 350-320 π.Χ.

πρώτης γραμμής της αττικής ή νοτιοϊταλικής παραγωγής, τα οποία είναι μοναδικά για το Μουσείο μας. Για παράδειγμα, ο αμοφορέας του «Ζωγράφου της Μαδρίτης» με την πάλη του Ηρακλή με τον Απόλλωνα για τον δελφικό τρίποδα, η υδρεία του Ζωγράφου του Πριάμου, η υδρεία του Ζωγράφου της Μαδρίτης, ο δίνοσ και ο αμοφορέας του Ζωγράφου του Αντιμένη, ο παναθηναϊκός αμοφορέας του Ζωγράφου του Κλεοφράδη, ο δίγλωσσος αμοφορέας του Ανδοκίδη και του Ψίακα, το κύπελλο του Ζωγράφου Όλτου με την σκηνή των ετέρων, η πελίκη με τον Πηλέα που αρπάζει την Θέτιδα, η λήκυθος λευκού βάθους του Ζωγράφου του Αχιλλέα, το κύπελλο του Αίσωνα με τα κατορθώματα του Θησέα, ο ελικωτός κρατήρας του Ζωγράφου του Μελεάγρου με διονυσιακή σκηνή, ο ελικωτός κρατήρας από το περιβάλλον του Ζωγράφου του Προνόμου, διάφοροι μνημειακοί αμοφορείς από την Απουλία με διακόσμηση, μεταξύ των οποίων και αυτός από τον τάφο του τραγικού ποιητή, ο ελικωτός κρατήρας του Ζωγράφου της Δίρκης με σκηνή από φλύακα (ιλαροτραγωδία), και τέλος ο ελικωτός κρατήρας από την Ποσειδωνία (Paestum) της Καμπανίας του Ζωγράφου Αστέα με θέμα την τρέλλα του Ηρακλή. Γνωρίζουμε την προέλευση μόνον ελαχίστων από αυτά τα κομμάτια, για παράδειγμα, του κυπέλλου του Αστέα, που βρέθηκε σ' έναν τάφο στην Ποσειδωνία (Paestum), ή του μελανόμορφου αμοφορέα με τον Ηρακλή να σκοτώνει τον Εύρυτο, που βρέθηκε στο Βούλτσι και πέρασε στα χέρια του Μαρκησίου της Καμπανίας με τον οποίο ήταν φίλος ο Μαρκήσιος της Σαλαμάνκα και του ελικωτού κρατήρα κάποιου κοντινού στον Ζωγράφο του Προνόμου που βρέθηκε στο Κάλβι.

abducting Thetis, the white-ground lekythos by the Achilles Painter, the Aison cup with the deeds of Theseus, the calyx krater of the Meleager Painter with a Dionysian scene, the calyx krater near the Pronomus Painter, various huge Apulian amphorae in an ornate style, including the tomb of the tragic poet, the calyx krater of the Dirce Painter with a phylax scene and, finally, the *Paestum* calyx krater by the Astreas Painter dealing with the subject of Heracles' madness. We are only aware of the origin of a very few of these pieces, for example of the Astreas krater, which was found in a tomb in *Paestum*, or the black-figure amphora with Heracles killing Eurystus, which was found in Vulci, and passed into the hands of the Marquis of Campana, who became friends with the Marqués de Salamanca, or the calyx krater close to the Pronomus Painter, found in Calvi.

Fig. 2.7.- Boeotian terracotta figure with the Abduction of Europa. 475-425 BC (MAN). — Βοιωτική τερρακότα με την αρπαγή της Ευρώπης. 475-425 π.Χ. (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

Το 1876, αγοράστηκε η συλλογή αρχαιοτήτων του Προξένου της Ισπανίας στην Τυνησία, Τομάς Ασένσι. Η συλλογή είχε 232 ελληνικά αγγεία που πρέπει να τα είχε αγοράσει στην ιταλική αγορά. Μεταξύ αυτών, αγγεία τύπου *bucchero nero*, ετρουσκικά μελανόμορφα αγγεία και άλλα νοτιοϊταλικά αγγεία. Η συλλογή περιελάμβανε ακόμη 137 τερακότες και δύο ετρουσκικούς καθρέπτες. Η συλλογή του Τομάς Ασένσι ήρθε να συμπληρώσει, ειδικά με τα ετρουσκικά και κορινθιακά αγγεία, το σημαντικό σύνολο ελληνικών και ετρουσκικών αρχαιοτήτων του Μουσείου, η οποία εμπλουτίστηκε σημαντικά με την συλλογή Σαλαμάνκα, την οποία ακολουθεί κατά πόδας, λόγω πλούτου, ποικιλίας και ποιότητας ορισμένων κομματιών της.

Το 1900 εντάχθηκε στο Μουσείο με δωρεά η συλλογή του Τεοντόρ Στύτσελ, εμπόρου από το Μόναχο, εγκατεστημένου στην Ισπανία. Η συλλογή περιελάμβανε 17 αγγεία, μεταξύ των οποίων μια βοιωτική πυξίδα, ένα αττικό κάλυμμα, της γεωμετρικής εποχής και τα δύο, ένα αλάβαστρο, δύο αρυβάλλους κι ένα κορινθιακό κάλυμμα, ένα μελανόμορφο αλάβαστρον κι ένα σύνολο πέντε ληκύθων λευκού βάθους, εκτός από ένα σύνολο από τερακότες, ελληνιστικής περιόδου στην πλειοψηφία τους, αλλά και βοιωτικά κομμάτια του 5^{ου} αι. π.Χ., όπως η αρπαγή της Ευρώπης.

Το 1920 εντάσσεται στο Μουσείο ένα σύνολο από 53 ελληνικά αγγεία από ανταλλαγή αντικειμένων με το Μουσείο του Πράδο. Τα περισσότερα απ' αυτά τα είχε περιγράψει ο Ύμνερ ως κομμάτια που ανήκαν σε βασιλικές συλλογές του Μουσείου. Η συλλογή αποτελείται από κορινθιακά και αττικά αγγεία, από τα οποία ξεχωρίζουν ένας αμφορέας Νολα του Ζωγράφου του Αχιλλέα κι άλλος

In 1876, it was acquired through the purchase of the antiques collection of Tomás Asensi, who had been the Spanish Consul in Tunisia. The collection consisted of 232 Greek vases which must have been acquired on the Italian market. Among them, there were Etruscan *bucchero nero* vases, Etruscan black-figure and red-figure vases, Corinthian vases, Attic black-figure and red-figure vases and South Italian vases. The collection also included 137 terracotta figures and two Etruscan mirrors. Tomás Asensi's collection, particularly thanks to its Etruscan and Corinthian vases, completed the significant ensemble of Greek and Etruscan antiques in the museum, notably enriched with the acquisition of the Salamanca collection, which was closely followed by this one thanks to its richness, variety and the quality of some of its pieces.

In 1900, the collection of Theodor Stützel, a Munich trader who had settled in Spain, was received by means of a donation. The collection consisted of a set of 17 vases, including a Boeotian pyx and an Attic lid, both from the Geometric period; one alabastron, two aryballoi and one Corinthian lid, a black-figure alabastron and a set of five white-ground lekythoi, as well as a set of terracotta figures, most of which were from the Hellenistic period, although there were also some Boeotian specimens from the 5th century BC, such as that of the Abduction of Europa.

In 1920, a set of 53 Greek vases was received by the Museum through the exchange of items carried out with the Museo del Prado. Most of them had been described by Hübner as belonging to the Royal collections existing in this

ένας του Ζωγράφου του Αλκιμάχου, αγ-
γεία από την Απουλία και την Καμπανία.

Το 1972, το Μουσείο αποκτά ένα σύ-
νολο 26 ελληνικών και ρωμαϊκών κομ-
ματιών από τη συλλογή του Πέδρο ντε
Αλκάνταρα, Πρίγκιπα της Ανγκλόνα,
ο οποίος υπήρξε Πρόεδρος της Βασι-
λικής Ακαδημίας Καλών Τεχνών του
Αγίου Φερδινάνδου και μέλος της Βα-
σιλικής Ακαδημίας Ιστορίας και πέθανε
το 1851. Ο Ύμνερ είχε περιγράψει τη
συλλογή και μας πληροφορεί ότι είχε
δημοιουργηθεί στη δεκαετία του 30 του
19^{ου} αι. από αντικείμενα που είχαν αγο-
ραστεί στη Ρώμη και στη Νάπολη.

Το 1999 το Μουσείο αποκτά τη συλλογή
Βάρεθ Φίσα, που είχε δημιουργηθεί τις
δεκαετίες 70 και 80 από την αγορά αρχαι-

Fig. 2.8.- Attic hydria with Dionysus' arrival at Olym-
pus. Antimenes Painter. 525-500 BC (MAN). — Αττική
υδρεία με την άφιξη του Διονύσου στον Όλυμπο. Ζω-
γράφος του Αντιμένη. 525-500 π.Χ. (Εθνικό Αρχαιολογικό
Μουσείο).

Museum. The collection was made up of Corinthian and Attic vases, among which a Nolan amphora, by the Achilles Painter and another by the Alchimacos Painter, Apulian and Campanian vases are noteworthy.

In 1972, a set of 26 Greek and Roman pieces belonging to the collection of Pedro de Alcántara Téllez-Girón, the Prince of Anglona, was acquired for the Museum. He had been the President of the Real Academia de Bellas Artes de San Fernando and member of the Real Academia de la Historia, and died in 1851. The collection had been described by Hübner, who informed us that it had been put together in the 1830s through purchases from the art market in Rome and Naples.

In 1999, the Várez Fisa Collection was acquired, which had been put together during the 70s and 80s on the antiques market. It consisted of 178 pieces; Egyptian, Iberian and Celtiberian antiquities, Roman sculptures, a Boeotian funerary stele and a total of 133 vases from Greece and Magna Graecia. Also noteworthy, not just because of the number of them but also because of their artistic quality and scientific interest, are the vases belonging to diverse geographical areas of the Greek world: Attica, Corinth, Boeotia, Euboea, Laconia, Eastern Greece, Apulia, Campania, Sicily and, at diverse chronological times from the 8th century to the 3rd century BC. As a whole, they are of extraordinary interest, as they are top-quality pieces, in some cases, made by the best Attic and southern Italian artists such as Lydos, Nikosthenes, the Affected Painter, the Antimenes Painter, Andokides, Epikte-

ότητων. Αποτελείτο από 178 κομμάτια: αιγυπτιακές, ιβηρικές και κελτοϊβηρικές αρχαιότητες, ρωμαϊκά γλυπτά, ένα βοιωτικό ταφικό μνημείο κι ένα σύνολο 133 αγγείων από την Ελλάδα και τη Μεγάλη Ελλάδα. Τα αγγεία, που προέρχονται από διαφορετικές περιοχές του ελληνικού κόσμου, ξεχωρίζουν, όχι μόνο για την ποσότητα, αλλά κυρίως για την καλλιτεχνική τους ποιότητα και το επιστημονικό τους ενδιαφέρον. Προέρχονται από την Αττική, την Κόρινθο, τη Βοιωτία, την Εύβοια, τη Λακωνία, την Ανατολική Ελλάδα, την Απουλία την Καμπανία, την Σικελία και τοποθετούνται σε διαφορετικές χρονικές στιγμές, από τον 8^ο μέχρι τον 3^ο αι. π.Χ. Στο σύνολό τους παρουσιάζουν τεράστιο ενδιαφέρον, διότι είναι πρώτης γραμμής κομμάτια, σε ορισμένες περιπτώσεις έργα των καλύτερων καλλιτεχνών της Αττικής και της Νότιας Ιταλίας, όπως ο Λυδός, ο Νικοσθένης, ο Επιτηδευμένος Ζωγράφος, ο Ζωγράφος του Αντιμένη, ο Ανδοκίδης, ο Επίκλητος, ο Ζωγράφος του Βερολίνου, ο Ζωγράφος του Πανός, ο Ζωγράφος του Αχιλλέα, ο Ζωγράφος του Μειδία, ο Ζωγράφος του

Fig. 2.9.- Attic relief of the procession towards the sanctuary. 325-300 BC (MAN). — Αττικό ανάγλυφο με πομπή προς ιερό. 325-300 π.Χ. (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

tos, the Berlin Painter, the Pan Painter, the Achilles Painter, the Meidias Painter, the Darius Painter and many other great artists from the 6th to the 4th centuries BC. They are decorated with mythological, religious and everyday themes which are, in some cases, unique in the Greek iconographic repertory.

From 2000 to date, the Museum has continued to acquire Greek vases and sculptures on the national and international antiques market to complete its collections and its exhibition discourse. Of these, we would particularly mentioned the Attic relief with an offertory procession to a sanctuary, a Thracian bronze breastplate, a terracotta figure from Canosa that represents a zitherist siren, the great Apulian lekane with a Gigantomachy

Δαρείου και τόσοι άλλοι μεγάλοι καλλιτέχνες των αιώνων μεταξύ 6^{ου} και 4^{ου} π.Χ. Είναι διακοσμημένα με μυθολογικά, θρησκευτικά και καθημερινά θέματα, σε κάποιες περιπτώσεις μοναδικά στην ελληνική εικονογραφία.

Από το 2000 μέχρι σήμερα, το Μουσείο συνέχισε να αποκτά ελληνικά αγγεία και γλυπτά στην εθνική και διεθνή αγορά αρχαιοτήτων για να συμπληρώσει τους πόρους του και τα εκθέματά του. Μεταξύ αυτών, το αττικό ανάγλυφο με την πομπή των προσφορών σε κάποιο ιερό, μια ορειχάλκινη πανοπλία από την Θράκη, μια μορφή από τερρακότα από την Κανόσα που παριστάνει μια κιθαρωδό σειρήνα, μια μεγάλη λεκανίδα από την Απουλία με μια σκηνή από γιγαντομαχία, ένας δίνος από την Απουλία με την αρπαγή της Θέτιδας, ένας αττικός κρατήρας του Ζωγράφου του Νικία που απεικονίζει θυσία, ένας σκύφος του Μάκρωνα με δισκοβόλο που προπονείται και ένας αμφορέας από την Απουλία του Ζωγράφου της Βαλτιμόρης με τον Ορφέα στον Άδη.

Fig. 2.10.- Display cabinet in the Permanent Exhibition Hall of the Greek collections at the Museo Arqueológico Nacional (MAN). — Προθήκη της αίθουσας μόνιμης έκθεσης των συλλογών από την Ελλάδα του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

scene, an Apulian dinos with the abduction of Thetis, an attic krater by the Nicias Painter with a sacrificial scene, a skyphos by Makron with a training discus thrower, and an Apulian amphora by the Baltimore Painter with Orpheus in the Underworld.

At present, the collection has around two thousand vases, a very comprehensive testimony to Greek pottery production through the brightest centuries of its history. Although the Greek vases are the protagonist of our collections, the museum also has just over a thousand terracotta figures and, to a lesser degree, Greek sculptures and bronzes, which complement and enrich its contents. Their internationally recognised relevance meant that their display is essential in a museum discourse to enable the endless information and suggestions that it covers to be discovered.

The refurbishing of the Museo Arqueológico Nacional and the production of the new museum project, which concluded in 2014, have enabled us to put together a new presentation of the collections from Greece and to offer a glance into the Greek world by informing about the most notable aspects of their culture through an essential point of reference: ceramic vases and their images.

Σήμερα, η συλλογή διαθέτει περί τα 2.000 αγγεία, δηλαδή μια υπερπλήρη μαρτυρία για την ελληνική κεραμική παραγωγή στους πιο λαμπρούς αιώνες της ιστορίας. Αν και τα ελληνικά αγγεία πρωταγωνιστούν στις συλλογές μας, το Μουσείο έχει και πάνω από χίλιες τερακότες και σε μικρότερο βαθμό, ελληνικά γλυπτά και ορειχάλκινα, που συμπληρώνουν και εμπλουτίζουν τη συλλογή του. Η σπουδαιότητά της αναγνωρίζεται διεθνώς και καθιστούσε αναπόφευκτη την έκθεσή της με μουσειακούς όρους που θα επέτρεπε να ανακαλύψει κανείς την αστείρευτη πληροφόρηση και συστάσεις που μας παρέχει.

Η αναμόρφωση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου και η υλοποίηση ενός νέου μουσειακού εγχειρήματος, που ολοκληρώθηκε το 2014, μας επέτρεψε να επεξεργαστούμε μια διαφορετική παρουσίαση των συλλογών από την Ελλάδα και να προσφέρουμε μια ματιά στον ελληνικό κόσμο, κάνοντας γνωστές τις πλευρές του πολιτισμού του μέσω ενός κυρίου σημείου αναφοράς: τα κεραμικά αγγεία και την εικονογράφησή τους.

GREEK COINS IN THE MUSEO ARQUEOLÓGICO NACIONAL (MADRID). EL GABINETE NUMISMÁTICO

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ (ΜΑΔΡΙΤΗ). Η ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΑΙΘΟΥΣΑ

 Paloma Otero
(Museo Arqueológico Nacional)

THE DEPARTAMENTO DE NUMISMÁTICA y Medallística of the Museo Arqueológico Nacional, traditionally and colloquially known as the Gabinete Numismático, conserves almost 300,000 items. Most are coins; however, the collections include objects of all kinds that are linked or related, either formally or functionally, with currency and money. Of these 14,000 coins or more, some pieces of coin glyptics and weights also enter into the field of Numismatics broadly classified under the term of “Greece”, a classification of numerous subdivisions that far exceeds what an external observer might normally consider to be “Greek”, and which is well-worth clarifying.

The Greek numismatic cultural field comprises all those monetary issues produced in the Mediterranean arena, as well as in extensive areas of Europe, Asia and Africa, starting with the Eu-

ΤΟ ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ και Μεταλλίων του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, το οποίο παραδοσιακά και επισήμως ονομάζεται Νομισματική Αίθουσα, φυλάσσει 300.000 κομμάτια. Στην πλειοψηφία τους είναι νομίσματα, αλλά οι συλλογές περιλαμβάνουν κάθε είδους αντικείμενα που συνδέονται ή σχετίζονται τυπικά ή λειτουργικά με το νόμισμα και το χρήμα. Απ’ αυτά, λίγο περισσότερα από 14.000 νομίσματα και ορισμένα κομμάτια λιθογλυπτικής και βάρη συμπεριλαμβάνονται σ’ αυτό που το Τμήμα Νομισμάτων κατατάσσει, με την ευρεία έννοια, στην κατηγορία «Ελλάδα», κατάταξη με πολλές υποδιαίρεσεις, που εν πολλοίς υπερβαίνει αυτό που ένας εξωτερικός παρατηρητής θεωρεί «ελληνικό» και αξίζει τον κόπο να διευκρινίσουμε.

Ο ελληνικός πολιτιστικός τομέας της νομισματοκοπίας συμπεριλαμβάνει όλες τις κοπές νομισμάτων που έγιναν στον κόσμο της Μεσογείου και ευρείες περιοχές της Ευρώπης, της Ασίας και της

ropean Atlantic coasts and continuing through Asia to the northwest of India, where the legacy kingdoms of Alexander the Great's conquests were established, to return through North Africa, until completing the circle on the Atlantic shores of this continent. When organised geographically in accordance with ancient regions, not only are strictly Greek currencies included, but also those of the European Celts, all of which were minted in the Iberian Peninsula (and which are not included in the figure cited above, as if so, it would rise to more than twice the quantity), those from Carthage and those produced in the Near and Middle East. In chronological terms this categorisation spans from the emergence of currency in around 600 BC to the end of the provincial issues made in Eastern Roman Empire in the late 3rd century A.D., although the collections from the Sasanian Empire are also considered, ending in the mid-7th century with the Islamic conquest.

This vast, and somewhat surprising concept has an explanation. The development of numismatic knowledge has, from its beginnings in the 16th century, established a distinction between that which is Roman currency and that which is not: this was systematised,

Fig. 3.1.- Electron stater from Miletus (Turkey), minted around 600-575 BC, Ø: 21,50 x 16 mm (MAN). — Στατήρας από ήλεκτρον από την Μίλητο (Τουρκία), κοπή περί το 600-575 π.Χ., Ø: 21,50 x 16 mm (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

Αφρικής, αρχής γενομένης από τις ατλαντικές ακτές της Ευρώπης και συνεχίζοντας στην Ασία ως την βορειοανατολική Ινδία, όπου εγκαθιδρύθηκαν τα βασίλεια που κληρονομήθηκαν από τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου, για να επιστρέψουμε από την βόρεια Αφρική, ώσπου να συμπληρωθεί ο κύκλος στην ατλαντική ακτή της ηπείρου. Το Τμήμα είναι οργανωμένο γεωγραφικά με βάση τις περιοχές της Αρχαιότητας και περιλαμβάνει όχι μόνο αυστηρά ελληνικά νομίσματα, αλλά κέλτικα ευρωπαϊκά, όλα όσα κόπηκαν στην Ιβηρική Χερσόνησο – δεν έχουν συμπεριληφθεί στον αριθμό που προαναφέραμε, ο οποίος θα υπερδιπλασιαζόταν αν τα υπολογίζαμε κι αυτά – τα καρχηδονιακά και όσα κόπηκαν στην Εγγύς και τη Μέση Ανατολή. Από χρονολογικής πλευράς, επεκτείνεται από την εποχή της εμφάνισης των νομισμάτων γύρω στο 600 π.Χ., ως το τέλος των κοπών στις ανατολικές ρωμαϊκές επαρχίες στα τέλη του 3^{ου} αι. μ.Χ., αν και υπάρχουν και οι σειρές της αυτοκρατορίας των Σασσανιδών, που σταματούν στα μέσα του 7^{ου} αι., όταν την κατακτά το Ισλάμ.

Αυτό το ευρύ και κάπως εκπληκτικό περιεχόμενο έχει εξήγηση. Η διάθρωση

Fig. 3.2.- Silver stater from the Orresquios (Macedonia, Greece), minted around 530-480 BC, Ø: 21 mm (MAN). — Αργυρός στατήρας των Ορρησκιών (Ωρρησκιών) (Μακεδονία, Ελλάδα), κοπή περί το 530-480 π.Χ., Ø: 21 mm (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

over time, into a broad category that was identified with the adjective *Greek*, a qualifier that even when recognizing the differences that exist between the minting of diverse cultural environments prioritises their affiliation with the Greek currency, as it was in Greek culture, in the first issues from the Hellenic cities of Asia Minor, that the origin of the western monetary phenomenon lies. This distinction allowed, and still allows, frameworks for work, cataloguing and monographic research into the collection, such that the term “collections of Greek coins” is still valid in international publications such as the *Sylloge Nummorum Graecorum* series, which provides systematic information on the collections of museums, and the physical organisation of their coins.

Sticking to what we strictly understand as being Greek, the MAN collection offers a highly representative collection of those series coined by Hellenistic cities and kingdoms and, obviously, those of the two Greek colonies in Iberia: *Emporion* and *Rode*. It is not, however, an exhaustive one and is imbalanced, as a strong dependence on the centre’s own historical development is evident.

της νομισματικής επιστήμης εξ αρχής, από τον 16^ο αι., καθιέρωσε μια διαφοροποίηση ανάμεσα στα ρωμαϊκά και στα μη ρωμαϊκά νομίσματα: με τον καιρό, τα μη ρωμαϊκά νομίσματα συστηματοποιήθηκαν σε μια μεγάλη κατηγορία υπό το επίθετο ελληνικά, χαρακτηρισμό που ακόμα κι αν αναγνωρίζει τις διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στις κοπές από διαφορετικά πολιτιστικά περιβάλλοντα, δίνει προτεραιότητα στην ομοιότητά τους με τα ελληνικά νομίσματα, δεδομένου ότι ακριβώς στον ελληνικό πολιτισμό, στις πρώτες κοπές που έγιναν στις ελληνικές πόλεις της Μικράς Ασίας, έγκειται η απαρχή του νομισματικού φαινομένου στον δυτικό κόσμο. Αυτή η κατηγοριοποίηση επέτρεψε και επιτρέπει ακόμη να τεθούν πλαίσια για την δουλειά, για την ταξινόμηση και την μονογραφική μελέτη των σειρών, κι επομένως εξακολουθεί να ισχύει τόσο σε διεθνή έντυπα όπως η σειρά *Sylloge Nummorum Graecorum* – «συλλογές ελληνικών νομισμάτων» - που μας ξεναγεί με συστηματικό τρόπο στις συλλογές των μουσείων, όσο και στην ίδια τη φυσική ταξινόμηση των νομισμάτων.

Fig. 3.3.- Silver decadrachm from Syracuse (Italy), minted at the end of the 5th century BC, Ø: 37,20 mm (MAN). — Αργυρό δεκάδραχμο από τις Συρακούσες (Ιταλία), κοπή περί τα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ., Ø: 37,20 mm (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

The marked aesthetic component of Greek coinage is an essential factor in understanding its importance in the collections of Western Europe historical museums, which were largely developed from collections gathered by monarchs, aristocrats and wealthy scholars. This would suggest that we only have access to selected specimens in noble metals, especially silver, the monetary metal *par excellence* in the Greek world for a long time. In reality however, in addition to pieces of striking artistic quality we also retain a significant number of bronze issues in different degrees of wear. It is worth dwelling on this detail, given that these pieces –those of lower value in the hierarchy of monetary systems– would have been almost exclusively for local circulation. This indicates that their presence in collections that developed far from their location of origin reveals that there was a special interest in these items, which were far less appealing, but no less relevant in terms of the study of history, to those who pursued their acquisition.

With respect to the Museo Arqueológico Nacional, a large number of our exhibits come from founding collections,

Fig. 3.4.- Silver tetradrachm from Naxos (Taormina, Italy), minted around 415-413 BC, \varnothing : 27,10 mm (MAN). — Αργυρό τετράδραχμο από τη Νάξο (Ταορμίνια, Ιταλία), κοπή περί το 415-413 π.Χ., \varnothing : 27,10 mm (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

Για να περιοριστούμε σ' αυτό που πιο αυστηρά εννοούμε ως ελληνικό, η συλλογή του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου είναι ένα σύνολο πολύ αντιπροσωπευτικό των σειρών που έκοψαν οι ελληνιστικές πόλεις και βασιλεία και, προφανώς, οι δύο ελληνικές αποικίες στην Ιβηρία: Το Εμπόριον και η Ρόδη. Δεν είναι, ωστόσο, διεξοδική και αποδεικνύεται άنيση, διότι έχει ισχυρή εξάρτηση από την ίδια της την ιστορική δημιουργία.

Ο ισχυρός αισθητικός παράγων των ελληνικών νομισμάτων είναι ουσιαστικός για να αντιληφθούμε τη σημασία τους μεταξύ των αποκτημάτων των ιστορικών μουσειών της δυτικής Ευρώπης, που στη μεγάλη τους πλειοψηφία προέρχονται από συλλογές μοναρχών, αριστοκρατών και λογίων πλουσίων. Αυτό οδηγεί στη σκέψη ότι έχουμε κομμάτια μόνον από πολύτιμα μέταλλα, ειδικά ασήμι, που είναι το κατ' εξοχήν μέταλλο της νομισματοκοπίας στον ελληνικό κόσμο για πολύ καιρό. Στην πραγματικότητα όμως εκτός από νομίσματα υψηλής καλλιτεχνικής ποιότητας έχουμε κι έναν σημαντικό αριθμό νομισμάτων από ορείχαλκο με διαφορετικού βαθμού φθορά. Αξίζει να συγκρατήσουμε αυτή τη λεπτομέρεια, διότι αυτά τα κομμάτια μικρότερης αξίας στην ιεραρχία των νομισματικών συστημάτων πρέπει να κυκλοφορούσαν σχεδόν αποκλειστικά τοπικά και επομένως, η παρουσία τους σε συλλογές που δημιουργήθηκαν μακριά από τα μέρη στα οποία κόπηκαν, δείχνει ότι υπήρχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον γι' αυτά. Μπορεί να ήταν πολύ λιγότερο εμφανίσιμα, αλλά όχι και λιγότερο ενδιαφέροντα, εξ αιτίας αυτού, για τους αγοραστές τους στην μελέτη της ιστορίας.

Στην περίπτωση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, μεγάλος αριθμός των

and above all from the former Museo de Medallas y Antigüedades of the Biblioteca Nacional, which was founded as the Real Librería Pública in December 1711. From then on, until 1867, with the creation of the MAN, the collections grew thanks to highly diverse acquisitions, some of which were famous collections in Europe, such as that of the Abbot Charles d'Orléans de Rothelin (1746), or from Italy, like that of the antiquarian Alessio Simmaco Mazzocchi (1786) and the pieces purchased there by the librarian Francisco Pérez Bayer, who was commissioned to this end between 1754 and 1759, and which were probably received through the collection of the Infante Gabriel of Spain (1793). It is possible that thanks to these "Italian" collections we have a significant number of items from central Italy, Magna Grecia and Sicily. The entry logs also allow us to appreciate the steady trickle over the years of small donations or collections that contained smaller amounts of Greek coins.

One story that has repeated itself after the creation of the current museum, in which importance, rather than volume is worth noting, are the pieces brought by the scientific commissions that were organised after the foundation to enrich the collections was established. This was the case of

νομισμάτων που φυλάσσονται προέρχεται από συλλογές ιδρυμάτων και κυρίως του παλιού Μουσείου Μεταλλίων και Αρχαιοτήτων της Εθνικής Βιβλιοθήκης, η οποία ιδρύθηκε ως Βασιλική Δημόσια Βιβλιοθήκη τον Δεκέμβριο του 1771. Από τότε ως το 1867, χρονιά ίδρυσης του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, τα αποκτήματα του Μουσείου αυξήθηκαν μέσα από διάφορες αγορές, κάποιες από τις οποίες αφορούν διάσημες συλλογές στην Ευρώπη, όπως του αββά Σαρλ ντ' Ορλέαν ντε Ροτλέν (1746), ή συλλογές που δημιουργήθηκαν στην Ιταλία, όπως του αντικέρ Αλέσιο Σιμάκο Ματσόκι (1786) και τα κομμάτια που αγόρασε εκεί ο βιβλιοθηκάριος Φρανθίσκο Πέρεθ Μπαγιέρ, στον οποίο είχε ανατεθεί αυτό το καθήκον μεταξύ 1754 και 1759. Τα νομίσματα αυτά μάλλον πέρασαν στο Μουσείο μέσω της συλλογής του πρίγκιπα Γκαμπριέλ των Βουρβόνων (1793). Σ' αυτά τα αποκτήματα από την Ιταλία είναι πιθανόν να οφείλουμε μεγάλο μέρος του σημαντικού όγκου νομισμάτων που έχουμε από την κεντρική Ιταλία, την Μεγάλη Ελλάδα και τη Σικελία. Τα βιβλία καταγραφής των αποκτημάτων μας επιτρέπουν να εκτιμήσουμε επί πλέον, πώς με τα χρόνια παρατηρείται ότι το Μουσείο απο-

Fig. 3.5.- Silver tetradrachm from Akragas (Agrigento, Italy), minted around 420-413 BC, Ø: 30 mm (MAN). — Αργυρό τετράδραχμο από τον Αρκάγα (Αγριτζέντο, Ιταλία), κοπή περί το 420-413 π.Χ., Ø: 30 mm (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

an Aegina stater, which was donated by the French consul in Cartagena, who gave its origin as Athens. More interesting, however, is the tale of the trip through the Mediterranean made by the frigate *Arapiles* (1871), which provided 26 coins, acquired with the (always scarce) funds assigned to the expedition or through donations from diplomats assigned to the different places to where they were despatched. Sometime later, to mention just a few notable acquisitions, was the purchase of the collection that belonged to the diplomat Eduardo Toda (1887) and the donations of Father Francisco Roque Martínez, a resident of Alexandria (1925-1930), which provided most of the Greco-Roman Egyptian pieces that we keep and some of the Ptolemaic items. According to the documentation available to us, none of the Museum's Greek coins –apart from the Hispanic coins from *Emporion* and *Rode-* come from a discovery on the Iberian Peninsula.

In 1975, the donation by Alejandro Lifchuz of a collection of 225 coins marked a final milestone in this field. At present, one of the acquisition lines of the museum focuses precisely on acquiring pieces that are absent from

Fig. 3.6.- Silver tetradrachm from Rhegion (Reggio Calabria, Italy), minted around 415-387 BC, \varnothing : 24,50 mm (MAN). — Αργυρό τετράδραχμο από το Ρήγιο (Ρέτζο ντι Καλάμπρια), κοπή περί το 415-387 π.Χ., \varnothing : 24,50 mm (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

κάτα μικρότερες ποσότητες ή σύνολα με λιγότερα ελληνικά νομίσματα.

Η ίδια ιστορία συνεχίζεται και μετά την ίδρυση του σημερινού μουσείου και πρέπει να αναδείξουμε, αν όχι για τον όγκο, αλλά για την σημασία τους, τα νομίσματα που έφεραν οι επιστημονικές επιτροπές για τον εμπλουτισμό των συλλογών, που σχηματίστηκαν μετά την ίδρυση του μουσείου. Έτσι αποκτήθηκε ένας στατήρας από την Αίγινα, δωρεά του Γάλλου προξένου την Καρθαγένη, ο οποίος δήλωσε ότι προερχόταν από την Αθήνα. Αλλά πιο ενδιαφέρον και από την ίδια την ενδοϊστορία του, είναι το ταξίδι στη Μεσόγειο της φρεγάτας Αραπίλες (1871), που έφερε 26 νομίσματα, τα οποία αγοράστηκαν με τα (πάντα ελάχιστα) χρήματα που δόθηκαν στην αποστολή ή τα δώρισαν διπλωμάτες που υπηρετούσαν σε διάφορα σημεία του ταξιδιού. Θα αναφέρουμε μόνο κάποια σημαντικά αποκτήματα: λίγο αργότερα, αγοράστηκε η συλλογή του επίσης διπλωμάτη Εδουάρδο Τόδα (1887) και πέρασαν στο μουσείο με δωρεά αντικείμενα που ανήκαν στον πατέρα Φρανθίσκο Ρόκε Μαρτίνεθ, κάτοικο Αλεξανδρείας (1925-1930) κι έτσι το μουσείο απέκτησε την πλειοψηφία των ελληνορωμαϊκών και αιγυπτιακών του νομισμάτων και μέρος των πτολεμαϊκών. Σύμφωνα

Fig. 3.7.- Silver tetradrachm from Athens (Greece), minted around 425-401 BC, \varnothing : 25,10 mm (MAN). — Αθηναϊκό αργυρό τετράδραχμο (Ελλάδα), κοπή περί το 425-401 π.Χ., \varnothing : 25,10 mm (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

the funds but which are significant for the dissemination of Greek monetary history or which are a major objective in terms of both the needs of the museum's discourse and for potential temporary exhibitions.

In the 19th century, the interest of museums and collectors in attaining attractive Greek coins was well in excess of the available supply, which encouraged the appearance of fakes, sometimes of remarkable technical and artistic quality, such as those of Carl Wilhelm Becker (1772- 1830), of which no European museum has been spared. It is not always easy to detect them, but nowadays the analysis of these false coins and their historical context constitutes a line of research that is just as interesting as other fields of study.

Since the museum's first installation, and even before, at the time of the Museo de la Biblioteca, Greek coins have occupied a relevant place as part of our permanent exhibition. Unfortunately, some of the gold pieces cited in the guides and other studies of the time, such as those of Carlos Castrobeza, conservator of the Cabinet in 1868-1890, are no longer in the museum. They are part of the collection that disappeared after the Spanish Civil War, a loss that has been largely miti-

με τα αρχεία που έχουμε, κανένα από τα ελληνικά νομίσματα του μουσείου – εκτός από τα ισπανικής προέλευσης Εμπορίου και Ρόδης – δεν βρέθηκε στην Ιβηρική Χερσόνησο.

Το 1975, η δωρεά 225 νομισμάτων από τον Αλεξάνδρο Λίφτσουθ υπήρξε ορόσημο ως προς αυτό. Σήμερα, μια από τις επιδιώξεις του μουσείου είναι ακριβώς η απόκτηση νομισμάτων που λείπουν από τις συλλογές, τα οποία όμως είναι σημαντικά για την διάδοση της ελληνικής νομισματικής ιστορίας και αποτελούν σημαντικό στόχο για τις ανάγκες του μουσείου και πιθανές εποχιακές εκθέσεις.

Τον 19^ο αι. το ενδιαφέρον μουσείων και συλλεκτών να αποκτήσουν τα ελκυστικά ελληνικά νομίσματα υπερέβαινε κατά πολύ την προσφορά και αυτό έδωσε έναυσμα για παραχαράξεις, σε ορισμένες περιπτώσεις υψηλής τεχνικής και καλλιτεχνικής ποιότητας, όπως αυτές του Καρλ Βίλχεμ Μπέκερ (1772-1830), από τις οποίες δεν γλύτωσε κανένα ευρωπαϊκό μουσείο. Δεν είναι πάντα εύκολο να εντοπιστούν, αλλά σήμερα, η ανάλυση αυτών των κάλπικων και το ιστορικό τους πλαίσιο συνιστά μια κα-

Fig. 3.8.- Silver stater from Poseidonia (Paestum, Italy), minted around 530-500 BC, Ø: 29,50 mm (MAN). — Αργυρός στατήρας από την Ποσειδωνία (Παέστουμ, Ιταλία), κοπή περί το 530-500 π.Χ., Ø: 29,50 mm (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

gated by new acquisitions, although it is obviously impossible to replace the personal history of the original pieces. Greek coins currently occupy a prominent space both in the halls of Greece, in the areas dedicated to the *polis*, and in those titled *La moneda, algo mas que dinero*, a monographic discourse focused on the currency and money of all eras.

For the Greek *polis*, and the Hellenistic monarchies, coins were a fundamental component of daily life and public image. They constituted an indispensable element for the construction of the state and for daily commerce, and it was the cities that spread their use through their colonising and commercial activities. This use, in turn became a powerful vehicle for cultural expansion, and was one imitated by cities and towns throughout the Mediterranean in a domino effect, going from centres with Greek roots to highly diverse cultural environments. It also led Greek artists to work for non-Greek clients, such as those who engraved the presses for the magnificent silver

τεύθυνση της έρευνας το ίδιο ενδιαφέροντα με άλλες.

Από την πρώτη εγκατάσταση του Μουσείου κι ακόμη νωρίτερα, την εποχή του Μουσείου της Βιβλιοθήκης, τα ελληνικά νομίσματα κατείχαν εξέχουσα θέση στη μόνιμη έκθεση. Δυστυχώς, κάποια από τα χρυσά κομμάτια που αναφέρονται στους οδηγούς και σε άλλες μελέτες της εποχής, όπως αυτά του Κάρλος Καστρομπέθα, συντηρητή του μουσείου στο διάστημα 1868-1890, δεν βρίσκονται πια στο Μουσείο. Εξαφανίστηκαν με άλλα μετά από τον Εμφύλιο Πόλεμο. Η απώλεια αυτή καλύφθηκε σε μεγάλο βαθμό από νέα αποκτήματα, αν και προφανώς είναι αδύνατον να υποκαταστήσουν την προσωπική ιστορία των αρχικών. Σήμερα, τα ελληνικά νομίσματα κατέχουν εξέχουσα θέση στις αίθουσες της Ελλάδας, στον τομέα που είναι αφιερωμένος στην Πόλι, όπως και σ' αυτές με τίτλο *Το νόμισμα, κάτι παραπάνω από χρήμα*, μια μονογραφική συλλογή με επίκεντρο το νόμισμα και το χρήμα όλων των εποχών.

Για την ελληνική πόλι, αλλά και για τις ελληνιστικές μοναρχίες, το νόμισμα ήταν βασικό στοιχείο της καθημερινής ζωής και της δημόσιας εικόνας. Οι πόλεις ήταν στοιχείο απαραίτητο για την δομή του Κράτους και για την καθημερινή δραστηριότητα και ήταν αυτές που διέδωσαν την χρήση του χρήματος μέσω της αποικιοκρατικής και εμπορικής τους δραστηριότητας. Η χρήση του χρήματος, με τη σειρά της, μετετέραψε σε ισχυρό

Fig. 3.9.- Silver tetradrachm from Lysimachus, King of Thrace, with a posthumous portrait of Alexander the Great. Minted in Pergamum (Turkey), circa 297-281 BC, Ø: 28,70 mm (MAN). — Αργυρό τετράδραχμο του Λυσιμάχου, βασιλιά της Θράκης, με κεφαλή του Μεγάλου Αλεξάνδρου (μεταθανάτια). Κοπή στην Πέργαμο (Τουρκία), περί το 297-281 π.Χ., Ø: 28,70 mm (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

issues minted by Carthage in Iberia, which were very different from those produced in the metropolis, of which the MAN has an excellent collection.

From the iconic owls of Athens, a symbol of the city's political and economic power in the 5th century BC, passing through the impressive incused coins of Magna Grecia or the magnificent portraits of the Hellenistic kings, to cite just a few examples, the metrological patterns and the design of the coins, which acted as both symbols and vehicles of Greek identity, are carefully chosen and manufactured, inserting themselves in economic areas and constructing images with which citizens or subjects could identify. This resulted in an enormous iconographic variety and the creation of typologies that are understood, admired and imitated, even today. Among them, the representation of real human beings, in other words, monetary portraits. This type of representation is something that seems normal today, but it was unheard of before the death of Alexander, after which his

όχημα πολιτιστικής επέκτασης και έγινε αντικείμενο μίμησης από πολλές πόλεις και χωριά όλης της Μεσογείου, σε αλυσιδωτή αντίδραση, περνώντας από κέντρα ελληνικής προέλευσης σε πολύ διαφορετικά πολιτιστικά περιβάλλοντα. Έλληνες καλλιτέχνες πήγαιναν για να δουλέψουν για μη Έλληνες πελάτες, όπως εκείνοι που χάραζαν τη μήτρα για την κοπή των υπέροχων αργυρών νομισμάτων της Καρθαγένης στην Ιβηρία, τα οποία ήταν πολύ διαφορετικά από αυτά που παρήγαγε η Μητρόπολη. Το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο έχει ένα εξαιρετικό δείγμα αυτής της κοπής.

Από τις παραστατικές γλαύκες των Αθηνών, σύμβολο της πολιτικής και οικονομικής εξουσίας κατά τον 5^ο αι. π.Χ., ως τα εντυπωσιακά ανάγλυφα νομίσματα της Μεγάλης Ελλάδας και τα υπέροχα κεφάλια των Ελληνιστικών βασιλείων π.χ., τα μετρολογικά καλούπια και ο σχεδιασμός των νομισμάτων, σύμβολο και όχημα της ελληνικής ταυτότητας, επελέγησαν και κατασκευάστηκαν προσεκτικά και εισχώρησαν σε οικονομικές περιοχές, φτιάχνοντας εικόνες, με τις οποίες ταυτίζονταν οι πολίτες και οι υπήκοοι.

Αυτό επέτρεψε μια μεγάλη εικονογραφική ποικιλία και τη δημιουργία τυπολογιών που ακόμη και στην εποχή μας εξακολουθούν να αποτελούν αντικείμενο θαυμασμού και μίμησης. Ανάμεσά τους η αναπαράσταση υπαρκτών προσώπων,

Fig. 3.10.- Gold octadrachm with portrait of Berenice II of Egypt, but with the name of Arsinoe II, probably minted in Berytos (Beirut, Lebanon), in 246-221 BC, Ø: 26,75 mm (MAN). — Χρυσό οκτάδραχμο με κεφαλή της Βερενίκης Β' της Αιγύπτου αλλά στο όνομα της Αρσινόης Β'. Κοπή πιθανώς στην Βηρυτό (Βηρυτός, Λίβανος), περί το 246-221 π.Χ., Ø: 26,75 mm (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

successors saw that the advantages of appearing faithfully represented on an object that passed from hand to hand was far superior to the risks involved in occupying a space until then reserved for the gods.

Even with its shortcomings, the museum's collection makes it possible to travel extensively through the numerous issues of currency from the many regions that formed part of the Greek world in ancient times, or those that were linked to it in some way: traveling through history, as the 19th-century collectors used to say, through a metallic geographical map. This is an essential venue for researchers from around the world. And although our eyes, those of modern archaeologists, no longer gaze through the romantic and exquisite veil of past times, it is inevitable that we surrender to the irresistible appeal of these pieces that, despite their small, even tiny size, shed light on the lives of their creators and their search for beauty. We are, after all is said and done, in agreement with our predecessors when they spoke, in the museum's old guides, of "the oldest, most beautiful and most important series in all numismatic collections: the Greek series".

δηλαδή, η νομισματική απεικόνιση: αυτό μας φαίνεται σύνηθες, αλλά δεν ήταν μέχρι την εποχή μετά τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου, τότε που οι διάδοχοί του κατάλαβαν ότι τα πλεονεκτήματά του να απεικονίζεσαι πιστά σε ένα αντικείμενο που περνούσε από χέρι σε χέρι ήταν πολύ περισσότερα από τους κινδύνους που είχε το να καταλαμβάνεις ένα πεδίο που ως τότε ανήκε στους θεούς.

Παρά τις αδυναμίες της, η συλλογή του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου μας επιτρέπει να διατρέξουμε σε όλο τους το εύρος τις ποικίλες κοπές νομισμάτων πολλών περιοχών που στην Αρχαιότητα υπήρξαν μέρος του ελληνικού κόσμου ή ήταν συνδεδεμένες μαζί του με κάποιον τρόπο. Ένα ταξίδι στην ιστορία, όπως έλεγαν οι συντηρητές του 19^{ου} αι., μέσα από έναν μεταλλικό γεωγραφικό χάρτη. Και παρά το γεγονός ότι ως σύγχρονοι αρχαιολόγοι δεν κοιτάμε πια μέσα από ένα θεσπέσιο βέλο ρομαντισμού περασμένων εποχών, είναι αναπόφευκτο να μην παραδοθούμε στο ακαταμάχητο κάλλος αυτών των νομισμάτων, που, παρά το μικρό τους μέγεθος, και ελάχιστο μάλιστα, καταμαρτυρούν τη ζωή των δημιουργών τους και την επιδίωξή τους για το κάλλος. Θα πρέπει τέλος να συμφωνήσουμε με τους προηγούμενους από μας, που περιέγραφαν, στους παλιούς οδηγούς του Μουσείου, «την αρχαιότερη, την ομορφότερη και σπουδαιότερη σειρά σε όλη τη συλλογή νομισμάτων: την ελληνική σειρά».

GREEK SCULPTURES IN THE MUSEO
NACIONAL DEL PRADO (MADRID)

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΛΥΠΤΑ ΣΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ
ΤΟΥ ΠΡΑΔΟ (ΜΑΔΡΙΤΗ)

»»»»»»»» **Stephan F. Schröder** ««««««««
(Museo Nacional del Prado)

COLLECTING CLASSICAL SCULPTURE started in Italy during the Renaissance and became a hobby of the aristocracy that spread throughout Europe. As remains of Classical antiquity, sculptures, inscriptions or antique coins gave prestige to the collector and due to their value, rarity and beauty they were highly sought-after items. As far as sculpture is concerned, initially collectors and antiquarians were unable to distinguish between Greek and Roman works because they did not have the necessary knowledge. The analysis of the historical collections, created between the 16th and 18th centuries in Italy, France, Spain, Germany, England and other countries reveals an almost complete absence of authentic Greek work, with the exception of Venice which received Greek sculptures as a result of the commercial contacts of the *Serenissima* with Greece and Turkey. It was only in the 19th century,

ΟΙ ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΓΛΥΠΤΙΚΗΣ ξεκινούν στην Ιταλία στη διάρκεια της Αναγέννησης και για την αριστοκρατία μετατρέπονται σε χόμπι που κατακτά ολόκληρη την Ευρώπη. Ως απομεινάρια της κλασικής αρχαιότητας, τα αρχαία γλυπτά, επιγραφές και νομίσματα προσέδιδαν κύρος στον συλλέκτη και λόγω της αξίας, της σπανιότητας και του κάλλους τους είχαν μεγάλη ζήτηση. Όσον αφορά τη γλυπτική, στην αρχή, οι συλλέκτες και οι αντικέρ δεν μπορούσαν να διαφοροποιήσουν τα ελληνικά από τα ρωμαϊκά έργα, λόγω έλλειψης των απαραίτητων γνώσεων. Η ανάλυση των ιστορικών συλλογών, που δημιουργήθηκαν μεταξύ 16^{ου} και 18^{ου} αι. στη Ιταλία, Γαλλία, Ισπανία, Γερμανία, Αγγλία και άλλες χώρες, καταδεικνύει σχεδόν παντελή έλλειψη αυθεντικών ελληνικών έργων, με εξαίρεση τη Βενετία, όπου έφθασαν ελληνικά γλυπτά, λόγω των εμπορικών επαφών της *Serenissima* [Σ.τ.Μ. Γαληνοτάτη. Ονομαζόταν και Γαληνοτάτη Δημοκρατία της Βενετίας, λόγω του βυζαντινού τίτλου.] με την Ελλάδα και την

when scientific excavations started in Greece and Turkey, that Greek ensembles arrived, for example, in London (the Elgin Marbles from the Parthenon in Athens), in Berlin (the Pergamon Altar) and in Paris (the Winged Victory of Samothrace), to mention just the best-known monuments.

This situation is also representative of the collection of classical sculpture of the Museo Nacional del Prado, whose two unique archaic pieces (6th cen-

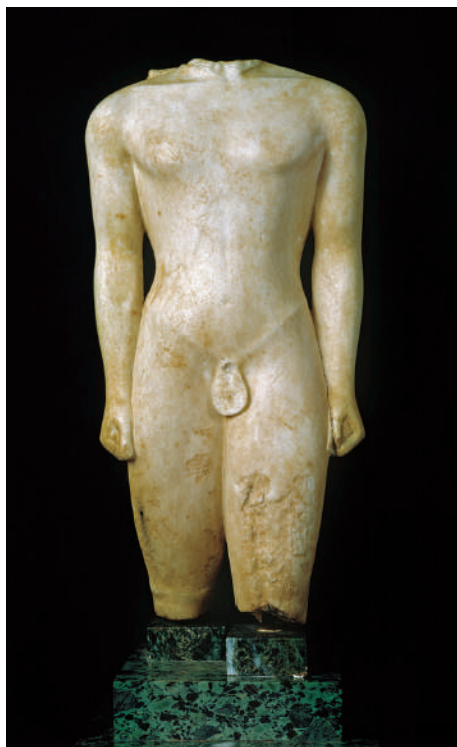

Fig. 4.1.- Kouros, sculpture in marble from Naxos, circa 550 BC, of unknown origin (©Museo Nacional del Prado/©Archivo Fotográfico MNPrado). — Κούρος, γλυπτό σε μάρμαρο Νάξου, περί το 550 π.Χ., άγνωστης προέλευσης (©Εθνικό Μουσείο του Πράδο/©Φωτογραφικό Αρχείο ΕΜΠράδο).

Τουρκία. Μόνον τον 19^ο αι., όταν αρχίζουν οι επιστημονικές ανασκαφές στην Ελλάδα και στην Τουρκία, φτάνουν ελληνικές παρτίδες, για παράδειγμα στο Λονδίνο (τα «Ελγίνεια Μάρμαρα» του Παρθενώνα των Αθηνών), στο Βερολίνο («ο βωμός της Περγάμου») και στο Παρίσι (η «Νίκη της Σαμοθράκης»), για να αναφέρουμε μόνο τα πιο γνωστά μνημεία.

Αυτή η κατάσταση ισχύει και για την συλλογή κλασικών γλυπτών του Εθνικού Μουσείου του Πράδο. Τα μοναδικά δύο αρχαϊκά κομμάτια του (6^{ος} αι. π.Χ.) δεν εντάχθηκαν στη συλλογή παρά το 1944, με δωρεά. Τα υπόλοιπα έργα ήρθαν το 1725 στην Ισπανία από τη Ρώμη, με την

Fig. 4.2.- Fragment of a monumental horse, 520-510 BC, of unknown origin (©Museo Nacional del Prado/©Archivo Fotográfico MNPrado). — Κομμάτι μνημειακού αλόγου, 520-510 π.Χ., άγνωστης προέλευσης (©Εθνικό Μουσείο του Πράδο/©Φωτογραφικό Αρχείο ΕΜΠράδο).

tury BC) were not added to the collection until 1944, through a donation. The other works arrived in Spain in 1725 from Rome with the collection of Christina, Queen of Sweden. These include a huge bronze portrait from the late 4th century BC and several late Hellenistic marble sculptures (2nd and 1st centuries BC). Most of the museum's 250 Greco-Roman sculptures are from the Imperial Roman period (1st and 2nd centuries A.D.) and only reflect and reproduce Greek works from the 5th to 2nd centuries BC.

The two archaic works in the Prado arrived in Madrid in 1944. They were

Fig. 4.3.- Demetrius Poliorcetes, monumental bronze portrait, circa 307 BC, from Rome, from the collection of Christina, Queen of Sweden (© Museo Nacional del Prado/© Archivo Fotográfico MNPrado). — Δημήτριος ο Πολιορκητής, ορειχάλκινη μνημειακή απεικόνιση, περί το 307 π.Χ., προέρχεται από τη Ρώμη, συλλογή της Χριστίνας της Σουηδίας (©Εθνικό Μουσείο του Πράδο/©Φωτογραφικό Αρχείο ΕΜΠράδο).

συλλογή της Χριστίνας της Σουηδίας. Μεταξύ αυτών υπάρχει ένα μνημειακό ορειχάλκινο γλυπτό των τελών του 4^{ου} αι. π.Χ. και διάφορα άλλα μαρμάρινα της ύστερης ελληνιστικής περιόδου (2^{ος} και 1^{ος} αι. π.Χ.). Η πλειοψηφία των 250 ελληνορωμαϊκών γλυπτών του μουσείου είναι της αυτοκρατορικής ρωμαϊκής εποχής (1^{ος} και 2^{ος} αι. μ.Χ.) και απλώς αντικατοπτρίζουν και αναπαράγουν τα ελληνικά έργα της εποχής από τον 5^ο ως το 2^ο αι. π.Χ.

Τα δύο αρχαϊκά γλυπτά του Πράδο έφτασαν στη Μαδρίτη το 1944. Τα δώρισε ο καλλιτέχνης, συλλέκτης και αντικέρ Μάριους ντε Θάγιας, που τα είχε αγοράσει από την αγορά έργων τέχνης των Παρισίων. Προέρχονται, πολύ πιθανόν, από την Ελλάδα. Ο κορμός κούρου χρονολογείται από τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ. και έχει μόνο 37 cm. ύψος. Λαξεύτηκε στην Πάρο σε τοπικό μάρμαρο. Πρόκειται για ανάθημα σε θεό, μάλλον στον Απόλλωνα. Το άλλο είναι μνημειακή κεφαλή με λαιμό ενός αλόγου και ανήκει σε μνημείο ύψους 2,20 m. Λόγω της ομοιότητάς του με τα αναθηματικά άλογα στην ακρόπολη των Αθηνών, χρονολογείται γύρω στο 520 π.Χ. Το μάρμαρο μεγάλων κρυστάλλων προέρχεται από τα ελληνικά νησιά και φέρει ίχνη ζωγραφικής, χρώματος κόκκινου. Είναι εκπληκτική η λεπτότητά του στην κατά μέτωπο όψη του. Το κεφάλι είναι ελαφρά στραμμένο προς τα αριστερά. Ίσως ανήκε σε σύμπλεγμα άρματος με δύο ή με τέσσερα άλογα από το αέτωμα κάποιου ναού.

Στις αρχές της ελληνιστικής εποχής χρονολογείται μια μνημειακή ορειχάλκινη κεφαλή ύψους 45 cm, που έφτασε το 1725 στην Ισπανία με την ρωμαϊκή συλλογή της Χριστίνας της Σουηδίας και ανέκτησε την λαμπρότητά της μετά

donated by the artist, collector and antiquarian, Marius de Zayas, who had acquired the sculptures in the Paris art trade, very probably originally from Greece. The torso of *kouros* (“youth”), dating from the mid-6th century BC, measures only 37 centimetres and was worked on the island of Naxos in local marble. It is a votive offering, probably to Apollo. The other, the head and neck of a huge horse, belong to an original that was some 2.20 metres high. Due to its similarity to the votive horses of the Acropolis in Athens, it dates from around 520 BC. The marble, with large crystals, comes from the Greek islands and there are remains of the original paint (red). Its slimness when viewed from the front is surprising. The horse turns slightly towards the left. Maybe it was part of a *biga* or chariot integrated into the façade of a temple.

There is a monumental bronze head from the beginning of the Hellenistic period, which is 45 centimetres high and which came to Spain in 1725 from the Roman collection of Christina, Queen of Sweden. It recovered its splendour thanks to recent restoration work done in the Museo del Prado. It is a Hellenistic original, identified as being Demetrius I, Poliorketes. In the 307 BC, he and his father Antigonus I were appointed kings by the people of Athens. A year later, they received the diadem as successors of Alexander the Great from the Macedonian army.

In the late Hellenistic period (150-75 BC), artists started to be inspired by classical works from the past while pre-

από πρόσφατη επιχείρηση συντήρησης στο Μουσείο του Πράδο. Πρόκειται για αυθεντικό ελληνιστικό έργο που απεικονίζει τον Δημήτριο Α΄ τον Πολιορκητή. Το 307 π.Χ. αυτός και ο πατέρας του ο

Fig. 4.4.- Torso of a Muse, 150-125 BC, from Rome, from the collection of Christina, Queen of Sweden (©Museo Nacional del Prado/©Archivo Fotográfico MNPrado). — Κορμός μούσας, 150-125 π.Χ., προέρχεται από τη Ρώμη, συλλογή της Χριστίνας της Σουηδίας (©Εθνικό Μουσείο του Πράδο/©Φωτογραφικό Αρχείο ΕΜΠράδο).

servicing the Hellenistic appearance of the sculpture. The torso of a standing Muse with her elegant dress sculpted in marble from the Greek islands came to Spain from Rome. With a height of 1.41 metres, it dates from between 150 and 125 BC and brings to mind the Muses on a plinth with relief from Halicarnassus created in around 120 BC. The delicate flow of the folds confirms that it is a Hellenistic original. Another example would be the head of a lad crowned with ivy, which is cur-

Fig. 4.5.- Head of a lad with an ivy crown, circa 100 BC, from Rome, from the collection of Christina, Queen of Sweden (©Museo Nacional del Prado/©Archivo Fotográfico MNPrado). — Κεφαλή αγοριού εστεμμένου με κισσό, περί το 100 π.Χ. προέρχεται από τη Ρώμη, συλλογή της Χριστίνας της Σουηδίας (©Εθνικό Μουσείο του Πράδο/©Φωτογραφικό Αρχείο ΕΜΠράδο).

Αντίγονος Α', διορίστηκαν βασιλείς από τους Αθηναίους. Έναν χρόνο αργότερα, ο Μακεδονικός στρατός τους παρέδωσε το διάδημα, αναγνωρίζοντάς τους διαδόχους του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

Την ύστερη ελληνιστική περίοδο (150-75 π.Χ.) οι καλλιτέχνες αρχίζουν να βρίσκουν έμπνευση στα κλασικά έργα του παρελθόντος, διατηρώντας, ωστόσο, την ελληνιστική όψη των γλυπτών. Ο κορμός μιας όρθιας Μούσας με το κομψό της φόρεμα σκαλισμένο σε μάρμαρο από τα ελληνικά νησιά έφτασε στην Ισπανία από τη Ρώμη. Έχει ύψος 1,41 m, χρονολογείται μεταξύ 150 και 125 π.Χ. και θυμίζει τις μούσες ενός ανάγλυφου βάθρου από την Αλικαρνασσό του 120 π.Χ. περίπου. Η λεπτεπίλεπτη διαδοχή των πτυχώσεων επιβεβαιώνει ότι πρόκειται για αυθεντικό έργο της ελληνιστικής εποχής. Άλλο παράδειγμα είναι η κεφαλή ενός αγοριού εστεμμένου με κισσό, που σήμερα είναι τοποθετημένη πάνω σε μια μπαρόκ προτομή του Διονύσου. Η κεφαλή είναι μαρμάρινη και έχει ύψος 23 cm. Οι έντεκα οπές για τα καρφιά του κισσού δείχνουν ότι πιθανώς ο έφηβος φορούσε άλλο στεφάνι, από μέταλλο, ίσως με αμπελόφυλλα και σταφύλια. Ο συνδυασμός μαρμάρου και μετάλλου είναι χαρακτηριστικό δείγμα της ύστερης ελληνιστικής περιόδου. Το κεφάλι δεν απεικονίζει τον Δίονυσο ή κάποιον από το περιβάλλον του, όπως έναν σάτυρο, την Αριάδνη ή κάποια Μαινάδα, αλλά έναν έφηβο που σέρβιρε κρασί. Υπάρχουν παρόμοια γλυπτά, όπως αυτό με τους «βωβούς υπηρέτες» που φέρουν έναν δίσκο. Η ήπια διαμόρφωση της μορφολογίας του σώματος και των θολών χαρακτηριστικών του προσώπου τοποθετούν χρονικά το γλυπτό περί το 100 π.Χ.

rently placed on a baroque bust of Dionysus; the head is made of marble and measures 23 centimetres. The eleven holes that accompany the tendrils of ivy indicate that the *ephebos* probably wore a metal crown, maybe with vine leaves and grapes. The combination of marble and metal is a typical feature of the late Hellenistic period. The head does not represent Dionysus or any of his followers such as a satyr, Ariadne or a maenad, but an *ephebos* who was serving wine. There are similar sculptures, such as the “mute servants” who carried a tray. The very smooth modulation of the flesh and the blurred facial features date the sculpture to around 100 BC.

In the late Hellenistic period, there were many smaller sculptures, but this does not mean that it is any less elegant. A male torso in marble, of unknown origin, only measuring 30 centimetres. It has a composition line in an ‘S’ shape, which was characteristic of the statues of Praxiteles: it goes from the supporting leg and the right hip to the shoulder and raised left chest. However, the proportions are slimmer than in the 4th century BC and the forms and details of the body seem blurred as in other late Hellenistic period works. Another marble torso, with a height of 83.5 centimetres, which also has a composition line in an ‘S’ shape, characteristic of the statues of Praxiteles. The exact model of the torso would seem to be the Eros of Parium by this famous artist. However, the flesh of the statue in Madrid has a smoother and more sensual appear-

Στην ύστερη ελληνιστική περίοδο χρονολογούνται πολλά γλυπτά μικρότερου μεγέθους, αλλά όχι λιγότερο εκλεπτυσμένα στην εκτέλεση. Για παράδειγμα, ένας μαρμάρινος ανδρικός κορμός, άγνωστης προέλευσης, ύψους μόλις 30 cm. Η σύνθεση έχει σχήμα ‘S’, που είναι χαρακτηριστικό των αγαλμάτων του Πραξιτέλη: ανεβαίνει από το πόδι στήριξης και τον δεξιό γοφό μέχρι τον σηκωμένο αριστερό ώμο και το στήθος. Οι αναλογίες, όμως, είναι πιο λεπτές

Fig. 4.6.- Torso of a youth, 140-130 BC, of unknown origin (© Museo Nacional del Prado/© Archivo Fotográfico MNPrado). — Κορμός νέου, 140-130 π.Χ., άγνωστης προέλευσης (© Εθνικό Μουσείο του Πράδο/© Φωτογραφικό Αρχείο ΕΜΠράδο).

ance than that of his statues: details such as the swollen nipples, the accentuated pubis, the slightly bulgy chest and stomach regions would not have been found in Praxiteles' times. Therefore, it is not an exact copy, but a late Hellenistic reformulation of a famous model. We do not know whether the Youth of Madrid, dated between 100 and 75 BC, represents Eros, because the original attributes have been lost.

Fig. 4.7.- Torso of a youth, 100-75 BC, probably from Rome (©Museo Nacional del Prado/©Archivo Fotográfico MNPrado). — Κορμός νέου, 100-75 π.Χ., πιθανώς από την Ρώμη (©Εθνικό Μουσείο του Πράδο/©Φωτογραφικό Αρχείο ΕΜΠράδο).

από αυτές του 4^{ου} αι. π.Χ. και οι μορφές και λεπτομέρειες του σώματος μοιάζουν να σβήνουν όπως και σε άλλα έργα της ύστερης ελληνιστικής περιόδου. Υπάρχει κι άλλος μαρμαρίνος κορμός, ύψους 83,5 cm, στο σχήμα 'S' του Πραξιτέλη. Το ακριβές πρότυπο του κορμού φαίνεται πως είναι το άγαλμα του Έρωτα, του διάσημου καλλιτέχνη. Ωστόσο, τα χαρακτηριστικά του σώματος στο άγαλμα της Μαδρίτης είναι πιο ήπια και αισθησιακά από αυτά των αγαλμάτων του Πραξιτέλη: τα φουσκωμένα στήθη, η τονισμένη πέριξ των γεννητικών οργάνων περιοχή, οι γραμμώσεις του στήθους και της κοιλιάς που είναι ελαφρά στρογγυλεμένες είναι χαρακτηριστικά που δεν υπάρχουν την εποχή του Πραξιτέλη. Δεν πρόκειται λοιπόν για ακριβές αντίγραφο, αλλά για μια υστερο-ελληνιστική παραμόρφωση ενός διάσημου προτύπου. Δεν γνωρίζουμε αν ο νέος της Μαδρίτης (χρονολογείται μεταξύ 100 και 75 π.Χ.) είναι ο Έρωσ, διότι έχουν χαθεί τα αρχικά χαρακτηριστικά.

Στα τέλη του 2^{ου} αι. π.Χ. στην Ελλάδα και αργότερα και στη Ρώμη, Έλληνες γλύπτες αρχίζουν ν' αναπαράγουν ελληνικά έργα για την ρωμαϊκή αγορά. Το Μουσείο του Πράδο έχει μια μικρή ομάδα αυτής της παραγωγής, με την οποία τελειώνει η ελληνική τέχνη και αρχίζει η ρωμαϊκή. Ένα δίσημο κομμάτι από τη συλλογή της Χριστίνας της Σουηδίας στη Ρώμη ήταν ένα μαρμαρίνο στρογγυλό θυσιαστήριο ύψους 1,18 m. Είναι διακοσμημένο με ζωοφόρο μήκους 2,43 m. Οι διαφορετικές σκηνές του αναγλύφου απεικονίζουν τις προετοιμασίες για φαγοπότι σε ανοιχτό χώρο (*stibadium*) για κατευνασμό των θεών. Ενώ εδώ οι συμμετέχοντες είναι όλοι ακόλουθοι του Διονύσου, στην πραγματικότητα τις γιορτές τις προετοιμάζαν οι βοσκοί και οι αγρό-

At the end of the 2nd century BC, in Greece and later in Rome too, Greek sculptors started to reproduce Greek works for the Roman market. The Museo del Prado has a small group of this production which marks the end of Greek art and the beginning of Roman art. One famous piece from the collection of Christina, Queen of Sweden in Rome was a circular marble altar which was 1.18 metres high. It is decorated with a figurative frieze that measures 2.43 metres long. The various scenes in relief represent the preparations for an open-air feast (*stibadium*) to worship the gods. While here the participants are all followers of Dionysus, the feasts were in fact prepared by shepherds and peasants to honour their owners who came to the country from the city. The altar was probably commissioned for the garden of a large suburban villa. Letters from Cicero say that in the mid-1st century BC, the gardens of these mansions were usually transformed into almost sacred places by being decorated with sculptures of gods, monumental vases and marble altars. The relief represents the appearance of Dionysus surrounded by Silenus and satyrs dancing, preparing a banquet and making sacrifices. In terms of the plastic volume of the relief, the work in the Prado is similar to works created between 50 and 25 BC.

The decorative late Hellenistic reliefs, along with other artistic genres, represent an artistic trend that was established at the end of the 2nd century and during the 1st century BC. A classicist

τες για να καλοπιάσουν τους ιδιοκτήτες της γης που έρχονταν από την πόλη. Ο βωμός ήταν πιθανώς παραγγελία για κάποιον κήπο βίλας στα προάστια. Επιστολές του Κικέρωνα τεκμηριώνουν ότι στα μέσα του 1^{ου} αι. π.Χ. συνήθιζαν να μετατρέπουν τους κήπους τέτοιων κατοικιών σε σχεδόν ιερούς τόπους, μέσω της διακόσμησης με αγάλματα θεών, μνημεικά αγγεία και μαρμάρινους βωμούς. Το ανάγλυφο αναπαριστά την εμφάνιση του Διονύσου, περιστοιχισμένου από Σιληνό και σατύρους που χορεύουν, προετοιμάζουν φαγοπότι και κάνουν θυσίες. Όσο για την εικαστική αξία του ανάγλυφου, το έργο του Πράδο μοιάζει με έργα της εποχής μεταξύ 50 και 25 π.Χ.

Fig. 4.8.- Decorative altar, 50-25 BC, from Rome, from the collection of Christina, Queen of Sweden (©Museo Nacional del Prado/©Archivo Fotográfico MNPrado). — Διακοσμητικό θυσιαστήριο, 50-25 π.Χ., προέρχεται από τη Ρώμη, συλλογή της Χριστίνας της Σουηδίας (©Εθνικό Μουσείο του Πράδο/©Φωτογραφικό Αρχείο ΕΜΠράδο).

language was created in which there was room for types of figures of Hellenistic art. Specifically, the representations of the Dionysian feast (the *thiasos*) are largely thanks to Hellenistic art. A square, 67-cm marble relief describes the cult dance in honour of Dionysus with a satire playing an *aulos* or double flute and a maenad dancing in a trance. The reliefs were placed on the painted walls of the halls and of the porticoed courtyards and in the garden, on pillars. For their use and date, between 50 and 30 BC, they can be considered Roman works.

In 1916, the Museo del Prado received a collection of antique silver coins (Pablo Bosch Legacy), most of which had been found Empúries. These include two Greek mintings from the 5th cen-

Fig. 4.9.- Decorative relief. 50-25 BC, probably from Rome (©Museo Nacional del Prado/©Archivo Fotográfico MNPPrado). — Διακοσμητικό ανάγλυφο. 50-25 π.Χ., προέρχεται πιθανώς από τη Ρώμη (©Εθνικό Μουσείο του Πράδο/©Φωτογραφικό Αρχείο ΕΜΠράδο).

Τα υστεροελληνιστικά διακοσμητικά ανάγλυφα, μαζί με άλλα καλλιτεχνικά είδη, αποτελούν ένα καλλιτεχνικό ρεύμα που εδραιώνεται στα τέλη του 2^{ου} αι. π.Χ. Δημιουργείται ένα κλασικιστικό ιδίωμα στο οποίο εντάσσονται τύποι μορφών της ελληνιστικής τέχνης. Ακριβώς οι αναπαραστάσεις της διονυσιακής γιορτής (ο θίασος) οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στην ελληνιστική τέχνη. Ένα τετράγωνο μαρμάρινο ανάγλυφο 67 cm περιγράφει τις φάσεις του χορού. Τα ανάγλυφα ήταν τοποθετημένα είτε στους βαμμένους τοίχους των σαλονιών και των εσωτερικών αυλών, είτε στους κήπους πάνω σε δοκούς. Λόγω χρήσης και χρονολόγησης (μεταξύ 50 και 30 π.Χ.) μπορούμε να τα θεωρήσουμε ρωμαϊκά.

Το 1916 το Μουσείο του Πράδο έγινε αποδέκτης μιας συλλογής αρχαίων αργυρών νομισμάτων (κληροδότημα του Πάμπλο Μπόζ), που στην πλειοψηφία τους είχαν βρεθεί στο Εμπόριο. Εκτός από ελ-

Fig. 4.10.- Silver minting from Phocaea, 5th or 4th century BC, found in Empúries (©Museo Nacional del Prado/©Archivo Fotográfico MNPPrado). — Αργυρό νόμισμα από την Φώκαια, 5^{ος} ή 4^{ος} αι. π.Χ. Βρέθηκε στον Εμπόριο (©Εθνικό Μουσείο του Πράδο/©Φωτογραφικό Αρχείο ΕΜΠράδο).

ture BC, from Phocaea and from Taras/Taranto and another Auriol type coin with a cattle's head, as well as Greco-Spanish coins from *Emporion*, Spanish-Carthaginian and Punic coins.

ληνο-ισπανικά νομίσματα του Εμπορίου, ισπανο-καρχηδονιακά και καρχηδονιακά, ανάμεσά τους υπάρχουν δύο ελληνικά νομίσματα του 5^{ου} αι. π.Χ. από την Φώκαια και τον Τάραντα κι άλλο ένα με κεφαλή κριού τύπου Ωριόλ.

GREEK COINS IN THE MUSEO CASA DE
LA MONEDA (MADRID)

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΝΟΜΙΣΜΑ ΣΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ Ο
ΟΙΚΟΣ ΤΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ (ΜΑΔΡΙΤΗ)

 Isabel Encinas Bodega
(Museo Casa de la Moneda)

THE MUSEO CASA DE LA MONEDA -MCM- is one of the most important museums in the world in its genre, due to the level of its collections and extensive facilities. It is a state-owned museum (under the Spanish Ministry of Finance), and it is located in Madrid, at the headquarters of the Fábrica Nacional de Moneda y Timbre-Real Casa de la Moneda (FNMT), the institution on which it depends, and which justifies its existence, having its main access and façade at number 36 Calle Doctor Esquerdo.

The origin of today's Museo Casa de la Moneda is to be found at the end of the 18th century and it is one closely linked to the figure of Tomás Francisco Prieto, the General Engraver of the Mint of Charles III of Spain, the Director of Engraving of the Real Academia de Bellas Artes de San Fernando and the founder of the Practical School of

ΛΟΓΩ ΤΟΥ ΕΠΙΠΕΔΟΥ ΤΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ του και του εύρους των εγκαταστάσεών του, το Μουσείο Οίκος του Νομίσματος είναι ένα από τα σημαντικότερα του κόσμου στο είδος του. Είναι μουσείο κρατικής ιδιοκτησίας (ανήκει στο Υπουργείο Οικονομικών), βρίσκεται στη Μαδρίτη, στην έδρα του Κρατικού Νομισματοκοπείου και Τυπογραφείου Γραμματοσήμων – Βασιλικού Οίκου του Νομίσματος, θεσμού από τον οποίο εξαρτάται και παίρνει νόημα για την ύπαρξή του. Η κεντρική του είσοδος βρίσκεται στον αριθμό 36 της οδού Ντοκτόρ Εσκιέρδο.

Η δημιουργία του σημερινού Μουσείου Οίκος του Νομίσματος τοποθετείται στα τέλη του 18^{ου} αι. και είναι στενά συνδεδεμένη με τον Τομάς Φρανθίσκο Πριέτο, Γενικό Χαρακτή των Οίκων του Νομίσματος της Αυτού Μεγαλειότητας του Βασιλέως Καρόλου του Γ', Διευθυντή Χάραξης της Βασιλικής Ακαδημίας Καλών Τεχνών του Αγίου Φερδινάνδου και ιδρυτή, το 1771, της Πρακτικής Σχολής Χαρακτών, που ανήκε στον Οίκο του

Engravers in 1771. This entity is affiliated to the Casa de Moneda de Madrid, where artists were first trained, before going on to exercise their trade in the other mints of Spain and the Indies. The collection of drawings, engravings and antique books, coins and medals that Prieto collected for teaching his students, together with other items and objects already belonging to the Madrid mint, were to become, after his death, in 1783, the initial basis of the museum, which has gradually expanded over the last 235 years with successive acquisitions and donations from individuals, as well as with the reception of samples that reveal the different tasks that were carried out in the workshops of the FNMT and with exhibits exchanged with other related organisations.

Among the numismatic collections of the MCM, the organisation's magnificent collection of Greek currency stands out on its own merits. This treasured collection comprises over 900 items. The first of these date from the 7th and 6th centuries BC and cover practically all regions of Ancient

Fig. 5.1.- Half a silver stater from Sardis (Turkey), minted around 561-546 BC, Ø: 15,90 mm (MCM). — Μισός αργυρός στατήρας από τις Σάρδεις (Τουρκία), που κόπηκε μεταξύ 561 και 546 π.Χ., Ø: 15,90 mm (Μουσείο Οίκος του Νομίσματος).

Νομίσματος στη Μαδρίτη. Εκεί σπούδαζαν οι καλλιτέχνες που αργότερα θα ασκούσαν το επάγγελμά τους σε άλλα νομισματοκοπεία της Ισπανίας και της Αμερικής. Η συλλογή σχεδίων, χαρακτηριστικών και παλαιών βιβλίων, νομισμάτων και μεταλλίων που συγκέντρωνε ο Πριέτο για τη διδασκαλία των μαθητών του, μαζί με άλλα κομμάτια και αντικείμενα που ανήκαν στο νομισματοκοπείο της Μαδρίτης, αποτέλεσαν, μετά τον θάνατό του το 1783, τον αρχικό πυρήνα του Μουσείου, που βαθμιαία αυξήθηκε τα τελευταία 235 χρόνια, με αγορές και ιδιωτικές δωρεές, αλλά και επειδή ελάμβανε δείγματα από τις διάφορες δουλειές που έκαναν τα εργαστήρια του Νομισματοκοπείου και Τυπογραφείου Γραμματοσήμων και έκανε ανταλλαγές με συγγενείς θεσμούς.

Ανάμεσα στους Νομισματικούς πόρους του Μουσείου Οίκος του Νομίσματος ξεχωρίζει, λόγω της αξίας της, η περίφημη συλλογή ελληνικού νομίσματος, με 900 κομμάτια. Τα πρώτα χρονολογούνται από τον 7 και 6^ο αι. π.Χ. και προέρχονται ουσιαστικά από όλα τα εδάφη της αρχαίας Ελλάδας και τις ζώνες επιρροής της στην Ασία, στην μεσογειακή Ευρώπη και στη βόρεια Αφρική. Αν και η

Fig. 5.2.- Silver stater from Corinth (Greece), minted around 625-585 BC, Ø: 22,70 mm (MCM). — Αργυρός κορινθιακός στατήρας (Ελλάδα), κόπηκε ανάμεσα στο 625 και στο 585 π.Χ., Ø: 22,70 mm (Μουσείο Οίκος του Νομίσματος).

Greece and its spheres of influence, in Asia, Mediterranean Europe and North Africa. Although the museum's collection began in the late 18th century, a large part of the Greek section comes from acquisitions made in the 1940s, which has expanded with subsequent purchases (either directly or by auction) made in both Spain and in other countries over the last few years, and to which several donations from individuals and various contributions from the state may also be added.

The extensive permanent exhibition of the MCM dedicates its first two rooms to what constitutes the largest coin exhibition from Classical Greece in Spain. The exhibits reveal the history, the culture, the mythology, the customs and the artistic development of this important civilization, which spread throughout the Mediterranean. These coins are not only a means of exchange and the reflection of a determined economic situation, they also express the artistic sensibilities of the Greek people, and constitute minor works of art in themselves. Their representative figures, from the first archaic

Fig. 5.3.- Silver tetradrachm from Athens (Greece), minted around 527-430 BC, Ø: 23 mm (MCM). — Αργυρό αθηναϊκό τετράδραχμο (Ελλάδα), κόπηκε μεταξύ 527 και 430 π.Χ., Ø: 23 mm (Μουσείο Οίκος του Νομισματοσ).

συλλογή του Μουσείου ξεκινά στα τέλη του 18^{ου} αι., μεγάλο μέρος του ελληνικού τμήματος προέρχεται από κομμάτια που αποκτήθηκαν τη δεκαετία του 40 του 20^{ου} αι. Αυξήθηκε δε από μετέπειτα αγορές (απ' ευθείας ή πλειστηριασμούς), τόσο στην Ισπανία όσο και σε άλλες χώρες κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών. Σ' αυτές προστίθενται και μερικές δωρεές ιδιωτών και διάφορες δικαστικές αποφάσεις εκ μέρους του Κράτους.

Η ευρεία μόνιμη έκθεση του Μουσείου Οίκος του Νομισματοσ αφιερώνει τις δύο πρώτες αίθουσες στην μεγαλύτερη έκθεση αρχαιοελληνικού νομισματοσ στην Ισπανία. Μέσα από τα κομμάτια της συλλογής φαίνεται η ιστορία, ο πολιτισμός, η μυθολογία, τα ήθη και έθιμα και η εξέλιξη στην τέχνη αυτού του σημαντικού πολιτισμού που επεκτάθηκε σε όλη τη Μεσόγειο. Το νόμισμα δεν είναι απλώς ένα μέσο ανταλλαγής και η απεικόνιση μιας συγκεκριμένης οικονομικής κατάστασης. Πέραν αυτών, εκφράζει την καλλιτεχνική αίσθηση του ελληνικού λαού, διότι εμπεριέχει ένα μικρό έργο τέχνης. Οι παραστάσεις των νομισμάτων, από τις πρώτες αρχαϊκές μορφές, τελειοποιούνται σιγά-σιγά παράλληλα με τις υπόλοιπες καλλιτεχνικές εκφάνσεις, μέχρι την εμφάνιση του «κανόνα» του κάλλους κατά τον 5^ο αι. π.Χ.

Πρέπει να λάβουμε υπ' όψιν ότι τα πρώτα ελληνικά νομίσματα που σφυροκοπήθηκαν στο διάστημα μεταξύ 7^{ου} και 6^{ου} αι. π.Χ. έχουν αμυγδαλωτό σχήμα. Τα μέταλλα που χρησιμοποιήθηκαν ήταν το ήλεκτρον, ο χρυσός (αν και σε μικρές ποσότητες ως τον 4^ο αι. π.Χ.), το ασήμι και ο ορείχαλκος. Οι χοντροκομμένες απεικονίσεις τους, πάντα στην μπροστινή πλευρά, είναι κατά προτίμηση μορφές ζώων με δυσανάλογη ανατομία, με το κεφάλι γυρισμένο πίσω, λόγω της

forms, were to be perfected in parallel with other artistic manifestations in Greek culture, until the creation of its aesthetic canon in the 5th century BC.

One must recall that that the first Greek coins, which were milled by hammer in the 7th and 6th centuries BC are almond-shaped. The metals used were electrum, gold (although this was scarce until the 4th century BC), silver and bronze. Their unsophisticated representations, always on the obverse, are, more often than not, figures of animals with a distorted anatomy, with their heads turning rearwards, given the difficulty that the artists had in enclosing the complete image of the animal in a small circular format, sometimes only the front of the animal is shown. The human figure is shown in a hieratic way, with the eye facing forward in the face in profile and the mouth open in a stereotyped smile, as occurs in relief works and sculpture. The first representations on

δυσκολίας του καλλιτέχνη να χωρέσει όλη την εικόνα του ζώου σε μια μικρή στρογγυλή βάση. Πολλές φορές φαίνεται μόνον το μπροστινό του μέρος. Η ανθρώπινη μορφή εμφανίζεται αυστηρή, με το μάτι κατά πρόσωπο σε κεφάλι από το πλάι και το στόμα ανοιχτό σε στερεοτυπικό χαμόγελο, όπως στα ανάγλυφα και στα γλυπτά. Οι πρώτες απεικονίσεις στις πίσω όψεις των νομισμάτων περιορίζονται σε σταυρούς, χι ή έγκοιλα τετράγωνα. Μερικά κομμάτια αυτής της ελληνικής συλλογής ξεχωρίζουν για την σπανιότητά τους, την ομορφιά τους ή τη μοναδικότητά τους. Το πρώτο από αυτά είναι ένας αργυρός μισός στατήρας από τις Σάρδεις, πρωτεύουσα του βασιλείου της Λυδίας, στην χερσόνησο της Ανατολίας. Στην μπροστινή όψη του, η προτομή λέοντος με απειλητικά ανοιχτά σαγόνια, με τα μπροστινά του πόδια παρατεταμένα εμπρός και την κεφαλή ενός ταύρου απέναντί του. Στην άλλη όψη, δύο έγκοιλα τετράγωνα με ανωμαλίες στο εσωτερικό τους. Χρονολογείται από το διάστημα από το 561 ως το 546 π.Χ. επί βασιλείας Κροίσου, του τελευταίου βασιλιά, δεδομένου ότι το 546 π.Χ. η Λυδία πέφτει στα χέρια των Περσών.

Μεγάλου ενδιαφέροντος είναι κι ένας αργυρός στατήρας από την Κόρινθο, πόλη που βρίσκεται στην λωρίδα που ενώνει την Πελοπόννησο με την ηπειρωτική Ελλάδα και – μαζί με την Αθήνα – είναι μια από τις πρώτες ελληνικές πόλεις-κράτη που έκοψαν αργυρά νομί-

Fig. 5.4.- Silver tetradrachm from de Leontini (Sicily, Italy), minted around 466-422 BC, Ø: 26,80 mm (MCM). — Αργυρό τετράδραχμο από τους Λεοντίνους (Σικελία), που κόπηκε μεταξύ 466 και 422 π.Χ., Ø: 26,80 mm (Μουσείο Οίκος του Νομισματος).

the reverse of these coins were limited to crosses, blades or incised squares.

Some exhibits in this Greek collection are noteworthy for their rarity, their beauty or even their uniqueness. The first of these would be a silver half stater that was minted in Sardis, the capital of the kingdom of Lydia, on the Anatolian Peninsula. On its obverse are the protomes, or the foremost part of a lion with open jaws in a threatening attitude, along with its elongated front legs and the head of a bull in front of it. On the reverse, there are two incised squares with irregularities inside them. The coin dates from between 561 and 546 BC, during the reign of Croesus, the country's final king, as in 546 BC, Lydia was to fall into the hands of the Persian Empire.

One coin of great interest is a silver stater from Corinth, a town located on the strip that connects the Greek mainland with the Peloponnese, and which was one of the first Greek city-states, together with Athens, to mint silver coins. In this area gold deposits were

σηματα. Σ' αυτή την περιοχή δεν υπήρχαν χρυσοφόρα κοιτάσματα. Το νόμισμα κόπηκε μεταξύ 625 και 585 π.Χ. και η εμπρόσθια όψη του είναι αφιερωμένη στον Πήγασο, το άλογο που φέρει τον κεραυνό του Διός και σύμβολο της πόλης. Ο Πήγασος απεικονίζεται από το πλάι με μπούκλες και σγουρά φτερά, στην πίσω όψη υπάρχει έγκοιλη σβάστικα, χαρακτηριστικό μοτίβο που διατηρήθηκε στα κορινθιακά νομίσματα επί έναν αιώνα.

Άλλο νόμισμα που ξεχωρίζει είναι ένα τετράδραχμο από την Αθήνα, την ελληνική πόλη που κατά τον 5^ο αι. θα γινόταν το υπέρλαμπρο κέντρο των τεχνών, της φιλοσοφίας και της πολιτικής σκέψης. Το νόμισμα κόπηκε μεταξύ 527 και 430 π.Χ. Το αργυρό αθηναϊκό νόμισμα ήταν το πιο αναγνωρισμένο στην αρχαία Ελλάδα λόγω του σταθερού βάρους του και του πάχους του, αλλά και επειδή διατηρούσε σταθερά τον τύπο των αναπαραστάσεων πάνω του. Ήταν αποδεκτό, όχι μόνον στον ελληνικό χώρο, αλλά ως διεθνές νόμισμα, από άλλους λαούς, και διατήρησε το κύρος του μέχρι την παρακμή της πόλης. Η μπροστινή πλευρά έχει την κεφαλή της Αθηνάς, θεάς της σοφίας, των τεχνών και του πολέμου, η οποία αποτελούσε ευλόγως σύμβολο της πόλης της οποίας ήταν προστάτιδα. Απεικονίζεται ως θεά πολεμίστρια: η Παλλάς Αθηνά, με περικεφαλαία διακοσμημένη με κλάδον ελαιάς. Το στυλ είναι ακόμη αρχαϊκό, με το κεφάλι στο δεξί πλάι, με

Fig. 5.5.- Silver tetradrachm from Naxos (Sicily, Italy), minted around 479-412 BC, Ø: 29,10 mm (MCM). — Αργυρό τετράδραχμο από τη Νάξο (Σικελία, Ιταλία), κόπηκε μεταξύ 479 και 412 π.Χ., Ø: 29,10 mm (Μουσειό Οίκου του Νομίσματος).

scarce. The coin was made at some time between the 625 and 585 BC and its obverse is dedicated to Pegasus, the horse who bears the thunderbolt of the god Zeus, and who is the symbol of the city, represented in profile, with curling bridles and wings. On the reverse face, is a recessed swastika, a characteristic motif that was to remain on Corinthian coins for close to a century.

Another noteworthy coin is a tetradrachm from Athens, the Greek city that throughout the 5th century was a radiating centre for the arts, philosophy and political thought. This exhibit was minted between 527 and 430 BC. The silver currency of Athens was the most recognized in Ancient Greece, due to its consistent weight and the purity of its metals, as well as for maintaining the representations shown on it. It was accepted, not only in the Greek sphere of influence, but as an international currency by other peoples, maintaining its prestige until the decline of the city. The obverse shows the head of Athena, the goddess of wisdom, the arts and war, the protector and iconic symbol of the city. She is represented as a warrior goddess: *Palas Athena*, with a helmet adorned with an olive branch. The style is somewhat archaic, with the head in profile to the right, with the eye to the front, revealing a slight smile. The reverse shows the sacred bird of the goddess: the owl, also a symbol of wisdom, with an olive branch to its left. On the right, the in-

το μάτι κατά πρόσωπο και με ελαφρύ χαμόγελο. Στην ανάποδη όψη απεικονίζεται το ιερό πτηνό της θεάς, η γλαύκα, σύμβολο της σοφίας, και ένας κλάδος ελαίας στα αριστερά της. Στα αριστερά γράφει ΑΘΕ, τα πρώτα τρία γράμματα του ονόματος της πόλης: ΑΘΕΝΑΙ.

Προς τα μέσα του 6^{ου} αι. π.Χ. η κοπή νομισμάτων είχε επεκταθεί ήδη στη νότια Ιταλία και στη Σικελία, με εκδόσεις υψηλής καλλιτεχνικής αξίας. Μεταξύ αυτών, ξεχωρίζει το αργυρό τετράδραχμο της συλλογής του Μουσείου Οίκος του Νομίσματος, που κυκλοφόρησε μεταξύ 466 και 422 π.Χ., σε μια μεταβατική περίοδο της σικελικής νομισματικής τέχνης. Προέρχεται από τους Λεοντίνους και απεικονίζει τη δαφνοστεφανωμένη κεφαλή του Απόλλωνα, σύμβολο του κάλλους, της μουσικής και των τεχνών. Στην ανάποδη όψη, λεοντοκεφαλή (ο λέων ήταν σύμβολο της πόλης), με ανοιχτά σαγόνια σε απειλητική στάση. Κυκλικά αναγράφεται Λεοντινών και υπάρχουν και τέσσερεις σπόροι κριθάρι. Από την Σικελία επίσης είναι και τα περίφημα τετράδραχμα των Συρακουσών, που επίσης ανήκουν στην συλλογή του Μουσείου Οίκος του Νομίσματος και εκτίθενται σ' αυτό.

Η Ελλάδα διαδίδει στις αποικίες που ιδρύει κατά μήκος της Μεσογείου τη

Fig. 5.6.- Silver tetradrachm from Ainos (Thrace, Turkey), minted around 440-412 BC, Ø: 23,50 mm (MCM). — Αργυρό τετράδραχμο από την Αίνο (Θράκη, Τουρκία), κόπηκε μεταξύ 440 και 412 π.Χ., Ø: 23,50 mm (Μουσείο Οίκος του Νομίσματος).

scription ΑΘΕ, the first three characters of the name of the city: ΑΘΕΝΑΙ.

Around the middle of the 6th century BC, the process of minting coins had already spread through southern Italy to the island of Sicily, with high-quality artistic productions. Among them, a silver tetradrachm, which is now part of the MCM collection, and which was minted between 466 and 422 BC, within the transition period in the art of Sicilian coinage. It hails from Leontini and shows the laureate head of the god Apollo, a symbol of beauty, music and the arts. On the reverse, the head of a lion, an iconic symbol of the city, with its mouth open in a threatening manner. The words *Leontinon* and four grains of barley surround it. Also from Sicily are the famous decadrachms of Syracuse, which are also owned and exhibited by the MCM collection.

Greece extended the cult of Dionysus through its colonies, which it founded across the Mediterranean. This was the god who instructed the Athenians how to grow vines. Some colonies, such as the city of Naxos, in the northwest of Sicily (an island in which wine-growing played an important role) used the iconography of Dionysus as an iden-

λατρεία του Διονύσου, θεού που έμαθε στους Αθηναίους την καλλιέργεια της αμπέλου. Κάποιες από αυτές τις αποικίες, όπως η πόλη της Νάξου, στη βορειοδυτική Σικελία, όπου η καλλιέργεια της αμπέλου έχει σημαντικό ρόλο, χρησιμοποιούν τον Διόνυσο ως στοιχείο ταυτότητας της αποικίας. Η Νάξος κόβει αργυρά τετράδραχμα, μεταξύ 479 και 412 π.Χ. στην περίοδο της άνθισης της αρχαίας τέχνης. Στην μπροστινή όψη αυτών των τετραδράχμων απεικονίζεται η ωραία κεφαλή του θεού με γενειάδα, ενώ οι βόστρυχοί του συγκρατούνται από ένα στεφάνι δεμένο με μια γιρλάντα κισσού. Στην ανάποδη όψη, ο Σειληνός, θετός πατέρας και δάσκαλος του θεού, αναπαρίσταται κι αυτός γενειοφόρος, να κάθεται γυμνός σε κλίνη με φύλλα και κλαδιά, κρατώντας ένα κύπελο με κρασί. Άλλο ενδιαφέρον κομμάτι είναι πάλι ένα αργυρό τετράδραχμο από την Αίνο, βασίλειο της Θράκης, μεταξύ 440 και 412 π.Χ. Απεικονίζει τον Ερμή, θεό της ευγλωτίας και του εμπορίου, αλλά και αγγελιοφόρο των θεών. Έχει την κεφαλή καλυμμένη με πλατύ σκιάδιο, διακοσμημένο με μαργαριτάρια. Στην

Fig. 5.7.- Silver decadrachm from Carthage (Tunisia), from an unspecified Sicilian mint, circa 260 BC, Ø: 39,60 mm (MCM). — Αργυρό καρχηδόναϊκό δεκάδραχμο (Τυνησία) κόπηκε σε άγνωστο σικελικό νομισματοκοπέιο περί το 260 π.Χ., Ø: 39,60 mm (Μουσείο Οίκος του Νομίσματος).

tifying feature of the colony. Naxos coined silver tetradrachms between 479 and 412 BC, in Classical Art's period of splendour; on their obverse is the god's handsome head, with his beard and his curls girded by a crown tied with a wreath of ivy. On the reverse is Silenus, the adoptive father and preceptor of the god, also bearded, naked, reposing on a bed of leaves and branches, holding a glass of wine.

Another interesting specimen once again corresponds to a silver tetradrachm minted in Ainos, in the Kingdom of Thrace, between 440 and 412 BC. It represents Hermes, god of eloquence and commerce and the messenger of the gods. His head is covered with a wide-brimmed hat or *petaso*, adorned with pearls. On the reverse side and inside a recessed square, a male goat has been represented preceded by the figure of Hermes carrying the caduceus. The inscription AIN corresponds to the initial letters of the issuing city.

Remarkable among these Mediterranean Greek coins is one of the jewels

Fig. 5.8.- Silver drachma from Rode (Roses, Spain), minted in the 4th century BC, \varnothing : 18,10 mm (MCM). — Αργυρή δραχμή από τη Ρόδη (Ρόζες, Ισπανία), κόπηκε τον 4^ο αι. π.Χ., \varnothing : 18,10 mm (Μουσείο Οίκος του Νομισματοσ).

ανάποδη, και μέσα σε ένα έγκοιλο τετράγωνο, απεικονίζεται τράγος, πίσω από τον Ερμή που κρατά Κυρήκειο. Η επιγραφή ΑΙΝ είναι τα αρχικά γράμματα της Αίνου, πόλης που έκοψε το νόμισμα.

Από αυτές τις ελληνικές μεσογειακές κοπές ξεχωρίζει ένα από τα κοσμήματα της συλλογής του Μουσείου Οίκος του Νομισματοσ, ένα αργυρό δεκάδραχμο που κόπηκε για λογαριασμό της Καρχηδόνας σε κάποιο νομισματοκοπείο της Σικελίας περί το 260 π.Χ. Είναι ένα ωραίο κομμάτι που στην μπροστινή πλευρά απεικονίζει την κεφαλή της Τανίτ, θεάς στην οποία αποδίδονται οι καλές σοδιές και η ίδρυση της Καρχηδόνας, με στεφάνι από στάχια. Στην ανάποδη απεικονίζεται ιπτάμενος Πήγασος και μια επιγραφή στην καρχηδονιακή γλώσσα.

Υπάρχουν ακόμη μερικά κομμάτια από τις πρώτες κοπές στην Ιβηρική Χερσόνησο όπως μια δραχμή της αποικίας της Ρόδης (σήμερα Ρόζες, Τζιρόνα) του 4^{ου} αι. π.Χ. Στην μπροστινή πλευρά έχει μια ωραιότατη απεικόνιση της Αρέθουσας, νύμφης από το ιερό της Αρτέμιδος, με κόμμωση με μπούκλες και διακόσμηση με στάχια. Στα αριστερά της υπάρχει η επιγραφή ΡΟΔΗΤΩΝ με ελληνικά γράμ-

Fig. 5.9.- Gold distater from Macedonia (Greece), minted around 336-323 BC, \varnothing : 20,80 mm (MCM). — Χρυσό διατάτηρο από την Μακεδονία (Ελλάδα), κόπηκε ανάμεσα στο 336 και 323 π.Χ., \varnothing : 20,80 mm (Μουσείο Οίκος του Νομισματοσ).

of the MCM collection, a silver decadrachm coined by Carthage in a Sicilian mint, circa 260 BC. It is a beautiful piece of work that shows on the obverse, the head of Tanit, a goddess to whom the prosperity of the harvests and the foundation of the Carthaginian city is attributed. She is crowned with ears of corn. On the reverse, Pegasus appears in flight, with a Punic inscription.

There are also several examples of the first issues from the Iberian Peninsula, such as a drachma from the Iberian colony of *Rode* (today the town of Roses in the province of Girona) from the 4th century BC. On the obverse is a beautiful portrait of Arethusa, a nymph belonging to the retinue of Artemis, her hair dressed in curls and adorned with ears of corn. To its left, the word *RODETON* appears in Greek characters. The reverse shows a rose with four petals, an iconic symbol of the city, in forced perspective from the stem.

A gold distater from Macedonia, minted during the reign of Alexander the Great between 336 and 323 BC. On its obverse is the head of Athena, with perfect features, covered with a Corinthian helmet adorned with a serpent. On the reverse, Nike –young and winged, symbolizing victory and power, wearing a laurel wreath and a *stylis*– a small vertical mast with a horizontal arm that lends it the appearance of a cross. To the right of the goddess, is a beam of rays. The image of Nike was often represented on the reverse of Macedonian coins after the reign of

ματα. Στην ανάποδη αναπαρίσταται ένα τριαντάφυλλο με τέσσερα πέταλα, σύμβολο της πόλης, με άποψη από τον μήσχο.

Με προέλευση από την Μακεδονία, υπάρχει ένα χρυσό διστάτηρο που κόπηκε επί βασιλείας Μεγάλου Αλεξάνδρου, μεταξύ 336 και 323 π.Χ. Στην μπροστινή όψη έχει κεφαλή Αθηνάς με άμογα χαρακτηριστικά, με κορινθιακή περικεφαλαία διακοσμημένη με ένα ερπετό. Στην πίσω όψη, νεαρή φερωτή Νίκη, που συμβολίζει τη νίκη και την ισχύ, φέρουσα δάφνηνη γιρλάντα κι ένα *stylish*, ένα μικρό κάθετο ραβδί με λοξό κομμάτι που δίνει την εντύπωση σταυρού. Στα δεξιά της θεάς, φαίνεται μια δέσμη ακτίνων. Η Νίκη απεικονιζόταν πολύ συχνά στην πίσω όψη των νομισμάτων της Μακεδονίας από την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου, ως σύμβολο πολιτικής προπαγάνδας.

Από την ελληνική συλλογή του Μουσείου Οίκος του Νομισματος, πρέπει να επισημάνουμε έναν χρυσό στατήρα που κόπηκε στην Αίγυπτο επί βασιλείας του Πτολεμαίου του Β'. Το νόμισμα χρονολογείται από το 246 π.Χ. και στην μπροστινή όψη απεικονίζει τον δεύτερο φαραώ της πτολεμαϊκής δυναστείας και

Fig. 5.10.- Gold stater, minted in Egypt by Ptolemy II in 246 BC, Ø: 20,60 mm (MCM). — Χρυσός στατήρας που κόπηκε στην Αίγυπτο επί βασιλείας Πτολεμαίου του Β' το 246 π.Χ., Ø: 20,60 mm (Μουσείο Οίκος του Νομισματος).

Alexander the Great, as a symbol of political propaganda.

Finally, a gold stater from the Greek collection of the MCM should be mentioned, one minted in Egypt during the reign of Ptolemy II. The coin, from 246 BC, displays on its obverse the detached busts of the second pharaoh of the Ptolemaic dynasty and that of Arsinoe II, his wife and his sister, crowned and adorned with a chlamys, a small cloak, fastened with a brooch over the shoulder. On the reverse side are the busts of Ptolemy I and Berenice I, who is also crowned and wearing a chlamys. The portraits of the monarchs appear on Greek currency in the late period, in the Hellenistic period, as a symbol of the authority and prestige of the Alexandrian deacons and their successors, as an influence from the East.

την Αρσινόη, αδερφή και σύζυγό του, με διαδήματα και χλαμύδες πιασμένες με καρφίτσες στον ώμο. Στην ανάποδη όψη απεικονίζονται τα μούστα του Πτολεμαίου του Α΄ και της Βερενίκης της Α΄ με διαδήματα και χλαμύδες. Οι απεικονίσεις των βασιλέων εμφανίζονται στα ελληνικά νομίσματα ήδη την ύστερη εποχή, την ελληνιστική περίοδο, ως σύμβολο εξουσίας και κύρους των αλεξανδρινών διαδόχων και των διαδόχων τους, για λόγους επιρροής στον ανατολικό κόσμο.

GREEK OBJECTS FROM THE GABINETE DE ANTIGÜEDADES DE LA REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA (MADRID)

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ (ΜΑΔΡΙΤΗ)

Martín Almagro-Gorbea

 (Gabinete de Antigüedades de la Real Academia de la Historia)

THE **GABINETE DE ANTIGÜEDADES** de la Real Academia de la Historia is a Spanish institution with a great personality. The Real Academia de la Historia was founded by Philip V of Spain in 1738 to promote the study of the History of Spain. To make this task easier, books and manuscripts were brought together that went into its rich Library-Archive, as well as diverse antiques, such as coins, inscriptions and other objects considered to be historical documents, that are conserved in a Gabinete de Antigüedades and for which the position of Antiquarian was created in 1763 to safeguard them. Since then, the Real Academia de la Historia has formed a collection of not particularly numerous antiques, although it contains objects as important as the Missorium of Theodosius I and it also conserves important documentation about its

Το **ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ** της Βασιλικής Ακαδημίας Ιστορίας είναι ένας ισπανικός θεσμός μεγάλου κύρους. Η Βασιλική Ακαδημία Ιστορίας ιδρύθηκε από τον Φίλιππο τον Ε΄ το 1738 για να προωθησει τη μελέτη της Ιστορίας της Ισπανίας. Προκειμένου να διευκολυνθεί αυτό το έργο, συγκεντρώθηκαν βιβλία και χειρόγραφα, που καταχωρήθηκαν στην πλούσια Βιβλιοθήκη-αρχείο, αλλά και πολλά αρχαία αντικείμενα, όπως νομίσματα, επιγραφές και άλλα, που θεωρούνται ιστορικά τεκμήρια και φυλάσσονται σε ένα Τμήμα Αρχαιοτήτων, για την ευθύνη του οποίου δημιουργήθηκε το 1763 η θέση του Αρχαιοφύλακα. Από τότε, η Βασιλική Ακαδημία Ιστορίας έχει δημιουργήσει μια συλλογή αρχαιοτήτων, όχι ιδιαίτερα πολυπληθή, παρά το γεγονός ότι έχει πολύ σημαντικά αντικείμενα, όπως ο «Δίσκος» του Θεοδοσίου κι επί πλέον, διαθέτει μια σπουδαία τεκμηρίωση για τους πόρους της και για ειδήσεις σχετικές με αρχαιολογικά ευρήματα και

collections and about information on archaeological findings and studies that have reached the Academia in the last 250 years.

The Academia's collection includes some Greek pieces from Spain and others from collections put together thanks to the international antiques market during the 19th century. Among the Greek objects of ancient Iberia, a helmet found when dredging the Ría de Huelva is worthy of a mention, donated to the Real Academia de la Historia by José Alberda in 1932. It is a Corinthian style bronze helmet, with an anthropomorphic shape, with a nose protector, strong cheekpieces and side slits, decorated with small stamped circles on its edges, with palmettes at the corners of the eyes and with two lotus buds on the side slits. This type of helmet was created in

Fig. 6.1.- Ría de Huelva helmet, circa 560 BC (Real Academia de la Historia). — Η περικεφαλαία της Ρία ντε Ουέλβα, περί το 560 π.Χ. (Βασιλική Ακαδημία Ιστορίας).

μελέτες, που ήρθαν στα χέρια της Ακαδημίας τα τελευταία 250 χρόνια.

Η συλλογή της Ακαδημίας περιλαμβάνει μερικά ελληνικά αντικείμενα ισπανικής προέλευσης και άλλα από συλλογές που σχηματίστηκαν στην διεθνή αγορά αρχαιοτήτων τον 19^ο αι. Όσον αφορά τα ελληνικά αντικείμενα της αρχαίας Ιβηρίας, ξεχωρίζει μια περικεφαλαία που βρέθηκε στη βυθοκόρηση της Ρία δε Ουέλβα και την δώρισε στην Βασιλική Ακαδημία Ιστορίας ο Χοσέ Αλμπέρδα το 1932. Είναι μια ανθρωπόμορφη περικεφαλαία από κορινθιακού τύπου σφυρήλατο ορείχαλκο, με ρινικό προφυλακτήρα και προστασία στις παρειές, διακοσμημένη με ξεγυρισμένα κυκλάκια στις άκρες, με ανθέμιο στις γωνίες του κάθε ματιού και με δυο κουκούλια λωτού στα πλαϊνά προστατευτικά. Αυτός ο τύπος περικεφαλαίας εμφανίζεται τον 7^ο αι. π.Χ. σαν μέρος του εξοπλισμού των οπλιτών, αλλά η τελική της μορφή διαμορφώνεται πια τον 6^ο αι. π.Χ. με αντίστοιχα μοντέλα που μας οδηγούν να τη θεωρήσουμε προϊόν της Μεγάλης Ελλάδας, όπως το κράνος του Κιαραμόντε (600-575 π.Χ.), στην Μπαζιλικάτα (Λουκανία), ένα άλλο στο Βρετανικό Μουσείο (575-550 π.Χ.) κι άλλο ένα από την Κάπουα, από το ίδιο εργαστήριο με αυτό της Ουέλβα, που χρονολογείται στο 560 π.Χ. Επί πλέον υπάρχει άλλο ένα υστερότερο της περιόδου 550-525 π.Χ. το οποίο δώρισε ο Ιέρων των Συρακουσών στο ιερό της Ολυμπίας μετά την ναυμαχία της Κύμης το 474 π.Χ. Η περικεφαλαία της Ρία δε Ουέλβα πρέπει να μεταφέρθηκε στην Ταρτησό από τους Φωκαείς, ως δώρο για τους εξέχοντες πολεμιστές της, οι οποίοι το έριξαν στην Ρία ως προσφορά στους θεούς ή ως κτέρισμα σε νεκρό για να φτάσει στο Υπερπέραν μέσω του νε-

the 7th century BC with the arrival of Hoplite armour, but its “tight-fitting” shape is from the 6th century BC, with parallels that lead us to consider it to come from Magna Graecia, like the Chiamonte helmet (600-575 BC), in the Basilicata, another from the British Museum (575-550 BC) and another from Capua, from the same workshop as that of Huelva, dated around 560 BC, as well as another slightly later one, from around 550-525 BC, donated by Hiero I of Syracuse to the sanctuary of Olympia after the Battle of Cumae in 474 BC.

Fig. 6.2.- Attic kylix by the Pithos Painter with a Scythian drinking, from Mengibar, Jaén, circa 480 BC (Real Academia de la Historia). — Αττικός κύλιξ του Ζωγράφου του Πίθου με ένα Σκύθη που πίνει, από το Μενχίμπαρ, Χαεν, περί το 480 π.Χ. (Βασιλική Ακαδημία Ιστορίας).

ρού, σύμφωνα με τις προπατορικές ινδοευρωπαϊκές πεποιθήσεις των Ελλήνων και των Ταρτησίων. Γι' αυτό αποτελεί σημαντικό ιστορικό τεκμήριο που χρονολογικά τοποθετείται αμέσως πριν από την εγκατάλειψη του εμπορείου ή της αποικίας της Ουέλβα από τους Φωκαείς, το 545 π.Χ., αμέσως μετά από την πτώση της Φώκαιας στα χέρια του Κύρου.

Έχει επίσης ενδιαφέρον ένας κύλικας του «Ζωγράφου του Πίθου» και μια αττική πελίκη από τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ. Αυτά τα αντικείμενα αποκτήθηκαν με την κληρονομιά του Καρλ Λ. Λίμμαν μαζί με μερικά ιβηρικά αγγεία που προέρχονται από μια ιβηρική νεκρόπολη

Fig. 6.3.- Attic pelike from Mengibar with an Arimaspi fighting against a griffin, circa 370-350 BC (Real Academia de la Historia). — Αττική πελίκη από το Μενχίμπαρ με έναν Αριμασπί που παλεύει με έναν γρύπα, περί το 370-350 π.Χ. (Βασιλική Ακαδημία Ιστορίας).

The Ría de Huelva helmet must have been brought to Tartessos by the Phocaeans as a gift for their elite warriors, who threw it into the Ría as a votive offering or as a precious burial item to reach the Far Beyond by means of water, according to ancestral Indo-European beliefs shared by the Greeks and Tartessians. Therefore, it is an important historic document immediately prior to the Phocaeans abandoning the *emporion* or colony of Huelva in around 545 BC, after the fall of Phocaea to Cyrus the Great.

A kylix by the Pithos Painter and an Attic pelike from the mid-4th century BC are also of interest, which were acquired by the Legate Carl L. Lippmann, along with some Iberian vases from an Iberian necropolis from Iliturgi,

Fig. 6.4.- Minoan askos from Thera, circa 1628 BC (Real Academia de la Historia). — Μινωικός ασκός από την Θήρα, περί το 1628 π.Χ. (Βασιλική Ακαδημία Ιστορίας).

του Ιλιτούρχι (Μενχίμπαρ, Χαέν). Ο κύλικας του «Ζωγράφου του Πίθου» φέρει ένα σημάδι από επιδιόρθωση στο χείλος, διαφοροποιημένο πόδι και στο εσωτερικό του έχει αρχαϊκές ερυθρές μορφές, που απεικονίζουν έναν γυμνό νέο Σκύθη συμποσιαστή, με γυρισμένη την πλάτη, προσαρμοσμένο στο στρογγυλό σχήμα της εικόνας, με το κεφάλι στραμμένο προς τα δεξιά, να φορά δερμάτινο σκουφί και μια κάθετη μακρόστενη τριγωνική μουτζούρα, που απεικονίζει το ρυτόν, δηλαδή το κέρας που χρησιμοποιείται ως κύπελλο, το οποίο δύσκολα αναγνωρίζεται έτσι σχηματικά, σχεδόν αφηρημένα, που είναι ζωγραφισμένο. Αυτό μας επιτρέπει να αποδώσουμε το έργο στον «Ζωγράφο του Πύθου», ο οποίος διακρίνεται για τις ατημέλητες μορφές του. Άλλα έργα αυτού του δεξιότητη της τελευταίας γενιάς αρχαϊκών ζωγράφων της ερυθρόμορφης αγγειογραφίας που ενδιαφερόταν για την προοπτική και την κίνηση, ακολουθώντας την παράδοση του μεγάλου αγγειογράφου Ευφρονίου, γνωρίζουμε ακόμη περί τα εκατό. Στην πλειοψηφία τους είναι κύπελλα που απεικονίζουν αυτόν τον νεαρό Σκύθη και έχουν βρεθεί από την Μαύρη Θάλασσα μέχρι τον Τάμεση στην Αγγλία. Το έντονο στυλιζάρισμα της μορφής τοποθετεί αυτόν τον κύλικα μεταξύ 490 και 480 π.Χ. και τον συσχετίζει με μια φάση εξάπλωσης του φωκαϊκού εμπορίου από το *Εμπόριον* (Εμπούριες) ως τις Ηράκλειες στήλες και τον έλεγχο των επικοινωνιών στα Νοτιοανατολικά με την Ανατολική Ανδαλουσία, μετά την πτώση της Ταρτησσού. Η πολιτική αυτή διεκόπη με την επέκταση των Καρχηδονίων κατά το δεύτερο μισό το 4^{ου} αι.

Η αττική πελίκη είναι αγγείο που αρχικά προορίζεται για τη φύλαξη λαδιού,

Mengíbar, Jaén. The kylix by the Pithos Painter has its lip marked by a hull and a highly differentiated base and its interior shows a tondo of archaic red figures, that represent a young Scythian symposium attendee who is naked and seen from behind, adapted to the tondo, with his head facing right covered with a leather hat and a long, vertical, triangular stain of varnish which is the rhyton or drinking horn, which is virtually unrecognisable because of its schematic drawing, which is almost abstract, which allows it to be attributed to the Pithos Painter, whose was known for his careless figures. We are familiar with more than one hundred works by this master of the last generation of archaic red-figure painters, interested in perspectives and movement, following the tradition of the great vase painter Euphronios. Most of his works were cups with this young Scythian, which have appeared in

αλλά χρησιμοποιείτο επίσης και ως τεφροδόχος κάλπη. Μπορεί να ενταχθεί στην ομάδα G του Τζ. Ντ. Μπήζλεϋ, που χρονολογείται μεταξύ 370 και 350 π.Χ. Αναπαριστά την πάλη ενός έφιππου Αριμασπού με έναν γρύπα και στην άλλη πλευρά δυο άνδρες ντυμένους με μιάτια ή τηβέννους. Κατά τον ποιητή Αριστέα τον Προκονήσιο (7^{ος} αι. π.Χ.), οι Αρίμασποι ήταν ένας μυθικός λαός που κατοικούσε στο βορειοανατολικό άκρο του κόσμου και πάλευε εναντίον των γρυπών που φυλούσαν τον χρυσό. Αυτό το θέμα ήταν πολύ δημοφιλές στα αττικά αγγεία του 4^{ου} αι. π.Χ. από την Μαύρη Θάλασσα ως την Ιβηρία, όπου έχουν βρεθεί κι άλλα παρόμοια αγγεία.

Τα υπόλοιπα ελληνικά αντικείμενα της Ιβηρικής Χερσονήσου έχουν μικρότερο ενδιαφέρον. Π.χ. ένα θραύσμα αττικού κωδωνοειδούς κρατήρα και άλλη μια αττική φιάλη που χρονολογούνται στο πρώτο μισό του 4^{ου} αι. π.Χ. και είναι άγνωστης προέλευσης. Ξεχωρίζει μόνον η βάση ενός σκύφου με την αριθμητική επιγραφή DPIII / POI, (10+5+1+1+1=) 18 / ποι(κίλα), που σημαίνει 18 «ζωγραφοισμένα (αγγεία)», η οποία είναι παρόμοια άλλων επιγραφών που βρέθηκαν στην Ιβηρική Χερσόνησο, όπως π.χ. στο

Fig. 6.5.- Attic kylix with giants, circa 500-490 BC (Real Academia de la Historia). — Αττικός κύλιξ με γιγαντομαχία, περί το 500-490 π.Χ. (Βασιλική Ακαδημία Ιστορίας).

places ranging from the Black Sea to a specimen found in the River Thames in England. The heavy stylisation of the figure dates this kylix to 490-480 BC and relates it to an expansive phase of Phocaean trade from *Emporion*, Empúries, to reach the Heraklion Way and to control communications from the South East with Eastern Andalusia after the fall of Tartessos, politically cut off by the Punic expansion during the second half of the 4th century BC.

The Attic pelike was a vase that was originally designed to contain oil, and that was also used as a cinerary urn. It can be included in the G Group of J. D. Beazley, dated between 370 and 350 BC. It represents the fight of an Arimaspi on horseback against a griffin and, on the other side, two characters with himation or tunics. According to the 7th-century BC poet, Aristeas of Proconnesus, the Arimaspi were a mythical tribe that inhabited the north-east extreme of the world, where they fought against the gold-guarding griffins, a subject that became popular on Attic vases in the 4th century BC from the Black Sea to Iberia, where other similar vases have been found.

The remaining Greek objects from the Iberian Peninsula are of less interest, such as a fragment of a bell krater and another of an Attic patera from the first half of the 4th century BC, of unknown origin. The only one that is noteworthy is the base of an Attic skyphos from 400-375 BC with the numeric inscription DPIII / POI, (10+5+1+1+1=) 18 / ποι(κίλα), in other words, 18 “painted

Ελ Θιγαρρελέχο (Μούλα, Μούρθια) και στο Εμπούριες, απ' όπου προέρχεται κι αυτό το θραύσμα.

Από τα μη ισπανικά κομμάτια του Τμήματος Αρχαιοτήτων, ξεχωρίζουν αυτά που προέρχονται από τη Συλλογή Πασκουάλ ντε Γκαγιάνγος, ο οποίος ήταν επιφανής ειδικός στον ρόλο της Ανατολής στον ισπανικό πολιτισμό του 19ου αι., που, κατά τα ταξίδια του στην Ευρώπη, συγκέντρωσε μια από τις ελάχιστες ιδιωτικές συλλογές αρχαιοτήτων στην ισπανική κοινωνία της εποχής. Το 1897, τα παιδιά του την δώρισαν στην Βασιλική Ακαδημία Ιστορίας. Αυτή η συλλογή ήταν ήδη γνωστή από το 1862 στον Γερμανό μελετητή Εμίλ Ύμπνερ, ο οποίος μελετούσε τα αρχαία αντικείμενα των συλλογών της Μαδρίτης και αντικατοπτρίζει την μόδα της συλλογής

Fig. 6.6.- *Lekythos by the Icarus Painter, with Nike before an altar, circa 450 BC (Real Academia de la Historia).* — Λήκυθος του Ζωγράφου του Ικάρου, με Νίκη μπροστά σε βωμό, περί το 450 π.Χ. (Βασιλική Ακαδημία Ιστορίας).

(vases)”, similar to other graffiti found on the Iberian Peninsula, for example, in El Cigarralejo (Mula, Murcia) and in Empúries, from where this fragment came.

Among the non-Spanish pieces at the Gabinete de Antigüedades, we would mention those that come from the Colección Pascual de Gayangos, a notable orientalist in 19th-century Spanish culture who, during his journeys through Europe, put together one of the scarce private collections of antiques in Spanish society of his times, donated in 1897 by his children to the Real Academia de la Historia. This collection, which was discovered in 1862 by the German scholar Emil Hübner on studying the antiques of the Madrid collections, reflects the fashion for collecting antiques among the bourgeois society of Europe at that time and its historiographical interest lies in paying testimony to antique collecting in the 19th century, a selection of objects obtained from Etruscan tombs and other necropolises in Italy.

This small set of Greek antiques is made up of minor pieces, as there are no signed vases or ones with shapes, such as amphorae or hydria, although the only Minoan vase existing in Spain is noteworthy. It is a bi-truncated cone askos with a cylindrical spout and handle, designed for perfumed oil, decorated with two bunches of myrtle and a saffron flower painted on its cream background. The elegance of the design combines with the naturalist decoration with some symmetry, typical of the

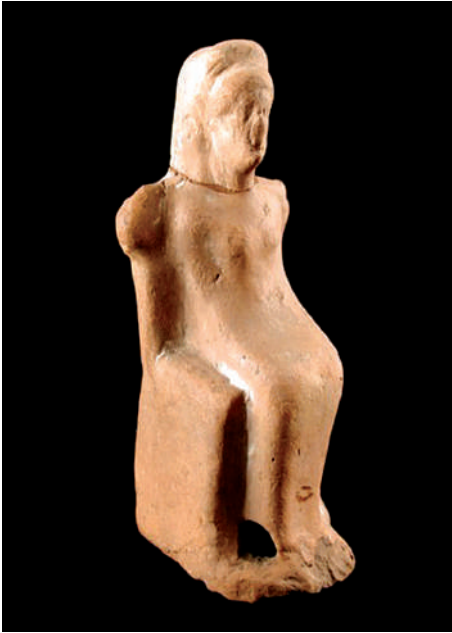
αρχαιοτήτων που επικρατούσε στην ευρωπαϊκή αστική κοινωνία της εποχής. Το ιστοριογραφικό του ενδιαφέρον εστιάζεται στην καταγραφή μιας μαρτυρίας για τις συλλογές αρχαιοτήτων του 19^{ου} αι., που είχαν ως τροφοδότες του ετρουσκικούς τάφους και άλλες νεκροπόλεις της Ιταλίας.

Αυτό το μικρό σύνολο ελληνικών αρχαιοτήτων αποτελείται από μικρότερα κομμάτια, αφού δεν υπάρχουν υπογεγραμμένα αγγεία ή κάποιας μορφής, όπως αμφορείς ή υδρίες, αν και ξεχωρίζει το μοναδικό μινωικό αγγείο που υπάρχει στην Ισπανία. Πρόκειται για δίωτο κωνικό ασκό με κυλινδρικό στόμιο και λαβή, για αποθήκευση αρωματικού ελαίου. Είναι διακοσμημένος με κλαδιά «μύρτου» και ένα «άνθος κρόκου» πάνω σε κρεμ

Fig. 6.7.- Aryballos lekythos with an Eros and Aphrodite by the group of Meidias, circa 400-390 BC (Real Academia de la Historia). — Αρυβαλλιστική λήκυθος με Ερωτα και την Αφροδίτη, της ομάδας του Μειδία, περί το 400-390 π.Χ. (Βασιλική Ακαδημία Ιστορίας).

“Floral Style”, which was one of the culminating creations of Minoan pottery, adapted to the refined tastes of palatial society that can be seen in the mural paintings of Thera and Knossos, in which a saffron flower is represented, for example, in the “Spring Fresco”.

This vase, although manufactured in Knossos, must have come from the island of Thera (Santorini) destroyed in a terrible volcanic eruption in 1628 BC, whose pumice stone was exploited during the 19th century for work on the Suez Canal, which meant that it was recovered before J. Evans discovered the Minoan Culture in the Palace of Knossos. This origin explains its simi-

Fig. 6.8.- Archaic Magna Graecia terracotta figure with an enthroned divinity, circa 475 BC (Real Academia de la Historia). — Αρχαϊκή τερακκότα από την Μεγάλη Ελλάδα με ενθρονισμένη θεότητα, περί το 475 π.Χ. (Βασιλική Ακαδημία Ιστορίας).

φόντο. Η κομψότητα του σχεδίου συνδυάζεται με την διακόσμηση με μοτίβα της φύσης, χαρακτηριστική του «φλοράλ τύπου», που υπήρξε από τις κορυφαίες δημιουργίες της μινωικής κεραμικής, η οποία ήταν προσαρμοσμένη στα εκλεπτυσμένα γούστα των ανακτορικών κύκλων που βλέπουμε στις τοιχογραφίες της Θήρας και της Κνωσσού, όπου απεικονίζεται το άνθος του κρόκου, για παράδειγμα, στην «Τοιχογραφία της Άνοιξης».

Αυτό το αγγείο, αν και έχει γίνει στην Κνωσό, πρέπει να προέρχεται από τη Θήρα, η οποία κατεστράφη από ηφαιστειακή έκρηξη το 1628 π.Χ. και η ελαφρόπετρά της έγινε αντικείμενο εκμετάλλευσης τον 19^ο αι. στις εργασίες διάνοιξης της Διώρυγας του Σουέζ. Αυτό επέτρεψε να ανακτηθεί το αγγείο, πριν ο Τζ. Έβανς ανακαλύψει τον μινωικό πολιτισμό στο ανάκτορο της Κνωσσού. Η θηραϊκή προέλευση του ασκού εξηγεί την ομοιότητά του με άλλους μινωικούς ασκούς που έχουν βρεθεί στην Θήρα και άλλους τρεις που έχουν βρεθεί στις Μυκήνες, στον τάφο Μ του Ταφικού Κύκλου Β, έναν από τους πιο πρόσφατους, που χρονολογείται αμέσως μετά το 1628 π.Χ. Επιπλέον, ο Γεώργιος Ε. Μυλωνάς παρατήρησε ότι αυτά τα αγγεία προέρχονταν από τάφους γυναικών και επομένως ήταν ειδικά για γυναίκες, αφού έπρεπε να περιέχουν αρωματικά έλαια ή φυτικά αρώματα για την φροντίδα του γυναικείου σώματος.

Τα υπόλοιπα ελληνικά αγγεία είναι μικρότερου ενδιαφέροντος. Ένα θραύσμα αττικής αρχαϊκής λίχνου 68 φιτιλιών προέρχεται ενδεχομένως από ελληνικό ιερό του πρώτου μισού του 6^{ου} αι. π.Χ. Ένας αττικός κύλικας διακοσμημένος με την πάλη της Αθηνάς με τους γίγαντες,

larity to other Minoan askoi found in Thera and with three specimens that appeared in Mycenae at sepulchre M of Grave Circle B, one of the most recent ones, dated immediately before 1628 BC. In addition, Mylonas observed that these vases came from female tombs, as they were characteristic of women, as they would have contained perfumed oil or plant essences for the care of the female body.

The remaining Greek vases are of less interest. A fragment of an archaic Attic lamp with 68 wicks probably comes from a Greek sanctuary from the first half of the 6th century BC. An Attic kylix is decorated with the fight of Athena against the giants, one of which, painted on the interior tondo, seems to flee. It belongs to the Circle of the Caylus Painter, as one of the numerous group of kylikes called “Leafless” by John D. Beazley, done in a careless way with plenty of retouching with white paint, at the end of the black-figure times, from around 500-490 BC. Another interesting piece is a small white-ground lekythos by the Icarus Painter which shows a Nike with a chiton and himation sipping from a patera on an altar, an iconography that was frequently found on these funeral vases for holding perfumes. Its style means it can be attributed to the Icarus Painter, who had a long, active life, and about whom we are familiar with more than 100 vases, ranging from some in a severe style to his final creations, dating from around 450 BC, such as this lekythos at the Real Academia de la Historia.

A small aryballos lekythos with a spherical body with an Eros offering a small box to a naked Aphrodite with a polos and both with phiale in their hands is

ένας εκ των οποίων, ζωγραφισμένος στον εσωτερικό κύκλο, μοιάζει να προσπαθεί να διαφύγει. Ανήκει στον Κύκλο του Ζωγράφου του Caylus, στο πλαίσιο του μεγάλου αυτού συνόλου κυλίκων που ο Τζων Ντ. Μήσλεϋ ονόμασε “Leafless” (άφυλλο). Είναι κακότεχνος με μπόλικες διορθώσεις με λευκή μπογιά, της τελευταίας εποχής της μελανόμορφης αγγειογραφίας, περί το 500 με 490 π.Χ. Άλλο ενδιαφέρον κομμάτι είναι μια μικρή λήκυθος λευκού βάθους του ζωγράφου του Ικάρου που αναπαριστά μια Νίκη με χιτώνα και ιμάτιο, που πίνει από ένα κύπελλο πάνω σ’ έναν βωμό. Αυτού του είδους οι απεικονίσεις είναι κοινές σε τέτοια αγγεία, στα οποία φυλάσσονταν αρώματα. Το στυλ του μας επιτρέπει να το αποδώσουμε στον Ζωγράφο του Ικάρου, ο οποίος έζησε μακρά και δημιουργική ζωή, αφού είναι γνωστά πάνω από εκατό δικά του αγγεία. Κάποια ποιο αυστηρού τύπου, μέχρι τις τελευταίες δη-

Fig. 6.9.- Late Corinthian I aryballos, circa 550-540 BC (Real Academia de la Historia). — Αρύβαλλος της Υστερης Κορινθιακής 1, περί το 550-540 π.Χ. (Βασιλική Ακαδημία Ιστορίας).

of more interest due to its iconography, a scene only found on another similar vase at the Sadberk Hanım Museum in Teheran. It is a top-quality piece of work in an almost miniaturists style, similar to Meidias, the last great Attic mannerist painter, meaning that it can be dated to 400-390 BC.

There is also a small Magna Graecia or Sicilian terracotta figure from the end of archaism, made in a mould following Rhodian prototypes dating from around 475 BC, a piece that was to be deposited as a votive offering in a sanctuary or among the funeral goods of a woman's tomb, as it represents an enthroned female divinity, with a veil and covered down to her feet by a tunic. There are also some polychromatic glass vases that are conserved, disseminated throughout the entire Mediterranean during Antiquity as containers for perfume, deposited with other funerary items. A small amphora of yellow glass on a blue background is of Greek-Oriental production, from around 475 BC. Its origin is not known, so it could be from one of the necropolises in Ibiza or Empúries. Another piece is an alabastron, a vase created by the Egyptians to hold perfumes and imitated by the Phoenicians and Greeks to be used in their funeral rites. Due to its shape and other parallel aspects, it would have come from a Magna Graecia or Macedonian workshop from the 4th or early 3rd century BC, a third fragment is the mouth of a yellow-ochre on white background glass oinochoe, from the 5th century BC, the origin of which is also unknown.

To these pieces, we would add a Corinthian aryballos, a vase for perfumed oil

μουργίες του που χρονολογούνται περί το 450 π.Χ., όπως αυτή η λήκυθος της Βασιλικής Ακαδημίας Ιστορίας.

Περισσότερο ενδιαφέρον για την εικονογράφησή του έχει μια μικρή αρυβαλλιστική λήκυθος, με σφαιρικό κορμό, μ' έναν Έρωτα που προσφέρει ένα κουτάκι στην γυμνή Αφροδίτη, η οποία φοράει πίλο στο κεφάλι, και κρατά μια φιάλη σε κάθε χέρι. Αυτή η σκηνή ξανσυναντάται μόνο σε ένα παρόμοιο αγγείο που βρίσκεται στο Μουσείο Σαντμπέρκ Χανίμ της Τεχεράνης. Είναι έργο με ποιότητα και στυλ σχεδόν μινιατουριστικό, πολύ κοντινό στον ζωγράφο του Μειδία, τον τελευταίο μεγάλο αγγειογράφο από την Αττική, γεγονός που μας επιτρέπει να την χρονολογήσουμε μεταξύ 400 και 390 π.Χ.

Διασώζεται ακόμη μια μικρή τερακότα από την Μεγάλη Ελλάδα ή τη Σικελία, από τα τέλη της αρχαϊκής περιόδου, φτιαγμένη με καλούπι και με βάση τα πρωτότυπα του 475 π.Χ. Αυτό το κομμάτι πρέπει να είχε κατατεθεί ως προσφορά σε ιερό ή κτήρισμα σε γυναικείο τάφο, διότι αναπαριστά γυναικεία θεότητα σε θρόνο, με πέπλο, καλυμμένη με τήβεννο ως τα πόδια. Υπάρχουν επίσης μερικά αγγεία πολύχρωμου γυαλιού, που ήταν πολύ διαδεδομένα σε όλη τη Μεσόγειο την αρχαιότητα, όπως δοχεία για αρώματα που τοποθετούνταν σε τάφους ως κτερίσματα. Ένας μικρός γυάλινος αμφορέας κίτρινου χρώματος σε γαλάζιο φόντο είναι ελληνο-ανατολικής κατασκευής του 475 π.Χ. Η προέλευσή του αγνοείται κι επομένως θα μπορούσε να είναι από την νεκρόπολη της Ιμπίθα ή του Εμπορίου. Άλλο κομμάτι είναι ένα αλάβαστρο, αγγείο για αρώματα, αιγυπτιακής επιπόησης, που έγινε αντικείμενο μίμησης από Φοίνικες και Έλληνες

donated in 1914 by the Belgian scholar Eugène M. O. Dognée on being appointed a correspondent of the Real Academia de la Historia. It belongs to the small group of Recent Corinthian I, 550-540 BC, defined as *Grupo RAH 1075*, which shows a 6-petalled rosette, points on the edge of the lip and the upper part of the shoulder, 10 to 12 small points around another larger one in the centre of the rosette and a star with three very loose brushstrokes under the handle.

Finally, the Greek antiquities at the Real Academia de la Historia include the collection of some 1000 Greek coins, classified and published in 2006 by Ana Vico. Among them, we would point out, as an example, a beautiful tetradrachm minted in Akragas, Agrigento from 414-413 BC, with two eagles devouring a hare on one side,

Fig. 6.10.- Tetradrachm from Akragas, Agrigento, from 414-413 BC (Real Academia de la Historia).
— Τετράδραχμο από τον Ακράγαντα (Agrigento) του 414-413 π.Χ. (Βασιλική Ακαδημία Ιστορίας).

για χρήση στις ταφικές τελετές. Από την μορφή του και τα σχετικά, πρέπει να προέρχεται από κάποιο εργαστήριο τα Μεγάλης Ελλάδας ή της Μακεδονίας του 4^{ου} ή αρχών του 3^{ου} αι. π.Χ. Ένα τρίτο θραύσμα είναι το στόμιο μιας οινόχου από γυαλί κίτρινο-ώχρα σε λευκό φόντο, του 5^{ου} αι. π.Χ., άγνωστης επίσης προέλευσης.

Σε αυτά τα κομμάτια προστίθεται ένας κορινθιακός αρύβαλλος, αγγείο για αρωματικά έλαια, που δώρισε το 1914 ο Βέλγος μελετητής Εζέν Μ. Ο. Ντονιέ, όταν διορίστηκε επίτιμο μέλος της Βασιλικής Ακαδημίας Ιστορίας. Ανήκει στη μικρή ομάδα αρυβάλλων της Ύστερης Κορινθιακής 1, 550-542 π.Χ. Η ομάδα αυτή ονομάζεται «Ομάδα RAH 1075». Απεικονίζει μια ροζέτα με έξι πέταλα, τελείες στο χείλος του στομίου και στο πάνω μέρος του ώμου, 10 με 12 μικρές τελείες γύρω από άλλο μεγαλύτερο στο κέντρο της ροζέτας κι ένα τριάκτινο αστέρι, φτιαγμένο με πινέλο, όλα σκόρπια κάτω από τη λαβή.

Τέλος, ανάμεσα στα ελληνικά αρχαία αντικείμενα της Βασιλικής Ακαδημίας Ιστορίας πρέπει να συμπεριλάβουμε περί τα 1.000 ελληνικά νομίσματα, που ταξινόμησε και δημοσιοποίησε το 2006 η Άννα Βίκο. Από αυτά μπορούμε να επισημάνουμε, π.χ. ένα ωραίο τετράδραχμο που κόπηκε στον Ακράγαντα (Αγκριτζέντο) μεταξύ 414 και 413 π.Χ., με δυο αετούς που κατασπαράσσουν έναν λαγό από τη μια όψη και έναν κάβουρα στην πίσω όψη, σήμα κατατεθέν του νομισματοκοπείου, κάτω από τη φιγούρα του μυθικού τέρατος της Σκύλλας.

Εν συμπεράσματι, η Βασιλική Ακαδημία Ιστορίας, στα πάνω από 250 χρόνια δραστηριότητας, έχει δημιουργήσει μια

and on the back, with the characteristic crab of the mint and, underneath, the figure of the mythical monster, Scylla.

In conclusion, the Real Academia de la Historia, in its more than 250 years of activity, has put together an interesting collection of objects, conserved in its Gabinete de Antigüedades, that includes Greek pieces of not particularly good quality in most cases. In any case, it can be considered to be one of the most significant collections of Spanish archaeological heritage due to its special historiographical interest by showing the development of collecting in our country, far removed from the prevailing fashions among the main nations of the Western world.

Although this collection of Greek objects at the Real Academia de la Historia is neither very rich nor very abundant, it has significant pieces, such as the Ría de Huelva helmet or the small Minoan askos from Thera, although its greatest interest comes from illustrating the antiquarian tradition of the Real Academia de la Historia and the taste for antiques cultivated by cultured Spanish elites in the 19th century. **cc**

ενδιαφέρουσα συλλογή αντικειμένων, τα οποία συντηρούνται στο Τμήμα Αρχαιοτήτων, που περιλαμβάνει ελληνικά κομμάτια όχι ιδιαίτερης ποιότητας στις περισσότερες περιπτώσεις. Πάντως, μπορεί να θεωρηθεί μια από τις σπουδαιότερες συλλογές Αρχαιολογικής Κληρονομιάς στην Ισπανία, λόγω του ιδιαίτερου ιστοριογραφικού ενδιαφέροντος που παρουσιάζει ως μαρτυρία της εξέλιξης των συλλογών στην χώρα μας, που διαφέρει πολύ από τις κυρίαρχες μόδες στις κυριότερες χώρες του δυτικού κόσμου.

Αν και αυτή η συλλογή των ελληνικών αντικειμένων της Βασιλικής Ακαδημίας Ιστορίας δεν είναι ούτε πολύ πλούσια, ούτε πολύ μεγάλη, περιλαμβάνει σημαντικά κομμάτια, όπως η περικεφαλαία της Ρία ντε Ουέλβα και ο μικρός μινωικός ασκός από την Θήρα, παρόλο που το μεγαλύτερο ενδιαφέρον εστιάζεται στο να καταδείξει την αρχαιολογική παράδοση της Βασιλικής Ακαδημίας Ιστορίας και την αγάπη για τις αρχαιότητες που καλλιέργησαν οι μορφωμένες ισπανικές ελίτ τον 19^ο αι. **cc**

GREEK POTTERY FROM THE COLLECTION OF THE FUNDACIÓN CASA DE ALBA (PALACIO DE LIRIA, MADRID)

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΕΡΑΜΙΚΗ ΣΤΗ ΣΥΛΛΟΓΗ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΚΑΣΑ ΝΤΕ ΑΛΜΠΑ (ΑΝΑΚΤΟΡΟ ΝΤΕ ΛΙΡΙΑ, ΜΑΔΡΙΤΗ)

➤➤➤➤➤➤➤➤ **Margarita Moreno Conde** ➤➤➤➤➤➤➤➤
(Museo Arqueológico Nacional)

➤➤➤➤➤➤➤➤ **Carmen Sánchez Fernández** ➤➤➤➤➤➤➤➤
(Universidad Autónoma de Madrid)

THE COLLECTION THAT IS CURRENTLY conserved in the Palacio de Liria in Madrid was put together at the beginning of the 19th century by Carlos Miguel Fitz-Stuart y Silva, 7th Duke of Berwick and 14th Duke of Alba, who acquired the pieces during his *Grand Tour*. The Greek objects in this ensemble are all Greek vases and, more specifically, from southern Italy, as there are no Attic vases in the collection. The great peculiarity of the collection at the Palacio de Liria, that makes it individual and unique, is that it is the oldest and largest of the private Spanish collections that is still conserved in its original place.

In Spain, aristocrats in the 18th and 19th centuries did not participate with the same enthusiasm as other Europe-

Η ΣΥΛΛΟΓΗ ΠΟΥ ΦΥΛΑΣΣΕΤΑΙ σήμερα στο Ανάκτορο ντε Λίρια στη Μαδρίτη δημιουργήθηκε στις αρχές του 19^{ου} αι. από τον Κάρλος Μιγκέλ Φιτς-Στούαρτ 1 Σίλβα, 7^ο Δούκα του Μπέγουικ και 14^ο Δούκα ντε Άλμπα, ο οποίος απέκτησε αυτά τα κομμάτια κατά τη διάρκεια της *Grand Tour* του (Σ.τ.Μ. : Ταξίδι στην Ευρώπη που έκαναν οι πλούσιοι και ευγενείς τον 18^ο και 19^ο αιώνα για να αποκτήσουν εμπειρίες και γνώσεις). Τα ελληνικά αντικείμενα σ' αυτό το σύνολο είναι όλα ελληνικά αγγεία και πιο συγκεκριμένα από τη νότια Ιταλία, διότι δεν έχει καταγραφεί κανένα από την Αττική. Η σημαντική ιδιομορφία της συλλογής του Ανακτόρου της Λίρια, που την κάνει μοναδική, είναι το γεγονός πως είναι η παλιότερη και ευρύτερη από όλες τις ιδιωτικές συλλογές στην Ισπανία που ακόμη βρίσκονται στην αρχική τους έδρα.

an elites. “Now huge sums of money are paid for Etruscan vases, and it is true that there are some beautiful, excellent pieces among them. There are no travellers who do not wish to have one” is the vivid comment made by J. W. von Goethe in his *Italienischen Reise* (Naples, Friday, 9 March 1787). Nevertheless, while the beautiful Greek vases – which many people still called Etruscan during this time as most of them were found in Etruscan tombs– were the object of greed and were hoarded by the European elite, making up the beginnings of the great collections of European museums, Spanish aristo-

Στην Ισπανία, οι αριστοκράτες του 18^{ου} και του 19^{ου} αι. δεν συμμετείχαν με τον ίδιο ενθουσιασμό στη μανία που μεταδιδόταν σε άλλες ευρωπαϊκές ελίτ. «Τώρα πληρώνονται μεγάλα ποσά για τα ετρουσκικά κανάτια και, είναι αλήθεια, ότι ανάμεσά τους υπάρχουν κομμάτια όμορφα και εξαιρετικά. Δεν υπάρχει ταξιδιώτης που να μην θέλει ν’ αποκτήσει κάποιον», σχολιάζει ο Γ.Β. φον Γκαίτε στο *Italienischen Reise* [Το ιταλικό ταξίδι] (Νάπολη, Παρασκευή, 9 Μαρτίου 1787). Ωστόσο, ενώ τα πανέμορφα ελληνικά αγγεία – που πολλοί ακόμα αποκαλούν ετρουσκικά εκείνη την εποχή επειδή στην πλειοψηφία τους είχαν βρεθεί σε ετρουσκικούς τάφους – ήταν αντικείμενο απληστίας και συγκεντρώνονταν από μέρος της ευρωπαϊκής ελίτ, δημιουργώντας τον σπόρο για τις μεγάλες συλλογές των ευρωπαϊκών μουσείων, οι Ισπανοί αριστοκράτες δεν ενεπλάκησαν σ’ αυτή τη δραστηριότητα των συλλογών με μεγάλο ενθουσιασμό.

Ο Κάρλος Μιγκέλ Φιτζ-Στούαρτ δεν υπήρξε εξαίρεση ούτε από τη μία ούτε από την άλλη άποψη. Συγκέντρωσε στη συλλογή του μερικά ελληνικά αγγεία, αλλά τα αγόρασε βιαστικά και χωρίς να διαλέξει. Στην πραγματικότητα, η συλλογή δημιουργήθηκε σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα, μεταξύ 9 Μαρτίου και 31 Αυγούστου του 1816, μεταξύ Νάπολης, Μοντερόσσο και Παλέρμο. Όπως προκύπτει από τα αρχεία της Κάσα ντε Άλμπα, ο Δούκας αγόρασε τελικά εξήντα εννέα αγγεία, από τα οποία τα τέσσερα ρητώς αναφέρει ότι τα πήρε για να τα χαρίσει στη μάνα του.

Σήμερα, η συλλογή αποτελείται από οκτώ αγγεία από το Λουκάνο, πέντε από την Καμπανία, δεκαεννέα από την Απουλία και όλα χρονολογούνται μεταξύ του πρώτου τετάρτου και των τελών

Fig. 7.1.- Portrait of Carlos Miguel Fitz-James Stuart, 14th Duke of Alba (1784-1835), painted by François-Xavier Fabre in 1818. — Προσωπογραφία του Κάρλος Μιγκέλ Φιτζ-Τζέιμς Στούαρτ, 14^{ου} Κόμη ντε Άλμπα XIV (1784-1835), του Φρανσουά Ζαβιέ Φαμπρ, 1818.

crats did not take part in this collecting with very much enthusiasm.

Carlos Miguel Fitz-Stuart was no exception to either one or the other. He put together his collection of Greek vases purchased quickly and without much selection. In fact, the collection was formed in a very short period of time, between 9 March and 31 August 1816 and the items were acquired in Naples, Monterosso and Palermo. As stated in the Archives of the Casa de Alba, the Duke purchased seventy-nine vases, four of which he bought expressly to give to his mother.

Today, the collection is made up of eight Lucanian vases, five Campanian and nineteen Apulian vases, all of which date from between the beginning and end of the 4th century or early 3rd century BC; there are also five forgeries. It is interesting that in the collection

του 4^{ου} αι. ή αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ. Σ' αυτά πρέπει να προσθέσουμε και πέντε απομιμήσεις. Αυτό που προκαλεί την προσοχή είναι το γεγονός ότι στη μεγάλη τους πλειοψηφία, τα αγγεία είναι πελίκες, ένα αγγείο ταπεινό, ενώ ένα άλλο αγγείο, πολύ πιο χαρακτηριστικό στην Απουλία, πιο ακριβό και πιο εκτιμημένο από τους ευρωπαϊούς συλλέκτες, απουσιάζει τελείως: ο ελικοειδής κρατήρας. Αυτό αποδεικνύει ότι η συλλογή δεν δημιουργήθηκε με καθαρό κριτήριο συλλέκτη που προσπαθεί να συγκεντρώσει αγγεία σημαντικά ή διαφορετικών μορφών και ποικίλων εκπροσωπήσεων. Τα ελληνικά αγγεία πρέπει να είχαν περιθωριακή αξία όταν έκανε αγορές, διότι ο Δούκας ενδιαφερόταν περισσότερο για έργα Αγγλων, Γάλλων, Φλαμανδών και Ιταλών ζωγράφων και για γλυπτά

Fig. 7.2.- Palacio de Liria, Madrid (Wikimedia Commons). — Ανάκτορο της Λίρια, Μαδρίτη (Wikimedia Commons).

most of the shapes he bought were pelikes, a really modest vase, while a shape that was highly characteristic of the Apulian world, which was more expensive and more highly appreciated by European collectors, is totally absent: the volute krater. This shows that the collection was not put together following a clear collector's criterion, trying to find significant vases or different shapes of varied representations. The Greek vases must have had a marginal value when purchased, but the Duke was more interested in the works of English, French, Flemish or Italian painters or in sculptures by Spanish artists, to which we would add a limited collection of busts and statues from the late Hellenistic Roman period, including the Aphrodite of the Palacio de Liria. As we said earlier, he therefore did not seem to have paid particular attention to Greek pottery which, without a doubt, explains why there are often repeated shapes, such as the omnipresent pelike as already mentioned, as well as the images which were recurrent and almost without variation in which there were subjects of courtship, Dionysian scenes or female heads in anodos. The collection was never very big, nor was it made up of top-quality pieces. This greatly contrasts with the other great Spanish collector, the Marquis of Salamanca, whose pieces, many of which are exceptional, were acquired by the State in 1873 and destined to the Museo Arque-

Ισπανών καλλιτεχνών, στα οποία πρέπει να προσθέσουμε και μια περιορισμένη συλλογή προτομών και αγαλμάτων της ύστερης ελληνιστικής και της ρωμαϊκής περιόδου, ανάμεσα στα οποία είναι και η Αφροδίτη του Ανακτόρου ντε Λίρια. Όπως λέγαμε, δεν φαίνεται να έδωσε ιδιαίτερη προσοχή στα ελληνικά κεραμικά, γεγονός που αναμφίβολα εξηγεί γιατί πολλές φορές επαναλαμβάνονται τα σχήματα, όπως της πανταχού παρούσας πελικής που προαναφέραμε, όπως και οι εικόνες, συνηθισμένες και σχεδόν χωρίς ποικιλία, τα θέματα του φλερτ, οι διονυσιακές σκηνές και οι φυόμενες γυναικείες κεφαλές. Επί πλέον η συλλο-

Fig. 7.3.- A round-bellied Lucanian red-figure lekythos by the Primato Painter, 340-320 BC (Palacio de Liria, Madrid, © Ricardo Aznar). — Αρβαλλόσχημη ερυθρόμορφη λήκυθος από το Λουκάνο του Ζωγράφου του Πρίματου, 340-320 π.Χ. (Ανάκτορο της Λίρια, Μαδρίτη, © Ricardo Aznar).

ológico Nacional, a collection consisting of more than nine hundred vases.

We do not know the origin of the pottery pieces of the Casa de Alba or who supplied the Duke, but we can deduce the name of at least one of them, Pietro Luigi Moschini, captain of the Royal Armada of the King of Sardinia who put together a collection of more than a thousand vases in Naples in 1802. It is highly likely that the Duke of Alba would have purchased some pieces from this collection before it was sold in 1824. This is the case of the large Apulian pelike, the best piece in the Duke's collection, which is separated

Fig. 7.4.- Apulian red-figure pelike by the Mat-era Painter, 325-300 BC (Palacio de Liria, Madrid, © Ricardo Aznar). — Ερυθρόμορφη πελίκη από την Απουλία του Ζωγράφου της Ματέρα, 325-300 π.Χ. (Ανάκτορο της Λίρια, Μαδρίτη, © Ricardo Aznar).

γή δεν υπήρξε ποτέ ιδιαίτερος μεγάλη, ούτε είχε ξεχωριστής ποιότητας κομμάτια. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με τη συλλογή άλλου μεγάλου Ισπανού συλλέκτη, του Μαρκησιού ντε Σαλαμάνκα, τα κομμάτια της οποίας – πολλά εξ αυτών εξαιρετικά – τα πήρε το Κράτος το 1873 για το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Η συλλογή που μετρούσε πάνω από εννιακόσια αγγεία.

Δεν γνωρίζουμε την προέλευση των κεραμικών της Κάσα ντε Άλμπα, ούτε ποιοι ήταν οι προμηθευτές του Δούκα, αλλά μπορούμε να συμπεράνουμε πως ένας απ' αυτούς ήταν ο Πιέτρο Λουίτζι Μοσκίνι, καπετάνιος στο Βασιλικό Ναυτικό του βασιλιά της Σαρδηνίας, ο οποίος έφτιαξε μια συλλογή με πάνω από χίλια αγγεία το 1802. Είναι πολύ πιθανόν, ο Δούκας ντε Άλμπα να αγόρασε ορισμένα κομμάτια αυτής της συλλογής πριν αυτή πουληθεί το 1824. Αυτή είναι η περίπτωση της μεγάλης πελίκης από την Απουλία, το καλύτερο κομμάτι της συλλογής του Δούκα, η οποία στέκει απομονωμένη από τα υπόλοιπα αγγεία το ανάκτορο ντε Λίρια, στη αίθουσα με τα χαρακτηριστικά του Ντουρέρο. Είναι δε σχεδόν ίδια με κάποια άλλη, την πελίκη από την Απουλία που αποδίδεται στον Ζωγράφο της Κοπεγχάγης, η οποία φυλάσσεται στο Μουσείο Αρχαιοτήτων του Τορίνο, όπου φυλάσσεται σήμερα η συλλογή Μοσκίνι. Πρόκειται για δυο κομμάτια σχεδόν δίδυμα, που πρέπει να βρέθηκαν μαζί, αλλά κατέληξαν σε συλλογές διαφορετικών χωρών. Η τύχη και οι ατυχίες που πέρασαν τα αγγεία αυτής της συλλογής μέχρι σήμερα δεν είναι γνωστές. Το 1835 συντάχθηκε η διαθήκη του 14^{ου} Δούκα ντε Άλμπα και σ' αυτήν αναφέρονται «εξήντα ετρουσκικά αγγεία... διάφορων μεγεθών, ορισμένα εκ των οποίων σπασμένα και

from the other vases in the Palacio de Liria, in the hall of Durer's engravings, and which is almost identical to another, the Apulian pelike attributed to the Copenhagen Dancer Painter which is conserved in the Museo di Antichità in Turin and which currently has the Moschini collection in its safe-keeping. They are two pieces that are almost twins that should be found together but that ended up in collections in different countries.

The fate and the vicissitudes that the vases of this collection have undergone to date are not fully known. In 1835, the will of the 14th Duke of Alba was

Fig. 7.5.- Campanian red-figure cup from the Sant'Antimo Group-Warsaw Group 8, 350-325 BC (Palacio de Liria, Madrid, © Ricardo Aznar). — Ερυθρόμορφο κωδωνόσχημο κύπελο της ομάδας του Sant'Antimo-Ομάδα της Βαρσοβίας, 350-325 π.Χ. (Ανάκτορο της Λίρια, Μαδρίτη, © Ricardo Aznar).

άχρηστα». Τα πρώτα νέα για τη συλλογή ήρθαν το 1862, όταν ο Εμίλ Ύμπνερ στο *Die antiken Bildwerke in Madrid*, δημοσιεύει πέντε αγγεία που διακοσμούσαν μία από τις αίθουσες του ανακτόρου, τοποθετημένα πάνω σε ξύλινες βάσεις. Το 1890, ο Μπάρθα ι Παβόν δημοσιεύει τη συλλογή στον *Κατάλογο της συλλογής γραμματοσήμων και ζωγραφισμένων αγγείων της Αυτού Εξοχότητος του Δούκα του Μπέγουικ και της Άμπα*. Αν και δεν υπάρχει εικονογράφηση, περιγράφει εν συντομία πενήντα οκτώ αγγεία. Η επόμενη έκδοση του Πιέρ Παρί, *Promenades archéologiques en Espagne* (Αρχαιολογικοί περίπατοι στην Ισπανία) του 1921, αναφέρει τριάντα αγγεία και σαράντα χρόνια αργότερα, ο Αντόνιο Μπλάνκο Ερείχειρο μελετά τη συλλογή και μας λέει ότι υπέστη ζημιές κατά τον Εμφύλιο Πόλεμο: «Το ανάκτορο της Λίρια υπέστη τις συνέπειες ενός βομβαρδισμού και μιας πυρκαγιάς. Ορισμένα αγγεία διασώθηκαν χωρίς απώλειες, άλλα χάθηκαν και, τέλος, μερικά υπέστησαν ρωγμές και μερικές ζημιές. Από αυτά τα τελευταία, ο Χοσέ Γκαρθία Θερνούδα έκανε αναδομήσεις με καλή θέληση, αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις τα απαξίωσαν τελείως με τα κομμάτια που ξαναζωγραφίστηκαν. Τα περισσότερα τα αποκλείσαμε επειδή αντελήφθημεν ότι δεν έχουν αρχαιολογική αξία.»

Όντως, το 1955, ανατέθηκε στον Χοσέ Γκαρθία Θερνούδα η συντήρηση αυτής της συλλογής που είχε πάθει τόσες ζημιές από τον εμφύλιο πόλεμο. Στο αρχείο της Κάσα ντε Άλμπα είναι γραμμένο ότι μεταξύ Ιανουαρίου και Απριλίου του 1955 πληρώνεται η δουλειά αυτού του συντηρητή «για τα κεραμικά ιταλο-ετρουσκικά αγγεία» με 3.230 πεσέτες και «για 2 ιταλο-ελληνικά αγγεία, πολύ κατεστραμμένα, ύψους 1,20 m. και

written, which mentioned “seventy Etruscan vases... various sizes, some of which are broken and useless”. The first information about the collection dates back to 1862, when Emil Hübner in his *Die antiken Bildwerke in Madrid* published vases that decorated one of the offices of the Ducal Palace placed on wooden console tables. In 1890, Barcia y Pavón published the collection in his *Catálogo de la colección de estampas y de vasos pintados perteneciente al Excmo. Sr. Duque de Berwick y de Alba*. Although he does not illustrate them, he briefly describes fifty-eight vases. The following publication by Pierre Paris *Promenades archéologiques en Espagne* in 1921, mentions thirty vases and, forty years later, Antonio Blanco Freijeiro studied the collection and told us that it underwent damages during the Spanish Civil War: “The Palacio de Liria suffered from the effects of a bombing and a fire. Some vases were rescued whole; others were lost; others yet suffered from breakages and partial losses. In the case of the latter, Mr. Cernuda carried out well-intentioned reconstructions, but in some cases took all value away from the fragments he put together and repainted. We did away with most of them on the understanding that they had no archaeological value”.

In fact, in 1955, José García Cernuda was commissioned to restore this collection that had been so damaged after the Spanish Civil War. In the archive of the Casa de Alba it is stated that between January and April 1955 this restorer was paid for the work on “8 Ital-

0,60 m. αντιστοιχως» για τα οποία πήρε 1.950 πεσέτες. Αδύνατο να βρεθούν αυτά τα δυο αγγεία στη συλλογή, αφού το μεγαλύτερο, η προαναφερθείσα πελίκη από την Απουλία, έχει ύψος 73 cm κι ένα αγγείο ύψους μεγαλύτερου του ενός μέτρου θα ήταν κάτι πράγματι το εξαιρετικό, ίσως ένας ελκοειδής κρατήρας, αφού αυτά τα αγγεία αγγίζουν τέτοια μεγέθη, και γι’ αυτόν δεν υπάρχουν αναφορές στη συλλογή.

Πάντως, εξ αιτίας εκείνων των καλών προθέσεων αναπαλαιώσεων του Θερινούδα, τουλάχιστον δέκα αγγεία κατα-

Fig. 7.6.- Apulian pelike from the Copenhagen Dancer Painter, 340-300 BC in the hall of Durero's engravings (Palacio de Liria, Madrid, © Ricardo Aznar). — Πελίκη από την Απουλία του Ζωγράφου της Κοπεγχάγης, 340-300 π.Χ. στην αίθουσα με τα χαρακτηριστικά του Ντουρέρο (Ανάκτορο της Λίρια, Μαδρίτη, © Ricardo Aznar).

ian-Etruscan pottery vases” for which he charged 3,230 pesetas and “2 highly deteriorated Italian-Greek vases, of a height of 1.20 metres and 0.60 metres respectively”, for which he was given 1,950 pesetas. It is impossible to find these vases in the collection as the largest one, the above-mentioned Apulian pelike, is 73 centimetres high and a vase of more than one metre high would be a really exceptional piece of work, very probably a volute krater which are the ones that reached this size, about which there is no mention in this collection.

Of Cernuda’s “well-intentioned reconstructions” of them, at least ten vases were really unfortunate. He intervened on the pieces with numerous imaginative repainted parts with an awful result. It is curious that this same restorer, Cernuda, worked as the restorer of the Museo Arqueológico Nacional for forty years from 1932, although the collections in the museum fortunately do not show such aggressive interventions.

From what we have mentioned, it is inferred that from Barcia y Pavón’s publication in 1890 to that of Antonio Blanco in 1964, more than twenty vases were lost. In 2011, the authors of this piece of work published the collection of Greek vases, including those cast aside by Blanco, those that “have no archaeological value” and the forgeries.

Forgeries of Greek vases, which were highly appreciated items, as we have seen, by travellers doing their *Grand Tour*, were something very common in 19th-century Italy and without a doubt,

στράφηκαν. Επενέβη με πολλά απανωτά βαγίματα και φανταστικές ζωγραφίες, με ολέθρια αποτελέσματα. Κατά τύχη μάλιστα, αυτός ο ίδιος ο Θερνούδα ήταν επί 40 χρόνια συντηρητής στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, αλλά ευτυχώς στις συλλογές του Μουσείου δεν εντοπίστηκαν τόσο επιθετικές παρεμβάσεις.

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι από το δημοσίευμα του Μπάρθια ι Παβόν το 1890 μέχρι του Αντόνιο Μπλάνκο το 1964, χάθηκαν πάνω από είκοσι αγγεία. Το 2011, οι συγγραφείς τούτης της εργασίας δημοσίευσαν την συλλογή ελληνικών αγγείων, συμπεριλαμβάνοντας και αυτά που είχε αποκλείσει ο Μπλάνκο, αυτά που «δεν είχαν αρχαιολογική αξία» και τις απομιμήσεις.

Οι απομιμήσεις των ελληνικών αγγείων, που έχαιραν ωστόσο μεγάλης εκτίμησης από του ταξιδιώτες του *Grand Tour*, όπως είδαμε, ήταν κάτι αναμφίβολα σύνηθες στην Ιταλία του 19^{ου} αι. και ο Δούκας απέκτησε κι αυτές τις πέντε απομιμήσεις μαζί με τα υπόλοιπα αγγεία. Μερικές απ’ αυτές τις απομιμήσεις, όπως ο κύλικας, ίσως να ήταν απλώς ξαναζωγραφισμένα

Fig. 7.7.- Black varnish Campanian guttus, circa 300 BC (Palacio de Liria, Madrid, © Ricardo Aznar). — Ασκός Guttus από την Καμπανία με μελαμβαφή, περί το 300 π.Χ. (Ανάκτορο της Λίρια, Μαδρίτη, © Ricardo Aznar).

the Duke acquired these five vases along with the others. Some of these forgeries, such as a cup-skyphos were perhaps simply repainted over an original black varnish vase to increase their value. The other forged vases are three amphorae, two of them by the same forger's hand, which must have been bought together, and one bell krater.

In this collection, most of the vases are red-figure ones but there are also three black varnish vases, an elegant hydria, an oinochoe and a guttus. These undecorated vases were not the ones that were most appreciated by collectors but, without a doubt, they must have been cheaper. Most of the images that decorate these vases are those that frequently appear in the southern Italian workshops; subjects related to the funeral world and which often repeat

πάνω σ' ένα αγγείο με μελαμβαφή, για να αυξήσει την αξία του. Οι υπόλοιπες απομιμήσεις είναι τρεις αμφορείς, δύο από τους οποίους από τα ίδια χέρια και πρέπει να αγοράστηκαν μαζί κι ένας κωδωνοειδής κρατήρας.

Σ' αυτή τη συλλογή, το μεγαλύτερο μέρος των αγγείων είναι ερυθρόμορφα, αλλά υπάρχουν και τρία με μελαμβαφή, μια κομνή υδρία, μια οinoχός και ένας ασκός τύπου *guttus*. Αυτά τα αγγεία δίχως διακόσμηση δεν ήταν και τα πιο εκτιμημένα από τους συλλέκτες, αλλά σίγουρα η τιμή τους ήταν χαμηλότερη. Η πλειοψηφία των εικόνων που διακοσμούν αυτά τα αγγεία είναι οι συνηθισμένες των νοτιοϊταλικών εργαστηρίων, με θέματα σχετικά με τις ταφικές συνή-

Fig. 7.8.- Campanian krater under one of the office tables (Palacio de Liria, Madrid, © Ricardo Aznar). — Κρατήρας από την Καμπανία κάτω από ένα τραπέζι στο γραφείο (Ανάκτορο της Λίρια, Μαδρίτη, © Ricardo Aznar).

the same drawing. Due to the type of scenes represented and the fact that most of them were whole vases when they were acquired, we can say that they were very probably from tombs.

One piece of information that this collection gives us and that we cannot ignore is its presence and location in the Palace. We have already mentioned that it is the only one of the large Spanish collections that is still found in situ. Greek vases and sculptures do not share the same space in the dwellings of collectors. A statue, which is normally large, has the value of impressing and sculptures are usually placed in reception areas and in highly visible places. Collecting marble sculptures shows the good taste and sensitivity of the collector, but also talks about their economic power and their social status.

θεις, όπου πολλές φορές επαναλαμβάνεται το ίδιο μοτίβο. Από το είδος των σκηνών που απεικονίζονται και από το γεγονός ότι στην πλειοψηφία τους ήταν άθικτα αγγεία όταν αποκτήθηκαν, μπορούμε να πούμε με μεγάλη σιγουριά ότι προέρχονται από τάφους.

Μια πληροφορία που μας δίνει αυτή η συλλογή και που δεν μπορούμε να αγνοήσουμε είναι η παρουσία της και η θέση της μέσα στο ανάκτορο. Έχουμε ήδη πει πως είναι η μοναδική από τις μεγάλες ισπανικές συλλογές που βρίσκεται ακόμα στη θέση της. Τα ελληνικά αγγεία και τα γλυπτά δεν μοιράζονται τον ίδιο χώρο στα σπίτια των συλλεκτών. Ένα άγαλμα, μεγάλου συνήθως μεγέθους εντυπωσιάζει και τα γλυπτά τοποθετούνται σε χώ-

Fig. 7.9.- Several vases from the Alba collection on the office shelf (Palacio de Liria, Madrid, © Ricardo Aznar). — Διάφορα αγγεία της συλλογής Άλβα σε ράφι του γραφείου (Ανάκτορο της Λίρια, Μαδρίτη, © Ricardo Aznar).

Sculptures are associated with power and the prestige of representation. Greek vases are something different. Their images are read such as those in a book, they contain information and they are associated with knowledge. They are also fragile pieces, which calls for some protection. One of the great 18th-century collectors in Germany, Count Erbach zu Erbach, told us how his vases were seen in the Etruscan office that was his bedroom, while the marble statues were in the reception room and in his study. “The lamps light up this office in such a way that each vase is highly visible and enables

ρους υποδοχής όπου φαίνονται καλά. Η συλλογή μαρμάρων δείχνει το καλό γούστο και την ευαισθησία του συλλέκτη, αλλά και την οικονομική του κατάσταση και την κοινωνική του θέση. Το γλυπτό συνδέεται με την εξουσία και το κύρος. Τα ελληνικά αγγεία είναι άλλο πράγμα. Οι εικόνες τους διαβάζονται όπως αυτές ενός βιβλίου, περιλαμβάνουν πληροφορίες και συνδέονται με τη γνώση. Επί πλέον είναι εύθραυστα αντικείμενα, πράγμα που μας υποχρεώνει να τα προστατεύουμε. Ένας από τους μεγάλους συλλέκτες στη Γερμανία του 18^{ου} αι. ο Κόμης Έρμπαχ τσου Έρμπαχ μας εξηγεί πώς φαίνονταν τα αγγεία του στην ετρουσκική αίθουσα, που ήταν κρεββατοκάμαρά του, ενώ τα μάρμαρα έμειναν στον χώρο υποδοχής και στο γραφείο του. «Οι λάμπες φωτίζουν αυτή την αίθουσα με τρόπο ώστε κάθε αγγείο να φαίνεται καλά, να επιτρέπει να βλέπουμε τους ήρωες του μακρινού παρελθόντος να

Fig. 7.10.- Vases from the Alba collection in the corridor leading into the library (Palacio de Liria, Madrid, © Ricardo Aznar). — Αγγεία της συλλογής Άλμπα στον διάδρομο πρόσβασης στη βιβλιοθήκη (Ανάκτορο της Λίρια, Μαδρίτη, © Ricardo Aznar).

me to see the heroes of the far past launching themselves into their mythical adventures as well as admiring some Bacchic orgies”. In the Palacio de Liria in 1921, Pierre Paris made an observation on the positioning of the vases: “Les vases sont en général très bien placés, très en vue et à bonne distance, sur de Hantsbahuts, dans deux salons des Archives”. Today, the vases are mainly distributed in the area leading into the library or in private halls on high shelves. The Greek vases are contemplated in private where they are yet another instrument for gaining knowledge. *cccccccccccccc*

ρίχνονται στις μυθικές περιπέτειές τους και να θαυμάζουμε ταυτοχρόνως και μερικά βακχικά όργια.» Στο ανάκτορο της Λίρια το 1921, ο Πιέρ Παρί έκανε μια παρατήρηση σχετικά με την τοποθέτηση των αγγείων “Les vases sont en général très bien placés, très en vue et à bonne distance, sur de Hantsbahuts, dans deux salons des Archives” [Τα αγγεία είναι γενικώς πολύ καλά τοποθετημένα, βλέπονται πολύ ωραία και σε καλή απόσταση μεταξύ τους, πάνω σε Hantsbahuts, σε δύο αίθουσες Αρχείου.»] Σήμερα, τα αγγεία βρίσκονται διανεμημένα τα περισσότερα στον χώρο πρόσβασης της βιβλιοθήκης ή σε ιδιωτικές αίθουσες με ψηλά ράφια. Τα ελληνικά αγγεία τα παρατηρεί κανείς ιδιωτικά και αποτελούν ένα ακόμη εργαλείο πρόσβασης στη γνώση. *cc*

GREEK OBJECTS FROM THE
COLLECTIONS OF THE BARCELONA
HEADQUARTERS OF THE MUSEU
D'ARQUEOLOGIA DE CATALUNYA

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΤΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ
ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΤΗΣ
ΚΑΤΑΛΩΝΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΔΡΑ ΤΟΥ ΣΤΗ
ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ

➤➤➤➤➤ **Jordi Principal** ◀◀◀◀◀
(Museu d'Arqueologia de Catalunya-Barcelona)

THE GREEK COLLECTIONS at the Barcelona headquarters of the Museu d'Arqueologia de Catalunya are the result of an accumulative, unequal process in which different administrations and museum authorities, in a rather heterogenous way and over a period of more than 100 years, acquired pieces of different origins.

The first collections that made up the beginnings of the Museo Provincial de Antigüedades de Barcelona (1879-1932), belonging to the state and housed in the former Santa Ágata Chapel, contained pieces of Greek origin. Later donations at the end of the 19th century (the Vidal-Quadras and Rubio de la Serna Collections) as well as purchases from the Comisión de Monumentos Históricos y Artísticos de la Provincia de Barcelona provided

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ του Αρχαιολογικού Μουσείου της Καταλωνίας στη Βαρκελώνη είναι αποτέλεσμα μιας άνισης συγκεντρωτικής διαδικασίας, κατά την οποία διαφορετικές διευθύνσεις και διοικήσεις του Μουσείου, με διαφορετικό τρόπο μέσα σε έναν αιώνα, συγκέντρωναν κομμάτια διαφορετικής προέλευσης.

Οι πρώτες ακόμη συλλογές που σηματοδότησαν την δημιουργία του Επαρχιακού Μουσείου Αρχαιοτήτων της Βαρκελώνης (1879-1932), που ήταν κρατικό και είχε έδρα στο παλιό παρεκκλήσι της Σάντα Άγκατα, περιελάμβαναν κομμάτια ελληνικής προέλευσης. Μεταγενέστερες δωρεές περί τα τέλη του 19^{ου} αι. (συλλογές Βιδάλ-Καντράς και Ρούμπιο δε λα Σέρνα), και αγορές από την Επιτροπή Ιστορικών και Καλλιτεχνικών Μνημείων της Επαρχίας της Βαρκελώνης έφεραν στο Μουσείο κεραμικά αγγεία από την Αττική και την Μεγάλη Ελλάδα και μερικά κομμάτια χρυσοχοΐας.

Attic and Magna Graecian pottery vases as well as some silver work.

In addition, the Junta Municipal de Museos y Bellas Artes de Barcelona (1902) and the later, now unified, Junta de Museos de Barcelona (1907), started an active policy of acquisition, in which Greek material was to play a significant role, more due to aesthetic reasons and availability initially, rather than a clear strategic commitment. The bases of this policy were originally the donations and purchases of collections of various origins, that were received by the Museu d'Art Decoratiu i Arqueològic municipal (1902-1915), later relaunched as the Museu d'Art i

Από την άλλη πλευρά, η Δημοτική Διοίκηση Μουσείων και Καλών Τεχνών της Βαρκελώνης (1902) και η μετέπειτα ενοποιημένη πλέον Διοίκηση Μουσείων Βαρκελώνης (1907) εφήρμοσαν μια ενεργό πολιτική εξαγορών, στις οποίες το ελληνικό στοιχείο είχε σημαντικό ρόλο, περισσότερο για αισθητικούς λόγους και εξ αιτίας ευκαιριών αρχικά, παρά λόγω στρατηγικής. Βάση αυτής της πολιτικής υπήρξαν στην αρχή οι δωρεές και οι αγορές συλλογών διαφορετικής προέλευσης, που πέρασαν στο Δημοτικό Μουσείο Διακοσμητικής Τέχνης και Αρχαιολογίας (1902-1915), το οποίο αργότερα επανιδρύθηκε ως Μουσείο Τεχνών και Αρχαιολογίας (1915-1932). Από αυτές τις δραστηριότητες ξεχωρίζουν η απόκτηση της συλλογής Μασσό (1903), ένα σημαντικό σύνολο αττικών και κορινθιακών αγγείων από τους Παριζιάνους αντικέρ Γελαδάκη και Ρολέν & Φεαρντάν (1906), άλλο σύνολο ελληνικών αγγείων που προερχόταν από τους Τζ. Πιτζουάν και Τζ. Πουτς ι Κανταφάλικ

Fig. 8.1.- Selection of Greek vases acquired from the Parisian antique dealers Geladakis and Rollin & Feuardent in 1906 (Museu d'Arqueologia de Catalunya). — Επιλογή ελληνικών αγγείων που αγοράστηκαν από του Παριζιάνους αντικέρ Γελαδάκη και Ρολέν & Φεαρντάν το 1906 (Αρχαιολογικό Μουσείο της Καταλωνίας).

Arqueologia (1915-1932). Of these actions, we would highlight the acquisition of the Massot Collection (1903), of an important set of Attic and Corinthian vases from the Parisian antique dealers Geladakis and Rollin & Feu-ardent (1906), of the Millet Collection (1911), of another set of Greek vases belonging to J. Pijoan and to J. Puig i Cadafalch (1912), or of material of Em-poritan origin, such as the Alfaràs Col-lection (1906-1908).

Fig. 8.2.- Head of Apollo from Empúries. Marble from Paros, 2nd century BC (Museu d'Arqueologia de Catalunya). — Κεφαλή Απόλλωνα από το Εμπόριον. Μάρμαρο Πάρος, 2^{ος} αι. π.Χ. (Αρχαιολογικό Μουσείο της Καταλωνίας).

(1912), και υλικό από το Εμπόριον όπως η συλλογή Αλφαράς (1906-1908).

Επιπλέον, το 1908 ξεκίνησαν οι ανασκα-φές στην ελληνική πόλη του Εμπορίου (Εμπούριες, Τζιρόνα), υπό την αιγίδα της Διοίκησης Μουσείων Βαρκελώνης, που σηματοδοτούν την εδραίωση του εν-διαφέροντος για τον ελληνικό πολιτισμό στην Καταλωνία, δια χειρός του πολιτι-στικού και ιδεολογικού κινήματος που είναι γνωστό με το όνομα *Noucentisme*: Θεωρεί το Εμπόριον σαν σύνδεσμο της Καταλωνίας με τον κλασικό πολιτισμό, με τον ελληνικό πολιτισμό, με την ιδέα μιας προπατορικής χώρας, ανοιχτής στη θάλασσα, που έχει κληρονομήσει τους μεγάλους πολιτισμούς του παρελθόντος.

Από εκείνη τη στιγμή, η βασική πηγή που θα τροφοδοτεί με ελληνικό υλικό τους καταλανικούς αρχαιολογικούς κα-ταλόγους θα είναι οι ανασκαφές στην Νέα Πόλη του Εμπορίου, στις οποίες σαφώς επενδύει η Διοίκηση Μουσείων Βαρκελώνης, αγοράζοντας το 1908 τα οικόπεδα της αρχαίας ελληνικής αποικί-ας του Εμπορίου. Πράγματι, το σημαντι-κότερο ελληνικό κομμάτι που βρέθηκε στην Ιβηρική Χερσόνησο, το περίφημο άγαλμα του Ασκληπιού (του Έλληνα θεού της Ιατρικής), ανακαλύφθηκε στο Εμπόριο το 1909. Πρόκειται για έργο της ελληνιστικής περιόδου, που έγινε σε κάποιο εργαστήριο της ανατολικής Με-σογείου, πιθανώς της Δήλου, στα τέλη του 2^{ου} αι. π.Χ. με συνδυασμό παριανού και πεντελικού μαρμάρου.

Με τη δημιουργία του Αρχαιολογικού Μουσείου της Καταλωνίας το 1932, ενοποιήθηκαν οι πόροι του Επαρχιακού Μουσείου Αρχαιοτήτων της Βαρκελώ-νης και του Μουσείου Τέχνης και Αρχαιολογίας, και συνεπώς, το νέο μουσείο συγκέντρωσε όλο το ελληνικό υλικό

In 1908, excavations were started on the Greek city of *Emporion* (Empúries, Girona), under the auspices of the Junta de Museus de Barcelona, that showed the consolidation of interest in Greek culture in Catalonia along with the cultural and ideological movement known as *Noucentisme*: Empúries was seen as a nexus between Catalonia and classical culture, with the Greek civilisation, creating the idea of an ancestral

που ήταν σκορπισμένο στα μουσεία της Βαρκελώνης.

Ωστόσο, ο μεγάλος κορμός της ελληνικής συλλογής συνέχισε να είναι τα αντικείμενα που προέρχονταν από τις ανασκαφές στη Νέα Πόλη του Εμπορίου, με επικεφαλής τον Ε. Γκαντία και υπό την διεύθυνση αρχικά του Τζ. Πουτς ι Κανταφάικ (1908-1923) και στη συνέχεια του Τζ. Φολκ ι Τόρρες (1924-1926) και Π. Μπος Τζιμπέρα (1933-1939). Παρόλο που η ροή είναι σημαντικά μικρότερη, εκείνη την περίοδο, πρέπει να επισημάνουμε την εισροή ελληνικού υλικού από τις αρχαιολογικές ανασκαφές που είχε διοργανώσει το Ινστιτούτο Καταλανικών Σπουδών σε προϊστορικούς αρχαιολογικούς χώρους στην Ιβηρική

Fig. 8.3.- Attic black-figure pottery kylix with scenes of Athena's Gigantomachy from Empúries. Late 6th century BC (Museu d'Arqueologia de Catalunya). — Μελανόμορφος αττικός κεραμικός κύλικας με σκηνή από την γιγαντομαχία της Αθηνάς από το Εμπόριον. Τέλη 6^{ου} αι. π.Χ. (Αρχαιολογικό Μουσείο της Καταλωνίας).

land, open to the sea and the heir to the great cultures of the past.

From this moment on, the main source that was to nurture Catalan archaeological collections with Greek material was to be the excavations carried out in the Neapolis of Empúries, which the Junta de Museus de Barcelona took a clear stance on with the purchase of the lands of the former Greek colony of *Emporion* in 1908. In fact, the most important Greek piece found on the Iberian Peninsula, the famous statue of “Esculapí”, was discovered in Empúries in 1909. It is a Hellenistic sculpture, made in an eastern Mediterranean workshop, possibly Delos at the

Fig. 8.4.- Attic red-figure pottery stamnos with the scene of the death of Hector, attributed to the Providence Painter from Empúries. Mid-5th century BC (Museu d'Arqueologia de Catalunya). — Ερυθρόμορφη κεραμική στάμνα από την Αττική με σκηνή από τον θάνατο του Έκτορα, του Ζωγράφου της Προβιντένς από το Εμπόριον. Μέσα 5^{ου} αι. π.Χ. (Αρχαιολογικό Μουσείο της Καταλωνίας).

Χερσόνησο, στις Βαlearίδες Νήσους, στην Καρχηδόνα και στην Ιμπίθα, από περιβάλλοντα τελείως διαφορετικά από το αυστηρά ελληνικό του Εμπορίου. Κατά τον ίδιο τρόπο εξακολούθησαν να εισρέουν υλικά και από άλλες ιδιωτικές συλλογές με αξιόλογα ελληνικά κομμάτια, μεταξύ των οποίων ξεχωρίζουν η συλλογή Ρ. Μποτς-Καταρινέου (1934), Ντ. Ματέου (1935-1937) και Κ. Αλμπέρ (1936). Αυτή η τελευταία αποτελείτο από υλικά του Εμπορίου.

Μετά το 1939 και παρά το γεγονός ότι το κέντρο του ενδιαφέροντος, από εκείνη τη στιγμή και μέχρι τη δεκαετία του 80 είχε στραφεί στις έρευνες στην ρωμαϊκή πόλη, καταγραφόταν επίσης μια

Fig. 8.5.- Kerch style Attic red-figure pottery hydria with a Dionysian scene (380-370 BC) from Empúries (Museu d'Arqueologia de Catalunya). — Κεραμική αττική ερυθρόμορφη υδρεία τύπου του Κέρχ με διονυσιακή σκηνή (380-370 π.Χ.) που προέρχεται από το Εμπόριον (Αρχαιολογικό Μουσείο της Καταλωνίας).

end of the 2nd century BC, which combines marble from the island of Paros and from Pentelicus (Attica, Greece) and that has traditionally been attributed to Asclepius, the Greek god of medicine.

In 1932, the creation of the Museu d'Arqueologia de Catalunya unified the collections from the Museo Provincial de Antigüedades de Barcelona and the Museu d'Art i Arqueologia and, as a result of this, brought together all the Greek material distributed throughout Barcelona museums. However, the main core of the Greek collection continued to be the objects that it received from the excavations of the Neapolis in Empúries, carried out by E. Gandía, and directed initially by J. Puig i Cadafalch (1908-1923) and later by J. Folch i Torres (1924-1926) and P. Bosch Gimpera (1933-1939). Although with a considerably slower flow, it should also be pointed out that during this period there was the arrival of Greek material from archaeological excavations promoted by the Institut d'Estudis Catalans in Iberian, Balearic and Ibizan Punic proto-historic sites, with a cultural context that was very different from the strictly Emporitan Greek. There were also receptions from other private collections with notable Greek objects, including those of R. Bosch-Catarineu (1934), D. Mateu (1935-1937) and C. Albert (1936), the latter of which contained material of Emporitan origin.

After 1939, and despite the fact that the centre of interest was to pivot, from this moment on and up until the

σημαντική ποιοτική αύξηση στην ελληνική συλλογή, με βάση τα υλικά που είχαν ανακαλυφθεί στις ανασκαφές των «ελληνικών» νεκροπόλεων του Εμπορίου (όπως, για παράδειγμα, των νεκροπόλεων Μαρτί, Μποντζουάν και Ματέου-Γκρανάδα).

Όντως, τα υλικά των ανασκαφών της φωκαϊκής αποικίας εντάχθηκαν κυρίως στο Μουσείο Διακοσμητικής Τέχνης και Αρχαιολογίας πρώτα και μετά στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Καταλωνίας (Αρχαιολογικό Μουσείο της Βαρκελώνης από το 1939 ως το 1995), αν και διατηρήθηκε μια μικρή έκθεση αντικειμένων από το Εμπόριο σε σταθερή βάση στο μονογραφικό μουσείο που ετοιμάστηκε και εγκαινιάστηκε στον ίδιο τον αρχαιολογικό χώρο του Εμπορίου το 1917 (αργότερα έγινε Αρχαιολογικό Μουσείο της Καταλωνίας -Εμπόριον).

Fig. 8.6.- Attic geometric pottery pyxis from Kerameikos Necropolis (Athens), 8th century BC (Museu d'Arqueologia de Catalunya). — Γεωμετρική κεραμική πυξίδα από την Αττική. Νεκρόπολη του Κεραμεικού (Αθήνα), 8^{ος} αι. π.Χ. (Αρχαιολογικό Μουσείο της Καταλωνίας).

1980s, with respect to the research carried out on the Roman city, there was also an important quantitative increase in the Greek collection based on the material recovered during the excavations of the “Greek” necropolises in Empúries (such as the Martí, Bonjoan and Mateu-Granada necropolises).

In fact, the material from the excavations carried out in the Phocaean colony were mainly received by the Museu d'Art Decoratiu i Arqueològic first, and later by the Museu d'Arqueologia de Catalunya (Museo Arqueológico de Barcelona, from 1939 to 1995), although a small exhibition of Emporitan objects was kept in a stable way in the monographic museum prepared and opened on the Empúries site in 1917 (later, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries). This situation continued, with ups and downs, but in a stable way, until 1985, when the definitive deposit of the Emporitan materials occurred integrally on the Empúries site itself. Since then, no more Greek objects from the Phocaean colony have been received by the Barcelona headquarters. In fact, some of the most notable pieces were transferred to be put on display in the Museum of Empúries, such as the case of the statue of Asclepius, which was part of the permanent exhibition in the Barcelona headquarters from its opening in 1935 until 2008. That year, on the event of the centenary of beginning the official excavations of the archaeological site, the statue was definitively transferred to the monographic mu-

Αυτή η κατάσταση επιμηκύνθηκε με σκαμpaneβάσματα, αλλά σταθερά, μέχρι το 1985, οπότε όλο το υλικό του Εμπορίου πέρασε οριστικά στον ίδιο τον αρχαιολογικό χώρο του Εμπορίου. Από τότε, δεν ξαναπήγαν ελληνικά αντικείμενα από την φοκαϊκή αποικία στην έδρα του Μουσείου στη Βαρκελώνη. Μερικά από τα πιο αξιόλογα ευρήματα μάλιστα, μεταφέρθηκαν για να εκτεθούν στο Μουσείο του Εμπορίου, όπως φαί-

Fig. 8.7.- Attic geometric pottery amphora from Kerameikos Necropolis (Athens), 8th century BC (Museu d'Arqueologia de Catalunya). — Γεωμετρικός κεραμικός αμφορέας από την Αττική. Νεκρόπολη του Κεραμεικού (Αθήνα), 8^{ος} αι. π.Χ. (Αρχαιολογικό Μουσείο της Καταλωνίας).

seum of Empúries and presented in a new museum installation.

The main value of most of the Greek objects of the Museu d'Arqueologia de Catalunya lies in the fact that, on the

νεται και από το άγαλμα του Ασκληπιού, που αποτελούσε μέρος της μόνιμης έκθεσης στην έδρα του Μουσείου στη Βαρκελώνη από τότε που εγκαινιάστηκε το 1935, ως το 2008. Το 2008, με την ευκαιρία των εορτασμών για τα 100 χρόνια από την αρχή των επισήμων ανασκαφών του αρχαιολογικού χώρου, το άγαλμα μεταφέρθηκε οριστικά στο μονογραφικό μουσείο του Εμπορίου και εκτίθεται σε νέες εγκαταστάσεις.

Fig. 8.8.- Marble funerary stele with a farewell scene. Attic workshop, 4th century BC (Museu d'Arqueologia de Catalunya). — Μαρμάρινη επιτύμβια πλάκα με σκηνή αποχωρισμού. Αττικό εργαστήριο, 4^{ος} αι. π.Χ. (Αρχαιολογικό Μουσείο της Καταλωνίας).

whole, their origin as well as their context is known and they are the result of archaeological excavations carried out on an ancient Greek city and within the context of a genuine scientific programme led by the institution. To this end, the excavations at Empúries were the main source of Greek objects, some of which are of notable value. To the previously mentioned statue of Asclepius, we would add another sculptural sample, also of Hellenistic origin, such as the small head attributed to Apollo, made of marble from Paros; also a large number of Attic black-figure and red-figure pottery vases, including in particular the traditionally called black-figure kylix of Athena's Gigantomachy, from the end of the 6th century BC, or the red-figure stamnos of the death of Hector, from the mid-5th century BC, attributed to the Providence Painter. We would also point out that the study of Emporitan Greek vases led J. Beazley to propose the existence of an Attic black-figure painter, with a well-defined artistic personality but whose name and origin were unknown, whom he called the Emporion Painter, precisely because of the specimens found in the excavations of the Greek colony; this painter would have been active between 500 and 480 BC and mainly produced lekythoi and alabastrons.

Currently, the Barcelona headquarters of the Museu d'Arqueologia de Catalunya has in its collections some 1,300 objects produced in continental Greece (Attica, Boeotia, Corinth), Asia Minor (Asian Greece, Dodeca-

Η βασική αξία της πλειοψηφίας των ελληνικών αντικειμένων του Αρχαιολογικού Μουσείου της Καταλωνίας έγκειται στο γεγονός ότι, σε μεγάλο βαθμό, είναι γνωστή τόσο η προέλευσή τους όσο και το περιβάλλον τους και είναι αποτέλεσμα αρχαιολογικών ανασκαφών σε αρχαία ελληνική πόλη και στο πλαίσιο ενός αληθινού επιστημονικού προγράμματος υπό τη διεύθυνση του θεσμού. Με αυτή την έννοια, οι ανασκαφές του Εμπορίου υπήρξαν η βασική πηγή εισροής ελληνι-

Fig. 8.9.- Bronze warrior statuette from Son Gelabert de Dalt (Lloret de Vistalegre, Mallorca), dating from the 5th century BC (Museu d'Arqueologia de Catalunya). — Ορειχάλκινο αγαλματίδιο πολεμιστή που βρέθηκε στο Σον Ζελαμπέρ ντε Νταλ (Λιορέτ ντε Βισταλέγκρε, Μαγιόρκα) 5^{ος} αι. π.Χ. (Αρχαιολογικό Μουσείο της Καταλωνίας).

nese), Aegean (Cyclades), Cyprus, Magna Graecia and Sicily, but also in the Greek colonies in the Western Mediterranean of *Massalia* (Marseille, France) and *Rode* (Roses, Spain). The chronological stages covered by the material range from the beginning of the archaic Greece period to the end of the Hellenistic period, with a greater concentration of material from during the classical Greek period. The oldest objects are a set of geometric Attic pottery from the 8th century BC, including a pyxis with a lid or a funerary amphora, both from the Athenian Necropolis of *Kerameikos*. The largest cat-

Fig. 8.10.- Byzantine capital from the church of Hagios Polyuktos in Constantinople (currently Istanbul, Turkey), dating from the 6th century (Museu d'Arqueologia de Catalunya). — Βυζαντινό κιονόκρανο από την εκκλησία του Αγίου Πολυεύκτρου της Κωνσταντινούπολης (Τουρκία). 6^{ος} αι. (Αρχαιολογικό Μουσείο της Καταλωνίας).

κόν αντικειμένων, μερικά από τα οποία σημαντικής αξίας. Στο προαναφερθέν άγαλμα του Ασκληπιού πρέπει να προσθέσουμε άλλο ένα δείγμα ελληνιστικής γλυπτικής, όπως η μικρή κεφαλή που αποδίδεται στον Απόλλωνα, με μάρμαρο Πάρου. Υπάρχει ακόμα μια μεγάλη ποσότητα αττικών κεραμικών μελανόμορφων και ερυθρόμορφων αγγείων, με αναπαραστάσεις της Γιγαντομαχίας της Αθηνάς, από τα τέλη του 6^{ου} αι. π.Χ., μια ερυθρόμορφη στάμνα με τον θάνατο του Έκτορα, από τα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ. που αποδίδεται στον Ζωγράφο της Προβιντάνς. Πρέπει επίσης να επισημάνουμε ότι τα ελληνικά αγγεία του Εμπορίου μελέτησε ο Τζ. Μπήζλεϋ, ο οποίος διαπίστωσε την ύπαρξη ενός ζωγράφου μελανών μορφών από την Αττική, με πολύ καθορισμένη καλλιτεχνική προσωπικότητα, του οποίου το όνομα και η καταγωγή αγνοούνται. Τον ονόμασε ζωγράφο του Εμπορίου, ακριβώς λόγω των κομματιών που βρέθηκαν στις ανασκαφές της ελληνικής αποικίας. Ο εν λόγω ζωγράφος ήταν ενεργός μεταξύ 500 και 480 π.Χ. και παρήγαγε κυρίως ληκύθους και αλάβαστρα.

Σήμερα, η έδρα του Αρχαιολογικού Μουσείου της Καταλωνίας στη Βαρκελώνη διαθέτει 1.300 αντικείμενα που παρήχθησαν στην ηπειρωτική Ελλάδα (Αττική, Βοιωτία, Κορινθία), στη Μικρά Ασία (Ασιατική Ελλάδα, Δωδεκάνησα), στο Αιγαίο (Κυκλάδες), στην Κύπρο, τη Μεγάλη Ελλάδα και τη Σικελία, αλλά και στις ελληνικές αποικίες της Μεσογείου στα δυτικά της Μασσαλίας (Μασσαλία, Γαλλία) και Ρόδη (Ρόζες, Ισπανία). Τα χρονολογικά στάδια που καλύπτει τα υλικά ξεκινούν από την αρχαϊκή εποχή και φτάνουν στην ελληνιστική περίοδο. Τα περισσότερα υλικά είναι της κλασικής εποχής. Τα αρχαιότε-

egory is pottery, and more specifically, vases for consumption, serving and dressing tables, as well as those destined to ritual activities, which made up 85% of all the objects, followed at a distance by terracottas (5% of the objects). There is also a small collection of silver work and glyptics, as well as metal, bone and glass furnishings and metal and stone tools. Apart from the previously mentioned Emporitan head of Apollo, the sculptures are represented by a set of *naiskoi* and marble funeral steles, some with epigraphy, from the Hellenistic period and of different origins, to which we would add a small 5th-century BC bronze statuette representing a warrior, from Son Gelabert de Dalt (Lloret de Vistalegre, Mallorca).

71% of the objects are, therefore, of Emporitan origin. In fact, the room in which there are the most Greek objects on display is the one dedicated to the Greek colonisation and, in an almost monographic way, to Empúries (Hall 11, The Breath of Greece). Complementary Greek material is also on display in Halls 8 (The Bridge over the Blue Sea; on Mediterranean cultures), 10 (*Phoinikes*, the Red Men; about the Phoenician Colonisation), 12 (Majorca and Minorca, another prehistory; about Balearic Prehistory) and 20 (Objects of Desire; about collections).

To finish it all off, we would also mention a piece which, despite not being “classical”, is still Greek, ancient and of notable interest: it is a figured capital, made of Proconnesian marble, from

ρα αντικείμενα ανήκουν σε ένα σύνολο γεωμετρικών αττικών κεραμικών του 8^{ου} αι. π.Χ., μεταξύ των οποίων ξεχωρίζει μια πυξίδα με κάλυμμα και ένας ταφικός αμφορέας, που προέρχονται από την αθηναϊκή νεκρόπολη του Κεραμεικού. Η κυρίαρχη κατηγορία είναι τα κεραμικά και ειδικότερα τα αγγεία κατανάλωσης, υπηρεσιών και καλλωπισμού, όπως και αυτά που προορίζονται για τελετουργική χρήση και αποτελούν το 18% του συνόλου. Ακολουθούν οι τερακότες (5% των αντικειμένων). Υπάρχει ακόμη μια μικρή συλλογή χρυσοχοΐας και σφραγιστογλυφίας, μεταλλικών επίπλων, οστών και υάλων, όπως και αντικείμενα από μέταλλα και λίθους. Με εξαίρεση την προαναφερθείσα κεφαλή του Απόλλωνα από το Εμπόριο, η γλυπτική εκπροσωπείται από ένα σύνολο ναϊσκών και μαρμάρινων επιτυμβίων πλακών, κάποιες με επιγραφές, της ελληνιστικής περιόδου και ποικίλης προέλευσης. Να προσθέσουμε κι ένα ορειχάλκινο αγαλματίδιο του 5^{ου} αι. π.Χ. που αναπαριστά έναν πολεμιστή και βρέθηκε στο Σον Ζελαμπέρ ντε Νταλ (Λιορέτ ντε Βισταλέγρε, Μαγιόρκα).

Το 71% των γλυπτών, λοιπόν, προέρχεται από το Εμπόριο. Πράγματι, η αίθουσα με τα περισσότερα εκτιθέμενα ελληνικά αντικείμενα είναι η αφιερωμένη στην ελληνική αποίκηση και, σχεδόν μόνο στο Εμπόριο (Αίθουσα 11, η ανάσα της Ελλάδας). Επίσης, ελληνικό υλικό εκτίθεται συμπληρωματικά στις αίθουσες 8 (Η Γέφυρα της Γαλάζιας Θάλασσας. Σχετικά με τους πολιτισμούς της Μεσογείου), 10 (Φοίνικες, οι κοκκινωποί άνθρωποι. Σχετικά με την φοινικική αποίκηση), 12 (Μαγιόρκα και Μενόρκα, άλλη προϊστορία. Σχετικά με την προϊστορία των Βαlearίδων) και

the 6th century Byzantine church of *Hagios Polyuktos*, in Constantinople (Hall 19, The Visigoths; about Late Antiquity). This capital was used as a baptismal font in the Church of the Mercè in Barcelona until 1936, when it was added to the collection of the Museu d'Arqueologia de Catalunya. cccc

20 (Ποθητά αντικείμενα. Σχετικά με τις συλλογές).

Ως κολοφόνα πρέπει ν' αναφέρουμε ένα κομμάτι που παρότι δεν είναι της κλασικής εποχής, δεν παύει να είναι ελληνικό, αρχαίο και σημαντικού ενδιαφέροντος: πρόκειται για ένα σκαλισμένο κιονόκρανο από προκονησιακό μάρμαρο, από την βυζαντινή εκκλησία του Αγίου Πολυεύκτου, του 6^{ου} αι., που βρίσκεται στην Κωνσταντινούπολη (Αίθουσα 19, οι Βησιγότθοι, Σχετικά με την Ύστερη Αρχαιότητα). Αυτό το κιονόκρανο χρησιμοποιείτο ως κολυμβήθρα στην εκκλησία του Ελέους στην Βαρκελώνη μέχρι το 1936, οπότε εντάχθηκε στα ευρήματα του Αρχαιολογικού Μουσείου της Καταλωνίας. cccccccccc

THE GREEK COIN COLLECTION OF THE
GABINET NUMISMÀTIC DE CATALUNYA
(MUSEU NACIONAL D'ART DE
CATALUNYA, BARCELONA)

Η ΣΥΛΛΟΓΗ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ
ΤΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ
ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΩΝΙΑΣ (ΕΘΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ
ΤΕΧΝΩΝ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΩΝΙΑΣ, ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ)

 Maria Clua
(Gabinet Numismàtic de Catalunya)

IF THERE IS ONE SERIES OF COINS that has been studied and internationally recognised, it is that of Ancient Greece. From the first issues of currency in the late 7th century BC or the early 6th century BC, which were minted in the area of Lydia (Asia Minor), until those coined between the 2nd and the 1st century BC, which were manufactured in the extensive Greek Mediterranean, this coinage occupies a place of honour in the display cabinets and archives of the most important collections. The Gabinet Numismàtic de Catalunya (GNC) also boasts a Greek series as part of its permanent collection. To understand this organisation's significance and creation, a little history is needed beforehand. The GNC was founded in 1932 as an institution exclusively devoted to the study, conservation and dissemination of numismatic items. That same year, the Junta de Museos de Barcelona decided to establish a monetary collection in

ΑΝ ΥΠΑΡΧΕΙ ΜΙΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ σειρά που μελετήθηκε και γνώρισε διεθνή αναγνώριση, είναι η ελληνική. Από τις πρώτες κοπές που χρονολογούνται από τα τέλη του 7^{ου} αι. π.Χ. ή αρχές του 6^{ου} αι. π.Χ. και προέρχονται από τη Λυδία της Μικράς Ασίας, μέχρι τις κοπές μεταξύ 2^{ου} και 1^{ου} αι. π.Χ. από την ευρεία ελληνική Μεσόγειο, κατέχουν τιμητική θέση στις προθήκες και στα αποθέματα των πιο σημαντικών συλλογών. Το Νομισματικό Κέντρο της Καταλωνίας διαθέτει επίσης ελληνικά νομίσματα και για να κατανοήσουμε την ύπαρξή του και την δημιουργία του, πρέπει να δούμε λίγο την ιστορία του. Δημιουργήθηκε το 1932 ως θεσμός που θ' ασχολείτο αποκλειστικά με τη μελέτη, τη συντήρηση και την διάδοση νομισμάτων. Η Ένωση Μουσείων της Βαρκελώνης όρισε τότε την ίδρυση ενός νομισματικού θεσμού όπου θα φυλάσσονταν τα κομμάτια που είχαν αποκτηθεί από διάφορους άλλους θεσμούς της πόλης από τον 19^ο αι. Οι πόροι αποτελούντο από κομμάτια που προέρ-

which to safeguard the pieces that had been acquired by various institutions in the city since the 19th century. The coin collection comprised specimens from large collections, such as those of Josep Salat, Francisco Martorell i Peña, Celestí Pujol i Camps, Artur Pedrals i Moliné, Manuel Cazorro i Ruiz, Frederic Bordas i Altarriba, Antoni Estruch, Ròmul Bosch i Alsina, Esteve i Sans and Joaquim Botet i Sisó, among many others. Some pieces were donated and others were purchased, however, all of them illustrated the past and the history of Catalonia. Between 1932 and 1936, one of the main aims of the institution was to reorganise the numismatic heritage of the region, which was gradually increasing its collection thanks to exhibits donated by individuals, or as a result of archaeological excavations. After the Spanish Civil War and up to the present day, the function of the GNC has remained the same and donations to the collection continued, although with respect to its Greek series, the inventory is none too abundant, and its content usually dependent on purchases or deposits from other institutions, such as the Universitat de Barcelona.

Fig. 9.1.- Fractions from Emporion, 475-450 BC, Ø: 8 mm (© Museu Nacional d'Art de Catalunya, photograph: Calveras/Mérida/Sagristà). — Υποδιαίρεση του Εμπορίου, 475-450 π.Χ., Ø: 8 mm (© Εθνικό Μουσείο Τεχνών Καταλωνίας, φωτογραφία: Calveras/Mérida/Sagristà).

χονταν από μεγάλες συλλογές, όπως οι συλλογές των: Τζουζέ Σαλά, Φρανθίσκο Μαρτορέλ i Πένια, Σελεστί Πουζόλ i Καμπ, Αρτούρ Πεδράλς i Μολινέ, Μανθέλ Καθούρρο i Ρουίθ, Φρεντερικ Μπόρντας i Αλταρρίβα, Αντόνι Ετρούγκ, Ρόμουλ Μπότς i Αλσίνα, Εστέβα i Σανς και Ζοακίν Μποτέ i Σισό, μεταξύ άλλων. Μερικά από τα νομίσματα είναι δωρεές κι άλλα αγοράστηκαν, όλα όμως δείχνουν το παρελθόν και την ιστορία της καταλανικής επικράτειας. Μεταξύ 1932 και 1936 ένας από τους σαφείς σκοπούς του θεσμού ήταν να αναδιοργανώσει σταδιακά τη νομισματική κληρονομιά της Καταλωνίας, που βαθμιαία διευρυνόταν, χάρι στις δωρεές ιδιωτών ή στις αρχαιολογικές ανασκαφές. Από το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου ως σήμερα, το Νομισματικό Κέντρο της Καταλωνίας λειτουργεί κατά τον ίδιο τρόπο και συνέχισαν να εντάσσονται νέα νομίσματα στη συλλογή του. Όσον αφορά όμως την ελληνική σειρά, τα καταγεγραμμένα νομίσματα δεν είναι τόσα πολλά και συνήθως αντιστοιχούν σε αγορές ή παραχωρήσεις από άλλους θεσμούς, όπως π.χ. το Πανεπιστήμικο της Βαρκελώνης.

Στην περίπτωση του Νομισματικού Κέντρου της Καταλωνίας έχουμε το πλεονέκτημα να μπορούμε να συντηρήσουμε, να μελετήσουμε και να δείξουμε το κύριο σύνολο νομισμάτων ελληνικής προέλευσης που κόπηκε στην ίδια μας την επικράτεια και συγκεκριμένα στις πόλεις του Εμπορίου και της Ρόδης. Στη συλλογή ανήκουν επίσης νομίσματα και από άλλα ελληνικά νομισματοκοπεία, αλλά η ιδιαιτερότητα και αυτό που κάνει τη συλλογή να ξεχωρίζει είναι η ύπαρξη ενός πολύ καλού αντιπροσωπευτικού δείγματος νομισμάτων που κόπηκαν στις ελληνικές αποικίες της Ιβηρικής Χερσονήσου.

The GNC has the privilege of being able to conserve, study and exhibit Greek coins that were minted in Catalonia, specifically in the cities of *Emporion* and *Rode*, in its main collection. The collection also has pieces from other Greek mints, but the uniqueness of this collection, and what makes it remarkable, is that it is an excellent representation of coins issued in the Greek colonies of the Iberian Peninsula.

Researchers such as Pujol i Camps, Amorós, Guadán, Botet i Sisó, Villaronga, Campo and Ripollès all studied the origin and development of the *Emporion* and *Rode* mints, and have today attained a high level of knowledge about the development and production of their workshops. The GNC collection possesses examples of all the stages that both mints went through. The “journey” that began with the fractions at the end of the 6th century BC, which were of a small size, and which portrayed various iconographic styles, were to evolve in the 4th century BC, with the incorporation of the Greek letters *EM/EMP*; the initials of the name of the issuing centre: *Emporion*. From the 4th to the 3rd century BC, the mint of *Emporion* issued a heavier coin, the drachma, which was noteworthy for the quality of its engravings, and which showed the head of a female divinity on the obverse and a horse crowned by a Victoria on the reverse. Another major change was the inclusion of the phrase *EMPORITON* (evidently with Greek epigraphy). It was at this time when the neighbouring colony of *Rode* began to issue its drachmae, which were characterized by

Μελετητές όπως οι Πουζόλι Καμπ, Αμορός, Γκουδάν, Μποτέ ι Σοσό, Βιγιαρόνγκα, Κάμπο και Ριπολιές μελέτησαν το ξεκίνημα και την εξέλιξη των νομισματοκοπειών του Εμπορίου και της Ρόδης, με αποτέλεσμα σήμερα να έχουμε μια πολύ λεπτομερή γνώση για την εξέλιξη και την παραγωγή των εργαστηρίων τους.

Η συλλογή του Νομισματικού Κέντρου της Καταλονίας έχει στοιχεία για όλες τις φάσεις από τις οποίες περσαν και τα δύο νομισματοκοπεία. Το «ταξίδι» που ξεκινούσε στα τέλη του 6^{ου} αι. π.Χ. με τις υποδιαρέσεις σε μικρές ποσότητες και διαφορετική εικονογράφηση, εξελισσόταν τον 4^ο αι. π.Χ. υιοθετώντας την επιγραφή *EM/EMP*, αρχή του ονόματος πόλης που τα έκοβε: *Εμπόριον*. Κατά το πέρασμα από τον 4^ο στον 3^ο αι. π.Χ., το νομισματοκοπείο του Εμπορίου έκοψε ένα νόμισμα μεγαλύτερου βάρους, τη δραχμή, που ξεχώρησε για την καλής ποιότητας χάραξη, με την αναπαράσταση κεφαλής κάποιας θηλυκής θεότητας στην μπροστινή όψη κι ένα άλογο εστεμμένο με μια Νίκη στην ανάποδη όψη. Άλλη μεγάλη αλλαγή ήταν η ελληνική επιγραφή *ΕΜΠΟΡΙΤΩΝ*. Εκείνη τη στιγμή είναι που η γειτονική αποικία της Ρόδης αρχίζει να κόβει δραχμές, με κεφαλή θεάς στην μπροστινή όψη, έργο ενός δεξιοτέχνη χαρακτή, με την

Fig. 9.2.- Fractions from Emporion, 425-375 BC, Ø: 9 mm (© Museu Nacional d'Art de Catalunya, photograph: Calveras/Mérida/Sagristà). — Υποδιαίρεση του Εμπορίου, 425-375 π.Χ., Ø: 9 mm (© Εθνικό Μουσείο Τεχνών Καταλωνίας, φωτογραφία: Calveras/Mérida/Sagristà).

the head of a goddess on the obverse, clearly the work of a highly-skilled engraver, accompanied by the inscription *RODETON* and a rose, an iconic symbol of the city, on the reverse. Much later, *Rode* was also to produce a low-value currency in bronze. Several specimens had the unique feature of being milled with the same presses as those used to work their silver counterparts. Throughout the 3rd century BC, the issues from *Emporion* took on several modifications, apart from the creation of small fractions of the drachmae that included the figure of Pegasus on the reverse of the drachmae and on some small units of coinage. This is an image that was to become the emblem of the mint. During the Second Punic War slight variations were made to it, such as the transformation of the head of Pegasus into a small human figure. The drachmae of this period were abundant, and were known to the indigenous population, who occasionally imitated their forms in a more or less faithful manner. *Emporion* continued to issue drachmae in the 2nd century BC and specimens from this final era are characterised by their poor quality, and by the incorporation of symbols or letters as a hallmark. The date when the mints are assumed

επιγραφή ΡΟΔΗΤΩΝ και με ένα τριαντάφυλλο, σύμβολο της πόλης, στην οπίσθια όψη. Αργότερα, η Ρόδη έκοψε και νομίσματα μικρής αξίας σε ορειχαλκο. Μερικά κομμάτια είχαν την ιδιαιτερότητα ότι είχαν κατασκευαστεί με τις σφραγίδες που χρησιμοποιούνταν για τα αργυρά νομίσματα. Σε όλον τον 3^ο αι. π.Χ. οι κοπές του Εμπορίου υιοθέτησαν κάποιες αλλαγές, εκτός από τις υποδιαίρεσεις της δραχμής. Στην πίσω όψη των δραχμών και κάποιων υποδιαίρεσεων απεινόνιζαν τον Πήγασο, εικόνα που θα αποτελούσε το έμβλημα του νομισματοκοπείου, το οποίο κατά τον Β΄ Καρχηδονιακό Πόλεμο θα υφίστατο ελαφρές αλλαγές, όπως η μετατροπή της κεφαλής του Πηγάσου σε μια μικρή ανθρώπινη μορφή. Οι δραχμές εκείνη την περίοδο αφθονούσαν και ήταν γνωστές από τον ιθαγενή πληθυσμό, ο οποίος κάποιες φορές θα τις μιμηθεί πάνω-κάτω πιστά. Το Εμπόριον συνέχισε να κόβει δραχμές τον 2^ο αι. π.Χ. και τα κομμάτια αυτής της τελευταίας φάσης χαρακτηρίζονται από κακή ποιότητα και από το γεγονός ότι έχουν σύμβολα και γράμματα ως σήματα της κοπής. Η χρονολογία που έκλεισαν τα νομισματοκο-

Fig. 9.3.- *Drachma from Emporion, early 3rd century BC, Ø: 20 mm* (© Museu Nacional d'Art de Catalunya, photograph: Calveras/Mérida/Sagristà). — Δραχμή του Εμπορίου, αρχές 3^{ου} αι. π.Χ., Ø: 20 mm (© Εθνικό Μουσείο Τεχνών Καταλωνίας, φωτογραφία: Calveras/Mérida/Sagristà).

to have shut down or the end of Greek productions from the Iberian cities, is still a matter of contention, however currently available data allows us to place that of *Rode* to before the Second Punic War and that of *Emporion* to the early 1st century BC.

Another characteristic of the collection is that it also possesses specimens from large, unique hoards that have been found in what was once the region of Hispania, although in most cases the collection only retains a part of the entire findings. The information provided by these examples adds to our knowledge on the use and function of Greek currency on the Iberian Peninsula.

The most historically significant treasure is that of the 'Neapolis' of *Emporion*, which was discovered in 1926, during the excavations on the site of *Empúries* (Alt Empordà, Girona) and which was made up of 879 silver fractions of coinage from the *Emporion* mint that had been found inside a pottery pseudo-Ionian olpe. The amount of specimens hoarded, as well as their uniformity in terms of issue and minting has enabled researchers to recreate the life of the mint in the early 4th century BC.

πεία και οι κοπές ελληνικών νομισμάτων στις ελληνικές πόλεις της Ιβηρικής Χερσονήσου είναι ακόμα υπό μελέτη, αλλά τα μέχρι στιγμής στοιχεία μας επιτρέπουν να υποθέσουμε ότι το νομισματοκοπείο της Ρόδης έκλεισε πριν από τον Β΄ Καρχηδονιακό Πόλεμο, ενώ του Εμπορίου στις αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ.

Άλλο χαρακτηριστικό της συλλογής είναι ότι περιλαμβάνει κομμάτια που προέρχονται από μεγάλους και μοναδικούς θησαυρούς που βρέθηκαν σε ισπανικό έδαφος, αν και στις περισσότερες περιπτώσεις διαθέτουμε μόνο μέρος των συνόλων. Οι πληροφορίες που μας δίνουν αυτά τα κομμάτια συμπληρώνουν τη γνώση σχετικά με τη χρήση και τη λειτουργία των ελληνικών νομισμάτων στην Ιβηρική Χερσόνησο. Ο θησαυρός με τη μεγαλύτερη ιστορική σημασία είναι αυτός της Νέας Πόλεως του Εμπορίου και βρέθηκε το 1926 στις ανασκαφές του αρχαιολογικού χώρου του Εμπορίου (Αλτ Εμπορντά, Τζιρόνα). Αποτελείται από 879 αργυρές υποδιαιρέσεις από το νομισματοκοπείο του Εμπορίου και μια κεραμική ψευδοϊονική όλπη. Η ποσότητα των φυλασσομένων νομισμάτων, όπως

Fig. 9.4.- Drachma from Rode, early 3rd century BC, Ø: 20 mm (© Museu Nacional d'Art de Catalunya, photograph: Calveras/Mérida/Sagristà). — Δραχμή του Εμπορίου, πρώτο τρίτο του 3^{ου} αι. π.Χ., Ø: 20 mm (© Εθνικό Μουσείο Τεχνών Καταλωνίας, φωτογραφία: Calveras/Mérida/Sagristà).

Another noteworthy hoard is that of Pont de Molins (Alt Empordà, Girona), which was found by chance by a farmer in 1868: 60 coins, small bars and fragments of silver, with a total weight of two kilos were found inside a pottery recipient. The treasure-trove was brought to light by Pujol i Camps, who acquired 30 of the specimens that are now conserved in the GNC. The date of concealment, based on current studies, has been placed at some time in the middle of the 4th century BC.

From a somewhat later era, part of the “Treasure of Tarragona” is also exhibited in the GNC. What is known about this discovery comes from the story told by Pujol i Camps: more than 40 silver small units of coinage were found between 1860 and 1865 in an unspecified location in the province of Tarragona. From the finding as a whole, 6 silver fractions are now in the GNC, which together with the various studies of the scattered pieces have given rise to the date of concealment as being at some time in the second half of the 4th century BC.

Also of undetermined origin is the hoard known as “The Treasure of Roses”, which was given this name after having been discovered in the vicinity of the ancient city of Rode, in around

και η ομοιομορφία στην κοπή τους και τα σήματά τους, επέτρεψαν στους μελετητές να αναβιώσουν την ζωή του νομισματοκοπέιου στις αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ.

Ένας άλλος από τους θησαυρούς που αξίζει να επισημανθούν είναι αυτός του Πον ντε Μολίνς (Αλτ Εμπορυντά, Τζιρόνα), που βρήκε τυχαία ένας ξυλοκόπος το 1868. Μέσα σε ένα κεραμικό δοχείο βρέθηκαν 60 νομίσματα, μικρές ράβδοι και κομμάτια αργύρου συνολικού βάρους δύο κιλών. Τα περί του θησαυρού γνωστοποίησε ο Πουζόλ ι Καμπ, ο οποίος απέκτησε 30 από τα κομμάτια που φυλάσσονται στο Νομισματικό Κέντρο της Καταλωνίας. Σύμφωνα με σημερινές μελέτες, ο θησαυρός αυτός πρέπει να κρύφτηκε περί τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ.

Στο Νομισματικό Κέντρο της Καταλωνίας φυλάσσεται και ο λίγο υστερότερος θησαυρός της Ταρραγόν, όπως λέγεται. Για την ανακάλυψή του γνωρίζουμε από διηγήσεις του Πουζόλ ι Καμπ: πάνω από 40 αργυρές υποδιαιρέσεις βρεθηκαν μεταξύ 1860 και 1865 σ’ ένα απροσδιόριστο μέρος της επαρχίας της Ταρραγόνα. Από το σύνολο αυτό φυλάσσονται 6 αργυρές υποδιαιρέσεις στο Νομισματικό

Fig. 9.5.- Drachma from Emporion, late 3rd century BC, Ø: 20 mm (© Museu Nacional d'Art de Catalunya, photograph: Calveras/Mérida/Sagristà). — Δραχμή του Εμπορίου, τέλη του 3^{ου} αι. π.Χ., Ø: 20 mm (© Εθνικό Μουσείο Τεχνών Καταλωνίας, φωτογραφία: Calveras/Mérida/Sagristà).

1850. It has been determined to have been made up of over 53 silver coins, most of which were from *Emporion*. From this extraordinary find, the GNC possesses 6 specimens that belonged to the collections of Pujol i Camps and of Pedrals, the remaining pieces now being in other institutions or dispersed. The time of concealment has been estimated as being in the final years of the 4th century BC.

The GNC also has 12 specimens (1 drachma from *Emporion* and the remaining items being Iberian imitations), acquired by Pujol i Camps, from the “Encies Treasure” (Les Planes d’Hostoles, Garrotxa, Girona). Little is known about its origin: it was discovered inside a metal vessel in a field near the town, in 1872 and originally consisted of 17 items from *Emporion* as well as Iberian imitations, in addition to 110-120 Roman denarii. The entire find was concealed at some time between the end of the 3rd century and the beginning of the 2nd century BC.

Fig. 9.6.- *The Treasure of the Neapolis of Emporion, 395-375 BC* (© Museu Nacional d’Art de Catalunya, photograph: Calveras/Mérida/Sagrístà). — *Θησαυρός της Νέας Πόλεως του Εμπορίου, 395-375 π.Χ.* (© Εθνικό Μουσείο Τεχνών Καταλωνίας, φωτογραφία: Calveras/Mérida/Sagrístà).

Κέντρο της Καταλωνίας. Σύμφωνα με διάφορες μελέτες των σκόρπιων νομισμάτων πρέπει να κρύφτηκε το δεύτερο μισό του 4^{ου} αι. π.Χ.

Επίσης άγνωστης προέλευσης είναι και ο θησαυρός της Ρόδης. Ονομάζεται έτσι επειδή βρέθηκε στα περίχωρά της το 1850. Αποτελείτο από πάνω από 53 αργυρά νομίσματα, τα περισσότερα από το Εμπόριον. Από αυτόν τον εξαιρετικό κρυμμένο θησαυρό, το Νομισματικό Κέντρο της Καταλωνίας φυλάσσει 6 κομμάτια που ανήκαν στις συλλογές Πουζόλ ι Καμπ και Πεδράλς. Τα υπόλοιπα βρίσκονται σε άλλους θεσμούς ή σκόρπια. Πρέπει να κρύφτηκε τα τελευταία χρόνια του 4^{ου} αι. π.Χ.

Το Νομισματικό Κέντρο της Καταλωνίας φιλοξενεί επίσης 12 κομμάτια (1 δραχμή του Εμπορίου και τα υπόλοιπα ιβηρικές απομιμήσεις), που απέκτησε ο Πουζόλ ι Καμπ από τον θησαυρό του Ενσίνες (Λες Πλάνες ντ’ Όστολες, Γκαρρότσα, Τζιρόνα). Ελάχιστα γνωρίζουμε για την προέλευσή του: Βρέθηκε μέσα σ’ ένα μεταλλικό δοχείο σ’ ένα χωράφι κοντά στο χωριό το 1872 και αποτελείτο αρχικά από 17 νομίσματα του Εμπορίου και ιβηρικές απομιμήσεις, καθώς και 110-120 ρωμαϊκά δηνάρια. Ο θησαυρός κρύφτηκε τέλη του 3^{ου} με αρχές του 2^{ου} αι. π.Χ.

Fig. 9.7.- *An obol from Massalia, 400-300 BC, Ø: 11 mm* (© Museu Nacional d’Art de Catalunya, Barcelona 2018, photograph: Calveras/Mérida/Sagrístà). — *Οβολός της Μασσαλίας, 400-300 π.Χ., Ø: 11 mm* (© Εθνικό Μουσείο Τεχνών Καταλωνίας, φωτογραφία: Calveras/Mérida/Sagrístà).

Other Greek items from important findings are the three specimens acquired by Pujol i Camps from “The Treasure of Girona”, which was unearthed at an unspecified location in the province circa 1850-1853, and which consisted of a large amount of coins from *Emporion*. Also included are the 3 drachmae from the “Treasure of Cartellà”, which was discovered in 1867 in the town of Sant Gregori (Girona). The initial find was made up of some 30 drachmae, of which Pujol i Camps were able to examine about 20; those mentioned were left to the collection of the GNC.

One finding, very recently updated by M. Campo, is that of “The Segaró or Segueró Treasure” that was unearthed on the mountain of the Mare de Déu del Mont (Beuda, La Garrotxa, Girona), in 1881. On that date Pujol i Camps documented some 1,015 pieces, of which he was able to study 834 drachmae from *Emporion*, 2 denarii from *Kese* and 47 Roman denarii. From the entire find, which was dated to the late 2nd century BC, the CNG conserves the 14 drachmae that Botet i Sisó was able to acquire.

Fig. 9.8.- Tetradrachm from Athens, 480-400 BC, Ø: 23 mm (© Museu Nacional d'Art de Catalunya, photograph: Calveras/Mérida/Sagristà). — Τετράδραχμο από την Αθήνα, 480-400 π.Χ., Ø: 23 mm (© Εθνικό Μουσείο Τεχνών Καταλωνίας, φωτογραφία: Calveras/Mérida/Sagristà).

Άλλα ελληνικά κομμάτια από σημαντικούς θησαυρούς, είναι 3 νομίσματα που απέκτησε ο Πουζόλ ι Καμπ από τον θησαυρό της Τζιρόνα, ο οποίος βρέθηκε σε κάποιο απροσδιόριστο μέρος αυτής της επαρχίας μεταξύ 1850 και 1853 και αποτελείτο από μεγάλο αριθμό νομισμάτων του Εμπορίου. Το ίδιο και οι 3 δραχμές του θησαυρού του Καρτελιά που ανακαλύφθηκε το 1867 στο Σαν Γκρεγόρι (Τζιρόνα). Το αρχικό σύνολο ήταν 30 δραχμές από τις οποίες ο Πουζόλ ι Καμπ μπόρεσε να εξετάσει 20, που έμειναν στη συλλογή του Νομισματικού Κέντρου της Καταλωνίας.

Μια ανακάλυψη, την οποία αποσαφήνισε πολύ πρόσφατα ο Μ. Κάμπο, είναι ο ονομαζόμενος θησαυρός του Σγκαρό ή Σεγκερό, που βρέθηκε στο βουνό Βέρτζε τνελ Μον (Μπέουδα, Λα Γκαρρότσα, Τζιρόνα), το 1881. Τότε ο Πουζόλ ι Καμπ τεκμηρίωσε 1.015 κομμάτια, από τα οποία μπόρεσε να μελετήσει τις 834 δραχμές του Εμπορίου, 2 δηνάρια του Κέζε και 47 ρωμαϊκά δηνάρια. Από αυτό το σύνολο που χρονολογείται από τα τέλη του 2^{ου} αι. π.Χ., το Νομισματικό Κέντρο της Καταλωνίας φιλοξενεί 14 δραχμές που μπόρεσε ν' αποκτήσει ο Μποτέ ι Σισό.

Πρέπει επίσης να επισημάνουμε τη συλλογή που δημιούργησε το Πανεπιστήμιο της Βαρκελώνης από τον θησαυρό του ιβηρικού οικισμού του Πουτς Καστελιάρ

Also noteworthy is the donation made by the Universitat de Barcelona of the treasure from the Iberian town of Puig Castellar (Santa Coloma de Gramenet, Barcelonès, Barcelona). This hoard was discovered in 1942, and contained over 200 pieces, of which 10 were drachmae and 39 were fractions from *Emporion*, in addition to 4 Iberian imitation drachmae.

So far, only some 1,300 Greek coins from *Emporion* and the 10 from *Rode* have been noted, however the GNC collection also possesses 475 coins from other Greek mints. The origin of some specimens is very clear and is well-documented in the archives of the Junta de Museos de Barcelona and by the GNC itself. The 95 pieces minted by the Greek colony of *Massalia* (Marseille) are noteworthy; they revealed the history of the mint from the 4th century to the 1st century BC, and most came from an acquisition made in 1906 by Romuald Alfarás, as well as from the Manuel Cazorro and the Joaquim Botet i Sisó collections. These last two experts also collected specimens from Athens, Mile-

(Σαντα Κολόμα ντε Γκαμενέ, Μπαρσελονές, Βαρκελώνη), που ανακαλύφθηκε το 1942 και είχε 200 κομμάτια από τα οποία 10 δραχμές, και 39 υποδιαιρέσεις του Εμπορίου και 4 δραχμές ιβηρικές απομιμήσεις.

Μέχρι στιγμής έχουν ξεχωρίσει μόνο τα πάνω από 1.300 νομίσματα του Εμπορίου και 10 της Ρόδης, αλλά η συλλογή του Νομισματικού Κέντρου της Καταλωνίας έχει και 475 νομίσματα από άλλα ελληνικά νομισματοκοπεία. Η πρέλευση ορισμένων είναι πολύ καθαρή και καλά τεκμηριωμένη στα αρχεία της Ένωσης Μουσείων και του ίδιου του Νομισματικού Κέντρου της Καταλωνίας. Μπορούμε να ξεχωρήσουμε τα 95 νομίσματα που κόπηκαν στην ελληνική αποικία της Μασσαλίας, που καταδεικνύουν την ιστορία της νομισματοκοπίας από τον 4^ο ως τον 1^ο αι. π.Χ. Στην πλειοψηφία τους προέρχονται από αγορά του 1906 από τον Ρομουάλντ Αλφαράς και από τις συλλογές του Μανουέλ Καθούρρο και του Τζοακίν Μποτέ ι Σισό. Αυτοί οι δύο τελευταίοι ειδήμονες, μάζεψαν νομίσματα και από την Αθήνα, τη Μίλητο, την Φοκίδα, την Κέρκυρα, τη Νεάπολη και τις Συρακούσες, π.χ. Τα αρχεία περιλαμβάνουν ακόμη τις συλλογές που αποκτήθηκαν το 1909, όπως αυτή του Φρεδερίκ Μπόρδας ι Αλταρρίβα και του Αντόνι Εστούκ, που είχαν μεγάλο χρονολογικό εύρος και πε-

Fig. 9.9.- Fractions from Rode, early 3rd century BC, Ø: 9 mm (© Museu Nacional d'Art de Catalunya, photograph: Calveras/Mérida/Sagristà). — Υποδιαίρεση της Ρόδης, πρώτο τρίτο του 3^{ου} αι. π.Χ., Ø: 9 mm (© Εθνικό Μουσείο Τεχνών Καταλωνίας, φωτογραφία: Calveras/Mérida/Sagristà).

Fig. 9.10.- 1/6 of a stater (hekte) from Kyzikos, 500-450 BC, Ø: 9 mm (© Museu Nacional d'Art de Catalunya, photograph: Marc Vidal). — 1/6 του στατήρα (έκτη) από την Κύζικο, 500-450 π.Χ., Ø: 9 mm (© Εθνικό Μουσείο Τεχνών Καταλωνίας, φωτογραφία: Marc Vidal).

tus, Phocis, Korkyra, Neapolis and Syracuse, to name a few. The archives also include the collections that entered the GNC in 1909, such as that of Frederic Bordas i Altarriba and Antoni Estruc, which, although covering a broad period of time, contained some items from Ancient Greece. Undoubtedly, however, the most significant collection from the first quarter of the 20th century was the legacy of Ròmul Bosch i Alsina, with more than five thousand coins from all periods, including Greek ones.

Since the 1940s, additions to the Greek series have been few and far between. The inclusion of the GNC as part of the Museo Nacional d'Art de Catalunya in 1991 has expanded the collection with the selective purchase of some items and several donations. In 1992, a tetradrachm was purchased from Syria, which bore the name of Antiochus VII. In 2002, three small fractions from *Emporion*; in 2007, two drachmae, one from Rhodes and the other from Apollonia Pontica, and three tetradrachmae from Syracuse, Thrace and *Antiochia ad Orontem*; in 2008, a tetradrachm from *Amphipoli*; in 2009, a tetradrachm from Athens; in 2010, a fraction of drachma from *Parion*, a stater from Leucade and a drachma of Alexander the Great; in 2011, a fraction from *Rode*. The most recent acquisitions are those from 2017, with a hekte from *Kyzikos* and a hemidrachm from *Kherson*. All these pieces make up the GNC Greek coin collection and they enable us to show and provide information on the origin and the monetary history of our region.

ριελάμβαναν μερικά κομμάτια από την αρχαία Ελλάδα. Χωρίς αμφιβολία, όμως, η σπουδαιότερη συλλογή του πρώτου τετάρτου του 20^{ου} αι. είναι αυτή που έφερε ο Ρόμουλ Μποτς ι Αλσίνα, με πάνω από 5.000 νομίσματα όλων των εποχών, των ελληνικών συμπεριλαμβανομένων.

Από την δεκαετία του 40 του περασμένου αιώνα, η διεύρυνση της συλλογής είναι μικρή. Το γεγονός ότι το Νομισματικό Κέντρο έγινε τμήμα του Εθνικού Μουσείου Τεχνών της Καταλονίας (1991), ευνόησε την αύξηση της συλλογής με την επιλεκτική αγορά κάποιων κομματιών και κάποιο απόθεμα. Έτσι, για παράδειγμα, το 1992 αποκτήθηκε ένα τετράδραχμο από τη Συρία, στο όνομα του Αντιόχου του Ζ'. Το 2002, τρεις υποδιαρέσεις από το Εμπόριο. Το 2007, δύο δραχμές, μία από την Ρόδη και η άλλη από την Απολλωνία Ποντική (της Μαύρης Θάλασσας) και τρία τετράδραχμα από τις Συρακούσες, τη Θράκη και την Αντιόχεια την επί Ορόντου. Το 2008, ένα τετράδραχμο από την Αμφίπολη. Το 2009, ένα τετράδραχμο από την Αθήνα. Το 2010, μια υποδιαίρεση της δραχμής από το Πάριον, ένας στατήρας από τη Λευκάδα και μια δραχμή του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Το 2011, μια υποδιαίρεση από την Ρόδη. Τα πιο πρόσφατα αποκτήματα είναι από το 2017: μία έκτη από την Κύζικο και μισή δραχμή από την Χερσώνα. Όλα αυτά τα νομίσματα θέλουν να συμπληρώσουν την σειρά ελληνικών νομισμάτων του Νομισματικού Κέντρου της Καταλονίας και μας επιτρέπουν να δείξουμε και να διαδώσουμε την απαρχή και το παρελθόν της νομισματικής ιστορίας της Καταλονίας.

COLLECTIONS OF GREEK OBJECTS IN
ANDALUSIA: FROM PLUNDERING TO
SCIENCE

ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ
ΣΤΗΝ ΑΝΔΑΛΟΥΣΙΑ: ΑΠΟ ΤΗ ΛΗΛΛΑΣΙΑ
ΣΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

»»»»» Eduardo García Alfonso «««««

(Junta de Andalucía. Delegación Territorial de Cultura, Turismo y Deporte, Málaga)

UNTIL WELL INTO THE 19TH CENTURY, there was hardly any interest in Andalusia in adding Greek items to the collections of antiques that had historically been put together in the region since the Renaissance. The reason for this was the shortage of this kind of finding, at the same time as them not being aware of any complete objects to awaken some interest. In addition, Greek presence, although mentioned in all the local history written in Andalusia since the 16th century, was not considered an essential feature in the tradition of the main urban nuclei of the region, beyond the mythical connections with Hercules in the cases of Seville and Cadiz or the toponym *Mainake* associated to several places along the southern Mediterranean coast, particularly Malaga. In contrast, logically, much more attention was given to the Roman past, associated to names such as Julius Caesar, Seneca, Trajan and Hadrian, and to

ΕΙΧΕ ΠΡΟΧΩΡΗΣΕΙ ΚΑΤΑ ΠΟΛΥ Ο 20^{ος} ΑΙ. και στην Ανδαλουσία δεν είχε εκδηλωθεί σχεδόν καθόλου ενδιαφέρον για να συγκεντρωθούν τα ελληνικά κομμάτια σε συλλογές αρχαιοτήτων, που είχαν αρχίσει να δημιουργούνται στην περιοχή από την Αναγέννηση. Την αιτία πρέπει να την αναζητήσουμε στην έλλειψη τέτοιων ευρημάτων και ταυτοχρόνως στο γεγονός ότι δεν υπήρχαν γνωστά ολόκληρα αντικείμενα για να προκαλέσουν κάποιο ενδιαφέρον. Από την άλλη πλευρά, η ελληνική παρουσία, αν και αναφερόταν σε όλες τις τοπικές ιστορίες που είχαν γραφτεί στην Ανδαλουσία από τον 16^ο αι., δεν θεωρείτο ουσιαστικό στοιχείο για την πορεία των βασικών αστικών πυρήνων της περιοχής, πέραν των μυθικών συσχετισμών με τον Ηρακλή για την περίπτωση της Σεβίλλης (Ισπαλς) και του Κάδιθ (Γάδειρα) και το τοπωνύμιο Μαινάκη, που έχει συσχετιστεί με διάφορα μέρη της μεσογειακής ακτής, ιδίως με την Μάλαγα. Αντιθέτως, περισσότερο προσοχή δόθηκε, λογικά, στα ρωμα-

early Christianisation, focusing on the Synod of Elvira and its link with Granada. Beyond the credibility that was given then to the stories about Noah's sons and grandchildren, most cities attributed their founding to the Phoenicians, as the first population quoted in written history, although there was no shortage of authors who attributed this honour to the Greeks, such as in the case of Malaga, with a long historiographical dispute. The connection of both populations to information in classical literature about Tartessos was added to all this.

Fig. 10.1.- Francisco Mateos Gago with his archaeological collection (Fondo Bonsor. Archivo General de Andalucía). — Ο Φρανθίσκο Ματέος Γκάγκο με την αρχαιολογική συλλογή του (Αρχείο Μπονσόρ. Γενικό Αρχείο της Ανδαλουσίας).

ικά ίχνη, που έχουν σχέση με τον Ιούλιο Καίσαρα, τον Σενέκα, τον Τραϊανό και τον Αδριανό και στον πρώτο εκχριστιανισμό, που εστιάστηκε στη Σύνοδο του Ιλίμπερις και τον δεσμό της με τη Γρανάδα. Πέρα από την αξιοπιστία που αποδιδόταν τότε στις διηγήσεις για τα παιδιά και τα εγγόνια του Νόε, οι περισσότερες από τις πόλεις απέδιδαν την ίδρυσή τους στους Φοίνικες, ως του πρώτου λαού που αναφέρει η γραπτή ιστορία, αν και δεν έλλειψαν και οι συγγραφείς που απέδωσαν αυτή την τιμή στους Έλληνες, όπως στην περίπτωση της Μάλαγα, με μεγάλη ιστοριογραφική διαφωνία. Σ' αυτό προσετέθη και η σύνδεση των δυο λαών με πηγές της κλασικής λογοτεχνίας για την Ταρτησό.

Οι επιγραφές είναι τα πρώτα ελληνικά αντικείμενα που προκάλεσαν την προ-

Inscriptions constituted the first Greek objects that caught the attention of Andalusian scholars and collectors from the 17th century, although they were all dated from the Roman and late Antiquity period. Bernardo de Alderete, from Malaga, the canon of Cordoba Cathedral, was the first person to include a summary of this kind in *Del origen y principio de la lengua castellana* (Rome, 1606), which is no longer available today, which was, in its day, kept in Santo Tomás Hospital in Malaga and referred to a corporation of Syrian traders who were active in the second century A.D. In the 18th-century a small number of Greek coins and the odd summary in this language were found in the collection of Pedro Leonardo de Villacevallos from Cordoba, of which there is no longer any trace either, due to the dispersion of his heritage.

The first Andalusian scholar who showed interest in Greek vases was Francisco Mateos Gago (1827-1880). Born in the Cadiz town of Grazalema, he was a professor of Theology at the University of Seville and a member of numerous Sevillian cultural institutions, such as the Diputación Arqueológica, the Academia de Bellas Letras and the Comisión Provincial de Monumentos Históricos y Artísticos. He was also a correspondent for the Real Academia de la Historia, among other positions and honours. A religious person with very traditional ideas and habitually found in the conservative magazines and newspapers, with the reputation of being a “polemicist”, he nevertheless participated in asso-

σχή ανδαλουσιανών λογίων και συλλεκτών από τον 17^ο αι. Όλες, βέβαια, ήταν από την ρωμαϊκή και την υστεροαρχαία εποχή. Ο μαλαγκένιος Μπερνάρντο ντε Αλντερέτε, ιερέας στον καθεδρικό ναό της Κόρδοβα, ήταν ο πρώτος που περιέλαβε μια επιγραφή τέτοιου είδους στο δοκίμιό του *Περί της προέλευσης και της αρχής της γλώσσας της Καστίλλης* (Ρωμη, 1606), το οποίο σήμερα έχει χαθεί. Τότε βρισκόταν στο Νοσοκομείο του Αγίου Θωμά στη Μάλαγα και αναφερόταν σε μια οργάνωση εμπόρων από τη Συρία, ενεργή κατά τον 2^ο αι. μ.Χ. Ήδη από τον 18^ο αι. ένας μικρός αριθμός ελληνικών νομισμάτων και κάποιες επιγραφές στα ελληνικά συγκεντρώθηκαν στην συλλογή του Πέδρο Λεονάρδο ντε Βγιαθεβάγιος από την Κόρδοβα. Από αυτά τα κομμάτια δεν υπάρχουν ίχνη σήμερα, διότι αυτή η κληρονομιά διασκορπίστηκε.

Fig. 10.2.- Kalpis from Apulia unknown provenance (Museo de Cádiz). — Καλπίδα από την Απουλία (Μουσείο του Κάδιθ).

ciations that disseminated new ideas, such as the Ateneo de Sevilla. He also founded the Sociedad Arqueológica Sevillana (1870) along with another illustrious member of the cultural movement at that time in the city, Francisco de Paula Collantes de Terán. Fully involved in the antiquarian tradition, Mateos Gago excavated in Carmona and Osuna, although the main source of his collection was his relations with antique dealers and other characters who moved in this world. Called, as a theologian, to the preparatory meetings of the First Vatican Council, he travelled to Rome and to Naples (1869-1870), where he acquired the collection of Greek vases that he took back to Seville with him. A photograph is

Fig. 10.3.- Greek bronze helmet found on the river Guadaléte. (Museo Arqueológico Municipal de Jerez de la Frontera). — Ορειχάλκινη ελληνική περικεφαλαία που βρέθηκε στον ποταμό Γουαδαλέτε (Δημοτικό Αρχαιολογικό Μουσείο της Χερρέθ ντε λα Φροντέρα).

Ο πρώτος Ανδαλουσιανός λόγιος που έδειξε ενδιαφέρον για τα ελληνικά αγγεία ήταν ο Φρανθίσκο Ματέος Γκάγκο (1827-1880). Γεννήθηκε στην τοποθεσία Γκραθαλέμα (Κάδιθ), εργάστηκε ως επικεφαλής έδρας Θεολογίας στο Πανεπιστήμιο της Σεβίλλης, υπήρξε μέλος πολλών πολιτιστικών θεσμών της πόλης, όπως η Επιτροπή Αρχαιολογίας, η Ακαδημία Γραμμάτων και η Επαρχιακή Επιτροπή Ιστορικών και Καλλιτεχνικών Μνημείων. Υπήρξε επίσης, μεταξύ άλλων τιμητικών θέσεων, και αντεπιστέλλον μέλος της Βασιλικής Ακαδημίας Ιστορίας. Θρησκόληπτος και συντηρητικός, έγραφε συχνά σε συντηρητικά περιοδικά και εφημερίδες, είχε την φήμη του αρθρογράφου που προκαλούσε πολεμική, αλλά συμμετείχε σε ενώσεις που διέδιδαν νέες ιδέες, όπως στο Αθήναιον της Σεβίλλης. Ίδρυσε την Αρχαιολογική Εταιρεία της Σεβίλλης (1870) μαζί με άλλον έναν επιφανή του πολιτισμού στην πόλη εκείνη την εποχή, τον Φρανθίσκο ντε Πάουλα Κογιάντες ντε Τεράν. Ο Ματέος Γκάγκο ήταν πλήρως ενταγμένος στον τομέα συλλογής αρχαιοτήτων και διεξήγαγε τις ανασκαφές στην Καρμόνα και στην Οσούνα, παρά το γεγονός ότι βασική πηγή της συλλογής του ήταν οι σχέσεις του με τους λαθρεμπόρους αρχαιοτήτων και άλλα πρόσωπα που κινούνταν σ' αυτόν τον χώρο. Κλήθηκε ως θεολόγος στις προπαρασκευαστικές συναντήσεις για την Α΄ Σύνοδο του Βατικανού, ταξίδεψε στη Νάπολη (1869-1870), όπου απέκτησε τη συλλογή ελληνικών αγγείων που έφερε στη Σεβίλλη όταν επέστρεψε. Με αυτά τα κομμάτια υπάρχει μια φωτογραφία του, στην οποία εμφανίζεται περικυκλωμένος από όλη του τη συλλογή. Στα ελληνικά αγγεία συναντάμε μια ποικιλία και ξεχωρίζουμε αμφορείς και κρατή-

conserved of him in which he appears surrounded by his entire collection. Among the Greek vases, there is a certain variety, in particular amphorae and kraters, all of which are red-figures, including a fair number of southern Italian pieces. Mateos Gago's collection was donated to Seville City Council by his heirs, but in the inventory that was carried out most of the Greek pieces are not listed, many of which, probably due to their high economic value, were sold separately, and their trail was lost.

The constitution of the first archaeological museums in Andalusia dur-

Fig. 10.4.- Bronze handle found in the demolition walls of the Alcazaba de Malaga (Fernández Canivell Collection, Malaga). — Ορειχάλκινη λαβή που βρέθηκε στα ερείπια του τείχους της Αλκαθάμπα της Μάλαγα (Συλλογή Φερνάντεθ Κανιβέλ, Μάλαγα).

ρες. Είναι όλα ερυθρόμορφα και ανάμεσα τους υπάρχουν αρκετά κομμάτια από τη νότια Ιταλία. Οι κληρονόμοι του δώρισαν τη συλλογή του Ματέος Γκάγκο στον Δήμο της Σεβίλλης, αλλά στην απογραφή που έγινε δεν υπάρχει μεγάλο μέρος των ελληνικών κομματιών, πολλά από τα οποία, λόγω της μεγάλης αξίας τους, πωλήθηκαν ξεχωριστά και χάθηκαν τα ίχνη τους.

Η δημιουργία των πρώτων αρχαιολογικών μουσείων στην Ανδαλουσία στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αι. επέτρεψε την είσοδο σ' αυτά μερικών ελληνικών κομματιών, ή με σαφή ελληνική επιρροή, όπως η φοινικική σαρκοφάγος ανδρός που βρέθηκε στην Κάδιθ (1887). Σε άλλες περιπτώσεις επρόκειτο για αντικείμενα άγνωστης προέλευσης, που αποκτήθηκαν στην αγορά αρχαιοτήτων ή μέσω δωρεών. Τέτοια είναι η περίπτωση δύο καλπίδων του Μουσείου της Κάδιθ, που απέκτησε το μουσείο σε

Fig. 10.5.- Etruscan-Corinthian aryballos of Villaricos (Museo de Almería). — Ετροusco-κορινθιακός αρύβαλλος από το Βιγιαρικός (Μουσείο Αλμερίας).

ing the second half of the 19th century meant that some Greek pieces or those with a clear Hellenic influence were included, such as the male Phoenician sarcophagus found in Cadiz (1887). In other cases, they were objects without origin, acquired on the antiques market or through donations. This is the case of two kalpides from the Museo de Cádiz, which came into the institution on an unknown date, but before 1900. They are red-figure pieces, one from Attica and the other from Apulia, dating from the 4th century BC. It was precisely the character of Cadiz, as a centre for trading antiques, which took place in its port, that was the context in which the famous Proto-Attic Falero-style pitcher appeared, which is currently kept at the National Museum of Denmark in Copenhagen and which was acquired in the city. It is a piece that for decades was considered by Spanish researchers to be the oldest Greek finding on the Iberian Peninsula, dating from the late 8th century or early 7th century BC, a theory which is mainly ruled out today, as it is a production that was practically unknown outside Attica and its archaeological finding in Cadiz is fairly improbable.

During the early decades of the 20th century, we have the first casual findings clearly linked to the Greek world, such as the Ría de Huelva helmet (1930), which ended up in the Real Academia de la Historia in Madrid, or the one rescued from the River Guadalete (1938), in Jerez de la Frontera, which was acquired for the municipal col-

λέγωστη ημερομηνία, πάντως προ 1900. Είναι ερυθρόμορφα αγγεία, το ένα από την Αττική, το άλλο από την Απουλία, που χρονολογούνται από τον 4^ο αι. π.Χ. Ακριβώς επειδή η Κάδιθ ήταν κέντρο εμπορίου αρχαιοτήτων που γινόταν στο λιμάνι της, εμφανίστηκε εκεί το περίφημο πρωτοαττικό κανάτι τύπου Φαλήρου, το οποίο σήμερα βρίσκεται στο Εθνικό Μουσείο της Κοπεγχάγης, που το αγόρασε στην πόλη. Πρόκειται για κομμάτι που για δεκαετίες οι Ισπανοί ερευνητές θεωρούσαν το πιο αρχαίο ελληνικό εύρημα της Ιβηρικής Χερσονήσου, αφού χρονολογείται από τον 8^ο ή αρχές του 7^{ου} αι. π.Χ. Αυτή η ιδέα απορρίπτεται από την πλειοψηφία διότι πρόκειται για

Fig. 10.6.- Proto-Corinthian kotyles from the Cerro de San Cristóbal, Almujécar (Museo Arqueológico y Etnológico de Granada). — Πρωτοκορινθιακές κοτύλες από το Θέρο ντε Σαν Κριστόμπαλ στο Αλμουνιέκαρ (Αρχαιολογικό και Εθνολογικό Μουσείο Γρανάδας).

lection of this town by Manuel Esteve (1905-1976). Other objects, however, were kept by private individuals, which is the case of the bronze handle decorated with an ephebos leaning on both mermaids and crowned by two human-headed bulls, personification of the river god Achelous. This piece appeared in the demolition of part of the city walls of the Alcazaba in Malaga in 1906 and ended up in the Fernández-Canivell Collection in this city, where it is still kept. It is clear that it was part of a jug, which would logically also have been made of bronze and which was lost during Antiquity. The similarity of the technique and its iconography has led to a long debate on whether it was Etruscan or from Taranto, although in recent times it has been attributed to an artisan from eastern Greece who emigrated to the west.

Shortly before the Spanish Civil War, the collection that Luis Siret (1860-1934) had amassed in his house in Herrerías (Almeria) acquired its definitive configuration. The Belgian researcher had put together numerous objects from the Villaricos necropolis, which included in particular the series of red-figure Attic kraters from the first half of the 4th century BC, as well as other Greek pottery. After its donation to the State, the Siret Collection was handed over to the Museo Arqueológico Nacional, however, one batch of the vases exhumed remained in the possession of Juan Cuadrado, who lived in Vera, and was given to the Museo de Almería. Among these pieces, there are some vases that are not very habitu-

προϊόν άγνωστης προέλευσης, εκτός Αττικής, και φαίνεται επίσης άπιθανο να βρέθηκε στο έδαφος στην περιοχή της Κάδιθ. Κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αι. συναντάμε τα πρώτα τυχαία ευρήματα που σαφώς συνδέονται με τον ελληνικό κόσμο, όπως η περικεφαλαία της Ρία ντε Ουέλβα (1930), που κατέληξε στην Βασιλική Ακαδημία Ιστορίας στη Μαδρίτη, ή αυτό που διασώθηκε από το Γουαδαλέτε (1938), στην Χερέθ ντε λα Φροντέρα, και το πήρε ο Μανουέλ Εστέβα (1905-1976) για λογαριασμό του Δήμου. Άλλα αντικείμενα ωστόσο, φυλάχθηκαν σε χέρια ιδιωτών, όπως η ορειχάλκινη λαβή που είναι διακοσμημένη μ' έναν έφηβο που στηρίζεται σε μια σειρήνα σε κάθε πλευρό και περιστοιχισμένος από δυο ανθρωπόμορφους ταύρους ως προσωποποίηση του ποταμού Αχελώου. Αυτό το κομμάτι εμφανίστηκε στα ερείπια του τείχους της Αλκαθάμπα της Μάλαγκα το 1906 και κατέληξε στη συλλογή Φερνάντεθ-Κανιβέλ στην ίδια πόλη, όπου βρίσκεται ακόμη. Είναι φανερό ότι αποτελεί τμήμα κανατιού, λογικά επίσης από ορειχάλκο, που έχει χαθεί

Fig. 10.7.- Gnathia-style skyphos from Apulia (Museo de Málaga). — Σκύφος από την Απουλία τύπου Γναθίας (Μουσείο της Μάλαγα).

al on the Iberian Peninsula, such as an Etruscan-Corinthian aryballos, dating from the 6th century BC.

The large Iberian necropolises in rural Andalusia soon caught the attention of treasure hunters, collectors and archaeologists. Toya's Sepulchre Chamber (Peal de Becerro, Jaén) was discovered by chance in 1909 and immediately plundered, but the red-figure kraters that it contained ended up in the Museo Arqueológico Nacional. Federico de Motos and Juan Cabré carried out excavations on the Tútugi necropolis (Galera, Granada), between 1914 and 1918, when many tombs had already been plundered and their objects had been disseminated, including a large amount of Greek material. This was rapidly sold, and later, pieces of this origin appeared in the collections of the Granada painter José María Rodríguez-Acosta (see the chapter in this volume) and of Luis Siret. The resounding conflict arose between Federico de Motos and Siret, as the latter had acquired pieces from the plunderers through intermediaries. Finally, the material was distributed between the Museo Arqueológico Nacional, included in the Siret Collection and the Museo Arqueológico de Granada, which received a small batch. One of the pieces that was also received by the Museo Arqueológico de Granada at that time was the small bronze known as *Koré de Atarfe*, of Etruscan or Greek origin and dating from the 5th century BC, which came from the surrounding area of Vega de Granada.

από τα αρχαία χρόνια. Η ομοιότητα στην τεχνική και στην εικονογράφηση προκάλεσε μακροχρόνια συζήτηση για το αν είναι ετρουσκικό ή από τον Τάραντα, αν και τα τελευταία χρόνια θεωρείται πως το έφτιαξε κάποιος βιοτέχνης από την Ανατολική Ελλάδα που μετακόμισε στη Δύση.

Λίγο πριν από τον Εμφύλιο Πόλεμο, η συλλογή που ο Λουί Σιρέ (1860-1934) είχε δημιουργήσει στο σπίτι του στην Ερρερίας (Αλμερία), πήρε την τελική της μορφή. Ο Βέλγος ερευνητής είχε συγκεντρώσει πολλά αντικείμενα από την νεκρόπολη του Βιγιαρίκος, από τα οποία ξεχώριζε μια σειρά ερυθρόμορφων αττικών κρατήρων από το πρώτο μισό του 4^{ου} αι. π.Χ. και άλλα ελληνικά κεραμικά. Αφού δωρίστηκε στο Κράτος, η συλλογή Σιρέ πέρασε στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, αλλά μια σειρά από αγγελία έμεινε στην κατοχή του Χουάν Κουα-

Fig. 10.8.- Ionian vase from Coria del Río (Museo Arqueológico de Sevilla). — Ιονικό Αγγείο από την Κόρια ντελ Ρίο (Αρχαιολογικό Μουσείο Σεβίλλης).

During the 1940s and 50s, the Greek pieces that appeared in Andalusia continued to be casual findings that occurred in a very sporadic way. The precarious post-war economic situation prevented excavations of any magnitude from being carried out, or the purchase of objects from the market destined to the museums of the region. In 1953, some Andalusian museums received part of the batches that were made from the terracotta votive offerings from the Hellenistic-Roman sanctuary of *Cales* (Calvi, Italy), which came from the collection of the Marquis of Salamanca: these pieces ended up in the Archaeological Museums of Granada, Seville, Cadiz, Malaga and Cordoba, among other places in Spain. Soon after, the appearance of the Treasure of El Carambolo (1958) turned out to be a catalyst for bringing the Tartessians to the forefront of current affairs and once again brought the antique text that mentioned the Greek presence in the south of the peninsula into discussion. Meanwhile, during those years, there were some donations of Greek vases of little interest by private individuals to diverse museums, such as the Museo Arqueológico de Sevilla. Also, some new collections were formed, such as that of the Instituto de Estudios Giennenses, with material from the province of Jaén.

From the 1960s and 70s, the discovery of ancient Phoenician presence on the Andalusian coast changed the interpretive paradigms of the Greek pieces that appeared in Andalusia, opening up a new phase in their knowledge

δράδο, κατοίκου της Βέρα, και πέρασε στο Μουσείο της Αλμερίας. Μεταξύ αυτών των κομματιών υπάρχουν και μερικά πιο σπάνια αγγεία από την Ιβηρική Χερσόνησο, όπως ένας ετρουσκο-κορινθιακός αρύβαλλος, που χρονολογείται από τον 6^ο αι. π.Χ.

Οι μεγάλες ιβηρικές νεκροπόλεις στην άνω Ανδαλουσία προκάλεσαν πολύ σύντομα το ενδιαφέρον των θησαυροκυνηγών, συλλεκτών και αρχαιολόγων. Ο θάλαμος της Τόγια (Πεάλ ντε Μπεθέρρο, Χαέν) ανακαλύφθηκε τυχαία το 1909 και λεηλατήθηκε αμέσως, αλλά οι ερυθρόμορφοι κρατήρες που φιλοξενούσε κατέληξαν στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Στη νεκρόπολη του Τούτουχι (Γαλέρα, Γρανάδα) ο Φεδερίκο ντε Μότος και ο Χουάν Καμπρέ έκαναν τις ανασκαφές τους μεταξύ 1914 και 1918, όταν πολλοί τάφοι είχαν ήδη συληθεί και τα αντικείμενα που περιείχαν είχαν εξαφανιστεί. Ανάμεσά τους υπήρχε σημαντικός αριθμός ελληνικών αντικειμένων, τα οποία πουλήθηκαν γρήγορα. Αργότερα εμφανίστηκαν κομμάτια από εκεί στη συλλογή του Ζωγράφου από τη Γρανάδα Χοσέ Μαρία Ροντρίγκεθ-Ακόστα (λεπτομέρειες σε άλλο κεφάλαιο του βιβλίου) και του Λουί Σιρέ. Ξέσπασε αντιπαράθεση μεταξύ του Φεδερίκο ντε Μότος και του ίδιου του Σιρέ διότι ο τελευταίος είχε αποκτήσει αντικείμενα από εκείνους που είχαν λεηλατήσει τον θάλαμο, δια μεσαζόντων. Τελικά τα κομμάτια μοιράστηκαν ανάμεσα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, αυτών της συλλογής Σιρέ συμπεριλαμβανομένων, και το Αρχαιολογικό Μουσείο της Γρανάδας, το οποίο έγινε αποδέκτης μιας μικρής παρτίδας. Κομμάτι που κατέληξε τότε στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Γρανάδας είναι το μικρό ορειχάλ-

and evaluation, moving away from ascetics and prioritising the study of their archaeological context. In 1962, the Cerro de San Cristóbal necropolis was discovered by chance in Almuñécar (Granada), which provided two Proto-Corinthian kotyles (tomb 19B) which became the oldest Greek vases known up until that time on the Peninsula, and were deposited in the Museo Arqueológico de Granada. Soon after (1964) the Instituto Arqueológico Alemán started excavations in the estuary of the River Vélez (Malaga), following the tracks of Adolf Schulten who had looked for the Greek *Mainake* in that area in the 1920s and 40s. This work, which was soon extended to the nearby valley of the River Algarrobo, became one of the main references of the ancient Phoenician world in the West and gave a new interpretation to the Greek factor. From this moment on, the means by which the collections of Greek materials greatly increased in the museums throughout Andalusia were the archaeological excavations, carried out with scientific criteria: Museums in Malaga, Huelva, Jaén, Arqueológico y Etnológico de Granada and Monográfico de Cástulo (Linares) were the great beneficiaries, due to the wealth of findings of this kind in their respective territories. These years also gave rise to some Greek pieces from the antiques market, in particular a Gnathia skyphos from Apulia, conserved in the Museo de Málaga. Also, from the 1960s, metal detectors started to be introduced in Andalusia which led to a spectacular increase in

κινο που ονομάζεται *Κόρη του Ατάρφε*, ετρουσκικής ή ελληνικής κατασκευής, του 5^{ου} αι. π.Χ. που προέρχεται από τα περίχωρα της τοποθεσίας Βέγα ντε Γρανάδα. Τα ελληνικά κομμάτια που εμφανίζονταν στην Ανδαλουσία στη διάρκεια των δεκαετιών του 40 και του 50 του 20^{ου} αι., ανακαλύπτονταν τυχαία και εντελώς σποραδικά. Η ελεεινή οικονομική κατάσταση μετά τον πόλεμο δεν επέτρεψε να γίνουν ευρείες ανασκαφές, ούτε αγορές για τα μουσεία της περιοχής. Το 1953, ορισμένα μουσεία της Ανδαλουσίας δέχθηκαν μέρος από τις παρτίδες που δημιουργήθηκαν από τα πήλινα των προσφορών στο ελληνιστικό-ρωμαϊκό ιερό του Καλές (Καλβί, Ιταλία), που ανήκαν στη συλλογή του Μαρκησίου της Σαλαμάνκα: συγκεκριμένα, αυτά τα αντικείμενα κατέληξαν στα Αρχαιολογικά Μουσεία της Γρανάδας, της Σεβίλλης, του Κάδιθ, της Μάλαγα και της Κόρδοβα, μεταξύ άλλων ισπανικών πόλεων. Λίγο μετά την εμφάνιση του Θησαυρού του Καραμπόλο (1958) συνέβη κάτι ξαφνικό που έφερε την Ταρτησό στο πρώτο πλάνο της επικαιρότητας και επανάφερε στην επιφάνεια τα αρχαία κείμενα που μιλούσαν για ελληνική παρουσία στο νότο της Χερσονήσου. Εν τω μεταξύ, εκείνα τα χρόνια κάποιιοι ιδιώτες έκαναν και κάποιες δωρεές ελληνικών αγγείων μικρού ενδιαφέροντος σε διάφορα μουσεία, όπως το Αρχαιολογικό της Σεβίλλης. Δημιουργήθηκαν επίσης νέες συλλογές, όπως αυτή του Ινστιτούτου Μελετών της Χαέν, με υλικά από τη συγκεκριμένη επαρχία.

Από τη δεκαετία του 60 και του 70, η ανακάλυψη της παρουσίας αρχαίων Φοινίκων στην ακτή της Ανδαλουσίας, άλλαξε τον τρόπο ερμηνείας των ελληνικών αντικειμένων που ανακαλύπτο-

casual findings and the consequent plundering of numerous archaeological sites. As far as Greek pieces were concerned, coins were particularly desirable, which were relatively rare in the region, many of which ended up in the hands of individuals or left Andalusia, becoming irremediably dispersed. Information about these findings is scarce, due to the general opacity around this clandestine activity, although there was no shortage of news of the finding of “little treasures” such as the one known as Arahál-Utrera, in an imprecise place between both the Sevillian towns, which contained six coins from Magna Graecia and Sicily dating from the 5th century BC. The

Fig. 10.9.- Anatomical Greek bronze breastplate from Punta de la Mona, Almuñécar (Museo Arqueológico y Etnológico de Granada). — Ανατομική ελληνική πανοπλία από την Πούντα ντε λα Μόνα του Αλμουνιέκαρ (Αρχαιολογικό και Εθνολογικό Μουσείο Γρανάδας).

νταν στην Ανδαλουσία, εγκαινιάζοντας μια νέα φάση στη γνώση γι' αυτή, απομάκρυνε την αξιολόγησή τους από τον αισθητισμό και ευνόησε τη μελέτη τους με αρχαιολογικούς όρους.

Το 1962, ανακαλύφθηκε τυχαία η νεκρόπολη του Θέρρο ντε Σαν Κριστόμπαλ στο Αλμουνιέκαρ (Γρανάδα). Εκεί βρέθηκαν δύο πρωτοκορινθιακές κοτύλες (τάφος 19B), που αποτελούν τα πιο αρχαία μέχρι στιγμής γνωστά ελληνικά αγγεία στην Ιβηρική Χερσόνησο και καταχωρήθηκαν στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Γρανάδας. Λίγο αργότερα (1964) το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο ξεκίνησε ανασκαφές στην εκβολή του ποταμού Βέλεθ (Μάλαγα), ακολουθώντας τα ίχνη του Άντολφ Σούλτεν, ο οποίος έψαχνε την ελληνική Μαινάκη σ' εκείνη την περιοχή τις δεκαετίες του 20 και του 40. Οι εργασίες επεκτάθηκαν πολύ σύντομα στην κοντινή κοιλάδα του ποταμού Αλγκαρρόμπο, έγιναν ένα από τα βασικά σημεία αναφοράς του φοινικικού αρχαϊκού κόσμου της Δύσης και προσέφεραν μια νέα ερμηνεία του ελληνικού παράγοντα. Από εκείνη τη στιγμή, οι αρχαιολογικές ανασκαφές με επιστημονικά κριτήρια έγιναν το μέσο επέκτασης των συλλογών ελληνικών αντικειμένων στα μουσεία όλης της Ανδαλουσίας: Μάλαγα, Ουέλβα, Χαέν, Αρχαιολογικό και Εθνολογικό της Γρανάδας και Μονογραφικό του Κάστουλο (Λινάρες) ήταν αυτά που ευεργετήθηκαν, χάρη στην πληθώρα τέτοιων ευρημάτων στις αντίστοιχες περιοχές. Αυτά τα χρόνια επίσης, έγιναν γνωστά και ορισμένα ελληνικά κομμάτια προερχόμενα από την αγορά αρχαιοτήτων. Απ' αυτά ξεχωρίζουν ορισμένα ελληνικά κομμάτια από την αγορά αρχαιοτήτων, όπως ένας σκύφος από την Απουλία τύπου Γναθίας, που φυλάσ-

Iberian necropolises were the object of serious plundering, and there is plenty of spoken information in almost all the provinces, particularly in the eastern half of the region, referring to the extraction and sale of red-figure kraters, among other pieces.

Despite the loss of a significant amount of heritage, collections in the public Andalusian museums increased in a parallel way to the Greek objects that were the product of casual findings in the final three decades of the 20th century. In this way, in 1970, the amphora-shaped vase from Coria del Río was de-

Fig. 10.10.- Statuette of bronze of Hercules Gaditano from Sancti Petri (Museo de Cádiz). — Ορειχάλκινο αγαλματίδιο του Ηρακλή από το Κάδιθ που βρέθηκε στη νησίδα του Σάνκτι Πέτρι (Μουσείο του Κάδιθ).

σεται στο Μουσείο της Μάλαγα. Από την δεκαετία του 60 άρχισαν να χρησιμοποιούνται ανιχνευτές μετάλλων στον κάμπο της Ανδαλουσίας, γεγονός που οδήγησε σε εντυπωσιακή αύξηση των τυχαίων ευρημάτων και συνεπαγόμενη λεηλασία των αρχαιολογικών χώρων. Σε ό,τι αφορά τα ελληνικά ευρήματα, μεγάλη ζήτηση είχαν τα νομίσματα, τα οποία ήταν σχετικά σπάνια στην περιοχή. Πολλά κατέληξαν σε χέρια ιδιωτών ή έφυγαν από την Ανδαλουσία και αναπόφευκτα σκόρπισαν. Οι πληροφορίες γι' αυτά τα ευρήματα είναι ελάχιστες εξ αιτίας της αδιαφάνειας που τυλίγει αυτή την παράνομη δραστηριότητα, αν και δεν λείπουν ειδήσεις για την ανακάλυψη «μικρών θησαυρών», όπως ο αυτός του Αραχάλ-Ουτρέρα, σε απροσδιόριστο μέρος, ανάμεσα από τις δυο τοποθεσίες της Σεβίλλης. Ο θησαυρός αυτός περιελάμβανε έξι νομίσματα από την Μεγάλη Ελλάδα και τη Σικελία, του 5^{ου} αι. π.Χ. Παρομοίως, οι ιβηρικές νεκροπόλεις υπήρξαν αντικείμενο σοβαρών λεηλασιών, με αποτέλεσμα να διαδίδονται προφορικά πολλές πληροφορίες σε σχεδόν όλες τις επαρχίες, ειδικά στο ανατολικό μισό της περιοχής. Οι πληροφορίες αυτές αφορούσαν την εξόρυξη και την πώληση ερυθρόμορφων κρατήρων, μεταξύ άλλων κομματιών.

Παρά την απώλεια σημαντικής ποσότητας της κληρονομιάς αυτής, οι συλλογές των δημοσίων μουσείων της Ανδαλουσίας αυξήθηκαν παράλληλα με ελληνικά αντικείμενα, που βρέθηκαν τυχαία τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αι. Έτσι, το 1970 εντάχθηκε στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Σεβίλλης ένα αμφοροειδές αγγείο από την Κόρια ντελ Ρίο, που υπέθεσαν ότι είναι μυκηναϊκής προέλευσης. Πιστεύουμε ότι πρόκειται για ιονικό

posited in the Museo Arqueológico de Sevilla, and it was proposed that it was of Mycenaean origin, but we believe it is an Ionian piece from the late 7th century-early 6th century BC, possibly made in a Western Greek workshop. Also during those years, the collection of the Museo Arqueológico y Etnológico de Granada increased with a Greek bronze breastplate found underwater in the Punta de la Mona (Almuñécar), dating from the 5th century BC. Finally, in 1992, we would comment on the deposit into the Museo de Cádiz of a bronze statuette of Hercules Gaditano from the seabed of the area around the Islote de Sancti Petri, where the famous sanctuary to Melkart was built. Due to its formal characteristics, R. Corzo proposed identifying this piece as a Greek original from the 5th century BC which was kept as treasure in the sanctuary, a proposal that I share.

The arrival of the 21st century led to a great increase in the Greek material found in Andalusia, due to the proliferation of archaeological work throughout this autonomous community. In addition, the application of new analytical techniques is offering highly surprising results at a chronological and interpretive level, which are changing our vision of the involvement of the Greeks in the Phoenician diaspora process in the West and their relations with the indigenous peoples of the southern peninsula. This has led to an increasing clearer breakaway from the models introduced in Spanish archaeology since the 1960s, which has made the appreciation of

κομμάτι από τα τέλη του 7^{ου} – αρχές του 6^{ου} αι. π.Χ., το οποίο έγινε σε ελληνικό εργαστήριο στη Δύση. Εκείνα τα χρόνια διευρύνθηκε και η συλλογή του Αρχαιολογικού και Εθνολογικού Μουσείου της Γρανάδας με μια ορειχάλκινη ελληνική πανοπλία που βρέθηκε στον βυθό στην Πούντα ντε λα Μόνα (Αλμουνιέκαρ), και χρονολογείται από τον 5^ο αι. π.Χ. Εν τέλει, πρέπει να επισημάνουμε ότι το 1992 εντάχθηκε στο Μουσείο του Κάδιθ ένα ορειχάλκινο αγαλματίδιο του Ηρακλή από την Κάδιθ, που βρέθηκε στη θάλασσα γύρω από το νησάκι Σάνκτι Πέτρι, όπου τοποθετείται ο περίφημος ναός του Μελκάρτ. Λόγω των τυπικών του χαρακτηριστικών, ο Ρ. Κόρθο κατέληξε ότι αυτό το αγαλματίδιο είναι ελληνικής προέλευσης του 5^{ου} αι. π.Χ. που φυλασσόταν στο ιερό. Η άποψη αυτή με βρίσκει σύμφωνο.

Η έλευση του 21^{ου} αι. έφερε μια αύξηση των εκθέσιμων ελληνικών υλικών που είναι γνωστά στην περιοχή, χάρη στον πολλαπλασιασμό των αρχαιολογικών εργασιών σε όλη την Ανδαλουσία. Από την άλλη πλευρά, η εφαρμογή νέων αναλυτικών τεχνικών προσφέρει απολύτως εκπληκτικά αποτελέσματα σε χρονολογικό και ερμηνευτικό επίπεδο, τα οποία αλλάζουν την άποψή μας για την εμπλοκή των Ελλήνων στη διαδικασία της διασποράς των Φοινίκων στη Δύση και τη σχέση τους με τους αυτόχθονες στο νότιο μέρος της Χερσονήσου. Αυτό προκάλεσε μια όλο και πιο οριστική ρήξη με τα μοντέλα που χρησιμοποιούσε η ισπανική αρχαιολογία από τη δεκαετία του 60 και κατέδειξε πόσο παρωχημένη ήταν η εκτίμηση ενός μεμονωμένου αντικειμένου, έξω από το περιβάλλον του, όπως συμβαίνει με τα αντικείμενα των συλλογών. Τον τελευταίο καιρό, μόνο η γνώση

isolated, decontextualised pieces typical of mere collecting become totally obsolete. In recent times, knowledge about them and their effective protection is allowing this kind of object to go beyond its mere historiographical and iconological value, taking on a new archaeological sense with its integration into certain explanatory and territorial contexts. *cccccccccc*

του αντικειμένου και η αποτελεσματική προστασία του επιτρέπει σε τέτοια αντικείμενα να υπερβούν την καθαρά ιστοριογραφική και εικονολογική τους αξία και να προσλάβουν ένα νέο αρχαιολογικό νόημα αν μπουν σε ορισμένα ερμηνευτικά και γεωγραφικά πλαίσια. *ccc*

GREEK POTTERY FROM THE FUNDA-
CIÓN RODRÍGUEZ-ACOSTA (GRANADA):
THE GÓMEZ-MORENO COLLECTION

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΕΡΑΜΙΚΗ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ
ΡΟΝΤΡΙΓΚΕΘ-ΑΚΟΣΤΑ (ΓΡΑΝΑΔΑ):
Η ΣΥΛΛΟΓΗ ΓΚΟΜΕΘ-ΜΟΡΕΝΟ

➤➤➤➤➤ **M.ª Carmen López Pertíñez** ◀◀◀◀◀
(Fundación Rodríguez-Acosta, Granada)

➤➤➤➤➤ **Andrés M.ª Adroher Auroux** ◀◀◀◀◀
(Departamento de Prehistoria y Arqueología, Universidad de Granada)

THE COLLECTIONS WHICH THE GREEK material presented here comes from are a notable reflection of the character of the people who created them, and are closely linked to the exhibitory content of which they are part today, which means that we have to start this short chapter with certain references to the origin of both.

In the first place, the pieces from the Fundación Rodríguez-Acosta are related to the construction of the headquarters of the Foundation, the villa-studio that José María Rodríguez-Acosta had painstakingly built next to the Alhambra between 1916 and 1930, which is today considered to be one of the most important examples of contemporary architecture in Spain. The building, as described by some authors, is

Η ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ προέρχονται τα ελληνικά αντικείμενα που παρουσιάζουμε εδώ αντικατοπτρίζουν εντυπωσιακά τον χαρακτήρα αυτών που τις δημιούργησαν και είναι στενά δεμένες με το περιεχόμενο των εκθέσεων, στις οποίες συμμετέχουν, γεγονός που μας υποχρεώνει να ξεκινήσουμε τούτο ο σύντομο κεφάλαιο με κάποιες αναφορές στη γένεση και των δύο.

Πρώτα-πρώτα, τα κομμάτια της συλλογής Ροντρίγκεθ-Ακόστα σχετίζονται με την κατασκευή της έδρας του Ιδρύματος, το σπίτι-εργαστήριο, που με πολλή φροντίδα έφτιαξε ο Χοσέ Μαρία Ροντρίγκεθ-Ακόστα δίπλα στη Αλάμπρα, μεταξύ 1916 και 1930. Σήμερα θεωρείται από τα πιο σημαντικά κτήρια σύγχρονης αρχιτεκτονικής στην Ισπανία. Επιπλέον, και όπως έχουν ήδη πει κάποιοι συγγραφείς, το κτήριο είναι μια αυτοπροσωπογραφία του ιδιοκτήτη του, ο οποίος, όπως κάνει

a self-portrait of its promoter who, as he did in his paintings, used architecture to express, draw and design a symbolist language with which he was highly familiar. This meant that he carefully sought out features to decorate these spaces in keeping with the discourse, the history that underlined each of them, giving them a specific, irreplaceable place in each area, so that, in many cases, we only perceive a merely aesthetic end results. One of these spaces is the library of the villa-studio, in which, among other pieces

και στη ζωγραφική του, εκφράζει, σχεδιάζει και χρησιμοποιεί την αρχιτεκτονική στο πλαίσιο ενός συμβολικού ιδιώματος, που γνωρίζει πολύ καλά.

Αυτό τον οδήγησε σε ενδελεχή έρευνα των στοιχείων που έπρεπε να διακοσμήσουν αυτούς τους χώρους σύμφωνα με μια ιστορία που υποβόσκει σε κάθε έναν από αυτούς, δίνοντάς τους μια ιδιαίτερη και αναντικατάστατη θέση σε κάθε περιβάλλον. Εμείς, σε πολλές περιπτώσεις, αντιλαμβανόμαστε μόνον το καθαρά αισθητικό τελικά αποτέλεσμα αυτού του χώρου. Ένας από αυτούς είναι η βιβλιοθήκη του σπιτιού-εργαστηρίου, στην οποία βρίσκουμε, μεταξύ άλλων αντικείμενων ποικίλης θεματικής, την προθήκη που περιέχει τα αντικείμενα από την ιβηρική νεκρόπολη του Τούτουχι (Γαλέρα, Γρανάδα). Δεν γνωρίζουμε πώς απέκτησε αυτά τα αντικείμενα ο Χοσέ Μαρία Ροντρίγκεθ-Ακόστα. Από τις ημερομη-

Fig. 11.1.- That library of the Fundación Rodríguez-Acosta villa and display cases with pieces from the Iberian necropolis of Tútugi (Galera, Granada) (M.º Carmen López Pertíñez, Andrés M.º Adroher). — Βιβλιοθήκη του εργαστηρίου του Ιδρύματος Ροντρίγκεθ-Ακόστα και προθήκη με πράγματα από την ιβηρική νεκρόπολη του Τούτουχι (Γαλέρα, Γρανάδα) (Μ. Κάρμεν Λόπεθ, Αντρέες Μ. Αντροέρ).

of varied subjects, there is the display cabinet that contains the objects that came from the Iberian necropolis of Tútugi (Galera, Granada). We do not know how José María Rodríguez-Acosta acquired these pieces, we can only guess, from the dates that the building was built, that he was able to get them on the black market as a result of the plundering to which the necropolis was subject from 1916 and which led to the intervention of Juan Cabré in 1918. The funerary nature of all of them is obvious.

Of the entire batch, only four of them are pieces of pottery of Greek production that can be dated before the 4th century BC. The small cup, with a diameter of 5.8 centimetres at the rim, very probably used to serve salt or spices at table, is completely varnished in black and was manufactured in the Athens workshops (450-375 BC). The 18-cm high skyphos, also varnished in black and also of Attic origin (400-350 BC), was usually used as a glass for drinks, although in this case, due to its large size, probably for rituals or ceremonies. The patera would also have come from Athenian workshops, and was completely varnished in black with an alternating decoration of palmettes (15 external and 5 internal) linked to each other by the same number of circular arches, apart from two that were close to each other, which must have happened as a result of the decoration process used by the potter using a compass made of string and a tip. The main use of this piece in the Greek world was for serving food, although it

νίες κατασκευής του κτηρίου, μπορούμε μόνο να υποθέσουμε ότι κατάφερε να τα αποκτήσει στη μαύρη αγορά, ως αποτέλεσμα των λεηλασιών που γίνονταν από το 1916 τη νεκρόπολη και ανάγκασαν τον Χουάν Καβρέ να επέμβει το 1918. Είναι, λοιπόν φανερός, ο νεκρικός χαρακτήρας όλων αυτών των αντικειμένων.

Απ' όλη την λεία, μόνο τέσσερα κεραμικά είναι ελληνικής παραγωγής, προηγούμενα του 4^{ου} αι. π.Χ. Ένα μικρών διαστάσεων κυπελλάκι, με διάμετρο στομίου 5,8 cm., που χρησίμευε σίγουρα ως αλατιέρα ή ως επιτραπέζιο δοχείο για μπαχαρικά, είναι γυαλισμένο όλο μαύρο και φτιαγμένο στα εργαστήρια της Αθήνας (450-375 π.Χ.). Ο σκύφος ύψους 18 cm., επίσης με μελαμβαφή, είναι κι αυτός αττικής προέλευσης (400-350 π.Χ.) και χρησιμοποιείται ως αγγείο για ποτά, αν και σε τούτη την περίπτωση, λόγω του μεγάλου μεγέθους του, ίσως είχε τελετουργική χρήση. Η πάτερα ή πηγή, προέρχεται επίσης από τα αθηναϊκά εργαστήρια, είναι ολόκληρη

Fig. 11.2.- Skyphos from the Tútugi necropolis (Galera, Granada) in the collection of the Fundación Rodríguez-Acosta (Arte y Proyecto S. C.). — Σκύφος από την Νεκρόπολη του Τούτουχι (Γαλέρα, Γρανάδα) στη συλλογή του Ιδρύματος Ροντρίγκεθ-Ακόστα (Arte y Proyecto S. C.).

is true that in Iberian funeral contexts it was often used as a lid for the urn holding the ashes of the deceased person and therefore could be related to the piece mentioned below. Finally, in this ensemble there is a bell krater that is 29.5 cm high, attributed to the Black Thyrsus Painter (400-350 BC) who is associated to the productions that are frequently found in funeral contexts and rituals in south-eastern Spain in the Iberian period, which is one of the best-known and most appealing pieces. Although kraters were originally used for mixing water and wine, in funeral contexts in the Iberian culture, they were used as offerings in themselves, or as containers for offerings or, sometimes, as an urn holding the ashes of the deceased person to whom the tomb corresponded. In this case, the decoration of the red figures shows two scenes that have no relationship between them. In the main scene, the

Fig. 11.3.- Patera from the Tútugi necropolis (Galera, Granada) in the collection of the Fundación Rodríguez-Acosta (Javier de Pablos Ramos/Arte y Proyecto S. C.). — Πάτερα από τη νεκρόπολη του Τούτουχι (Γαλέρα, Γρανάδα), στη συλλογή Ιδρύματος Ροντρίγκεθ-Ακόστα (Χαβιέρ ντε Πάμπλος Ράμος/Arte y Proyecto S. C.).

με μελαμβαφή. Έχει μια διακόσμηση με φοινικόδενδρα που εναλλάσσονται (15 εξωτερικά και 5 εσωτερικά), και συγγέονται μεταξύ τους με άλλα τόσα στρογγυλά τόξα, εκτός από δύο πολύ κοτινά, που πρέπει να καλύπτουν κάποιον κακό υπολογισμό της απόστασης ενόσω ο κεραμέας έφτιαχνε τη διακόσμηση με ακίδα και διαβήτη κλωστής. Η βασική λειτουργία αυτού του αντικειμένου στον ελληνικό κόσμο είναι το σερβίρισμα τροφίμων, αν και αληθεύει επίσης ότι και στις ιβηρικές ταφικές τελετές συνήθίζεται να χρησιμοποιείται ως κάλυμμα τεφροδόχου κάλπης και επομένως μπορεί να συσχετιστεί με το αντικείμενο που θα εξετάσουμε στη συνέχεια.

Σ' αυτό το σύνολο, τέλος υπάρχει ένας κωδωνοειδής κρατήρας (ύψους 29,5 cm.), που αποδίδεται στον Ζωγράφο του Μαύρου Θύρσου (400-350 π.Χ.), ο οποίος σχετίζεται με τα αντικείμενα που βρίσκονται συχνά σε ταφικά και τελετουργικά περιβάλλοντα στην νοτιοανατολική Ισπανία την ιβηρική εποχή και είναι ένα από τα πιο γνωστά και ξεχωριστά αντικείμενα. Παρ' όλο που αρχικά οι κρατήρες χρησιμοποιούνταν για την ανάμιξη του κρασιού με νερό, στις ταφικές τελετές της Ιβηρικής, χρησιμοποιούνταν ως κτερίσματα ή ως δοχεία για κτερίσματα ή ως τεφροδόχος του νεκρού ιδιοκτήτη του τάφου. Σε αυτή την περίπτωση η ερυθρόμορφη διακόσμηση απεικονίζει δύο σκηνές άσχετες μεταξύ τους. Στην κύρια σκηνή, μια γυναικεία μορφή μαινάδας με λευκή τήβεννο, χορεύει κρατώντας στα χέρια ένα ντέφι κι ένα θύρσο. Την συνοδεύουν και από τις δύο πλευρές δυο σάτυροι. Όλα τα σύμβολα, όπως και η σύνθεση της εικόνας, μας προσφέρουν μια αναπαράσταση διονυσιακών εορτών. Ο Διόνυσος συνδέεται με τους χορούς που συνδυάζουν

female figure of a maenad, dressed in a white tunic, is dancing and holding a tambourine and a thyrsus. She is accompanied on either side by two satyrs. All the symbols, as well as the composition of the scene, offer an iconography related to festivals dedicated to the god Dionysus, to whom dances combining maenads and satyrs are associated, as well as decorations such as the black thyrsi and the leopard skins. On the other side, you can see a conversation between three men dressed in himation, separated from each other by columns. It is a scene of male-erotic courtship taking place in a palaestra. In the upper part, above the figures, there are synthetic decorations that represent diverse objects that are characteristic of gymnasiums, such as discs and barbells, possibly for training. You can see very well how the hands that did each of the decorative scenes are different, enabling us to deduce the functioning

μαινάδες και σατύρους και διακοσμήσεις όπως των μαύρων θύρσων και των δερμάτων από λεοπαρδάλεις. Στην αντίθετη όψη φαίνεται μια συζήτηση ανάμεσα σε τρεις άνδρες ντυμένους με ιμάτια, που χωρίζονται μεταξύ τους με κολώνες. Πρόκειται για μια σκηνή ομοφυλοφιλικού φλερτ που εξελίσσεται σε μια παλαιστρα. Στο πάνω μέρος, πάνω από τις μορφές, παρατηρούνται σύνθετες διακοσμήσεις που απεικονίζουν διάφορα αντικείμενα χαρακτηριστικά των γυμναστηρίων, όπως δίσκοι και βάρη, πιθανώς για προπόνηση. Γίνεται εύκολα αντιληπτό πως τα χέρια που ζωγράφισαν την κάθε σκηνή είναι διαφορετικά. Αυτό μας επιτρέπει να συμπεράνουμε πως λειτουργούσαν τα εργαστήρια που παρήγαγαν αυτού του είδους τα κομμά-

Fig. 11.4.- Bell krater from the Tútugi necropolis (Galera, Granada) in the collection of the Fundación Rodríguez-Acosta (Arte y Proyecto S. C., M.º Carmen López Pertíñez, Andrés M.º Adroher). — Κωδωνοειδής κρατήρας από τη νεκρόπολη του Τούτουχι (Γαλέρα, Γρανάδα), στη συλλογή Ιδρύματος Ροντρίγκεθ-Ακόστα (Arte y Proyecto S. C., M. Κάρμεν Λόπεθ, Αντρές Μ. Αντροέρ).

of the workshops in which this kind of piece was produced; on these kraters, repetitive decorations were carried out by apprentices or craftsmen, while the master painter only participated in painting the main scene on the vase, in this case the Dionysian subject.

In addition, we have the collection that came from the Gómez-Moreno Legacy, which due to a circumstantial reason, became part of the Foundation itself. The historian and archaeologist from Granada, Manuel Gómez-Moreno Martínez, one of the most renowned 20th-century Spanish intellectuals, dreamt of the possibility that the objects, books and archive that he had accumulated throughout his long life, could one day be in Granada. After his death in 1970, the president of the Fundación Rodríguez-Acosta, after hearing about his daughters' desire to donate these assets that had been part of his work and of his family home in Madrid to a Granada institution decided to take on the conservation and continuity of the Legacy and, in 1973, started the building of the Instituto Gómez-Moreno on a plot of land adjacent to the headquarters of the Foundation. It would take too long to go into the details of the professional career of Manuel Gómez-Moreno Martínez; suffice to mention a very specific aspect that can help to understand the context and the specific sense surrounding all the pieces he had in his home and which went beyond a possible keenness for collecting or a simple desire to increase his patrimony. Most of the objects that filled all the rooms in his home were also stud-

τια. Σ' αυτούς τους κρατήρες, τα επαναλαμβανόμενα διακοσμητικά μοτίβα τα έφτιαχναν οι μαθητευόμενοι ή οι βιοτέχνες, ενώ οι δάσκαλοι συμμετείχαν μόνον στη ζωγραφική της κύριας σκηνής του αγγείου, στην περίπτωση μας, της διονυσιακής σκηνής.

Από την άλλη πλευρά, έχουμε την συλλογή που προέρχεται από την κληρονομιά του Γκόμεθ-Μορένο, που για κάποιον συγκυριακό λόγο κατέληξε στο ίδρυμα. Ο ιστορικός και αρχαιολόγος Μανουέλ Γκόμεθ-Μορένο Μαρτίνεθ, από την Γρανάδα, ένας από τους πιο

Fig. 11.5.- Octagonal display case with pieces of Greek pottery at the Museum of the Instituto Gómez-Moreno of the Fundación Rodríguez-Acosta, Granada (M.ª Carmen López Pertíñez, Andrés M^o. Adroher). — Οκτάγωνη προθήκη με ελληνικά κεραμικά στο Μουσείο του Ινστιτούτου Γκόμεθ-Μορένο του Ιδρύματος Ροντρίγκεθ-Ακόστα (Μ. Κάρμεν Λόπεθ, Αντρές Μ. Αντροέρ).

ied in his works; some of them were given to him by other colleagues, others were inherited from his father, and there were also some that were casual purchases in the second-hand market, auction houses or from acquaintances and private individuals. In many cases, there are charming stories about how they were acquired or how they became part of the Gómez-Moreno family's life. The 24 pottery pieces on show in the archaeology hall of the Museo del Instituto were participants of the circumstances described; they include Corinthian type items, black-figure Attic objects, white-ground Attic items, black varnish Attic items, objects from Boeotia, from Falerii (Etruria) and from Apulia, as well as one 19th-century forgery. To these, we would have to add the small fragments he collected on excursions, many of them for educational purposes, others as an example or curiosity and which remained in his collections, even though they were not inventoried. From the former, we have chosen the cup with a tall stem. This piece, completely fragmented, was a gift from José Luis Llorente to Manuel Gómez-Moreno who, in turn, gave the fragments to his daughter María Elena

γνωστούς Ισπανούς διανοουμένους του 20^{ου} αι., ονειρευόταν τα αντικείμενα και τα βιβλία του αρχείου του, που συγκέντρωνε στη διάρκεια της μακράς ζωής του, να βρεθούν μια μέρα στην Γρανάδα. Μετά τον θάνατό του το 1970, πρόεδρος του ιδρύματος Ροντρίγκεθ-Ακόστα έμαθε για την επιθυμία των παιδιών του να δωρίσουν σε ένα Ίδρυμα της Γρανάδας αυτά τα αντικείμενα που αποτελούσαν μέρος της δουλειάς του και του οικογενειακού του σπιτιού στη Μαδρίτη. Αποφάσισε λοιπόν να αναλάβει τη συντήρηση και τη συνέχιση του Κληροδοτήματος και το 1973 ξεκίνησε η κατασκευή του Ινστιτούτου Γκόμεθ-Μορένο σε ένα οικόπεδο εφραπτόμενο στην έδρα του ιδρύματος. Θα έπαιρνε πολύ να μπούμε σε λεπτομέρειες της επαγγελματικής πορείας του Μανουέλ Γκόμεθ-Μορένο Μαρτίνεθ. Προς στιγμήν φτάνει να επισημάνουμε μια πολύ συγκεκριμένη πλευρά που μπορεί να μας βοηθήσει να καταλάβουμε το πλαίσιο και το ιδιαίτερο νόημα που είχαν εκείνα τα αντικείμενα που τον περιστοιχίζαν στο σπίτι του και το ότι το κίνητρό του υπερέβαινε το

Fig. 11.6.- Cup with a tall stem (Kylix de Amasis) at the Museum of the Instituto Gómez-Moreno of the Fundación Rodríguez-Acosta, Granada (Pepe Marín). — Κύπελλο με ψηλό πόδι (Κύλιξ του Άμαση) στο Μουσείο του Ινστιτούτου Γκόμεθ-Μορένο του Ιδρύματος Ροντρίγκεθ-Ακόστα, Γρανάδα (Πέπε Μαρίν).

who managed to completely reconstruct it as you see it now. This banded kylix, attributed to the Amasis Painter, is linked to a chronology of between 550 to 540 BC (diameter of the rim 21 centimetres). Its painted decoration is concentrated on a black horizontal strip, on which there are confronting knights galloping, and men in togas and devils or winged griffins.

The items that were purchased by the daughter of the Marquis of Cubas in 1936 are also among the pieces on display at the museum. Here, we would mention the Beazley type B continuous profile amphora with a height of 49.5 centimetres, with scenes of warriors on one side and the Abduction of Briseis on the other. Its chronology is estimated to between 560 and 540 BC and it has been attributed to the so-called Group E. The scenes painted are of great complexity both in terms of composition, with a profusion of characters, as well as in narrative terms: the “departure of the warriors” fills one side; on it two confronted soldiers have a chari-

κίνητρο ενός συλλέκτη ή μια απλή επιθυμία να αυξήσει την περιουσία του. Το μεγαλύτερο μέρος των αντικειμένων που πλημμύριζαν όλους τους χώρους του σπιτιού, είχαν μελετηθεί στα έργα του. Κάποια του τα είχαν χαρίσει άλλοι συνάδελφοι, κάποια τα είχε κληρονομήσει από τον πατέρα του και ορισμένα άλλα τα είχε αγοράσει τυχαία στο Ράστρο, σε παλιατζήδικα ή από γνωστούς και ιδιώτες. Για πολλές περιπτώσεις υπάρχουν προσφιλείς ιστορίες σχετικά με το πώς αποκτήθηκαν ή με το πώς μπήκαν στη ζωή της οικογενείας Γκόμεθ-Μορένο. Τα 24 κεραμικά που εκτίθενται στην αίθουσα αρχαιολογίας του Μουσείου του Ινστιτούτου είχαν σχέση με την προαναφερθείσα συγκυρία. Ανάμεσά τους υπάρχουν κορινθιακού τύπου, μελανό-

Fig. 11.7.- Beazley type B continuous profile amphora. Scene of the departure of the warriors. Purchased from the daughter of the Marquis of Cubas by Manuel Gómez-Moreno (1936). Museum of the Instituto Gómez-Moreno of the Fundación Rodríguez-Acosta, Granada (Pepe Marín). — Ενιαίος αμφορέας τύπου Β του Μπήζλεϋ. Σκηνή από την αναχώρηση των πολεμιστών. Τον αγόρασε ο Μανουέλ Μορένο το 1936 από την κόρη του Μαρκησιού ντε Κούμπας, Μουσείο του Ινστιτούτου Γκόμεθ-Μορένο του Ιδρύματος Ροντρίγκεθ-Ακόστα, Γρανάδα (Πέπε Μαρίν).

oteer between them holding the reins, standing on the *biga* (a chariot pulled by two horses). On the other side, and connected to the previous subject, the scene refers to a specific moment in Greek mythology in the history of the Trojan War, the “Abduction of Briseis”. This woman, the daughter of the priest of the city of Lyrnessus, was part of the war bounty of Achilles, however, King Agamemnon claimed her as he had to return Chryseis, who corresponded to him as his trophy, to his father. Achilles, angered and hurt, refused to fight and only appeased his mood when Agamemnon agreed to return her to him. Briseis is shown here as a feminine figure adorned with a cloak decorated with rosettes, standing between two warrior figures, Ulysses and Diomedes. Achilles is seen observing the entire scene, wearing a himation, watching how she suggestively raises her veil

μορφα αττικά, αττικά λευκού βάθους, αττικά με μελαμβοφή, Βοιωτικά, από το Φαλέρνι της Ετρουρίας (Τυρρηνίας) και από την Απουλία, αλλά και ένα αντίγραφο του 19^{ου} αι. Σ’ αυτά πρέπει να προσθέσουμε τα μικρά θραύσματα, που είχαν συγκεντρωθεί σε εκδρομές, πολλά από αυτά με σκοπό να χρησιμοποιηθούν στη διδασκαλία, άλλα ως παραδείγματα ή από περιέργεια και παραμένουν στο αρχείο χωρίς να έχουν καταγραφεί. Από τα πρώτα επιλέξαμε το κύπελλο με το ψηλό πόδι. Αυτό το τελείως κατακερματισμένο κομμάτι υπήρξε δώρο του Χοσέ Λουίς Γιορέντε στον Μανουέλ Γκόμθ-Μορένο. Αυτός, με τη σειρά του, χάρισε τα κομμάτια στην κόρη του Μαρία Ελέ-

Fig. 11.8.- The maenad hydria. Purchased from the daughter of the Marquis of Cubas by Manuel Gómez-Moreno (1936). Museum of the Instituto Gómez-Moreno of the Fundación Rodríguez-Acosta, Granada (Pepe Marín). — Η υδρία με τις μαινάδες. Την αγόρασε ο Μανουέλ Μορένο το 1936 από την κόρη του Μαρκησιού ντε Κούμπας, Μουσείο του Ινστιτούτου Γκόμθ-Μορένο του Ιδρύματος Ροντρίγκεθ-Ακόστα, Γρανάδα (Πέπε Μαρίν).

separating it from her face, which is interpreted as a gesture of *anakalepsys*, by means of which the erotic, seductive character of the link there is between them is reinforced. Briseis' femininity is highlighted by the white colour of her flesh (hands, feet and face).

Also among the pieces purchased from the daughter of the Marquis of Cubas, there is a hydria, which is 40.5 centimetres high. It is dated between 550-520 BC and is attributed to the Euphiletos Painter. Only the front of the piece is decorated, as the back part is completely varnished in black. The image is divided into two scenes, on the back and on the belly. The first is in

Fig. 11.9.- Globular aryballos with zoomorphic scenes (goats and lions). Museum of the Instituto Gómez-Moreno of the Fundación Rodríguez-Acosta, Granada (Pepe Marín). — Σφαιρικός αρύβαλλος με ζωομορφικές σκηνές (αιογοειδή και λέοντες). Μουσείο του Ινστιτούτου Γκόμез-Μορένο του Ιδρύματος Ροντρίγκεθ-Ακόστα, Γρανάδα (Πέπε Μαρίν).

να, η οποία κατάφερε να το αναδομήσει πλήρως όπως το βλέπουμε σήμερα. Αυτός ο κύλιξ με τις ζωγραφισμένες φάσες που αποδίδεται στον Ζωγράφο του Άμαση, χρονολογείται περίπου περί το 550-540 π.Χ. (διάμετρος στομίου 21 cm.). Η ζωγραφική διακόσμηση εστιάζεται σε μια μαύρη οριζόντια φάσα, πάνω στην οποία απεικονίζονται έφιπποι να μάχονται καλύπτοντας και άνδρες με τόγκες και δαιμόνια ή φτερωτοί γρύπες.

Υπάρχουν ακόμα ανάμεσα στα κομμάτια που εκτίθενται στο Μουσείο κι εκείνα που αγοράστηκαν από την κόρη του Μαρκησίου ντε Κούμπας το 1936. Ξεχωρίζουμε απ' αυτά έναν ενιαίο αμφορέα τύπου Β του Μπίζλεϋ, ύψους 49,5 cm, με πολεμιστές στη μία πλευρά και την αρπαγή της Βρισηίδας από την άλλη. Εκτιμάται πως χρονολογείται μεταξύ 560 και 540 π.Χ. και αποδίδεται στην Ομάδα Ε. Οι ζωγραφικές αναπαραστάσεις είναι υψηλής περιπλοκότητας, τόσο σε επίπεδο σύνθεσης με αφθονία χαρακτήρων, όσο και σε επίπεδο αφήγησης: η «αναχώρηση των πολεμιστών» κατέχει την μία πλευρά. Εδώ οι αντίπαλοι στρατιώτες έχουν ανάμεσά τους έναν σκλάβο που κρατάει τα ινία, όρθιο πάνω στο άρμα. Στην απέναντι όψη και σε σύνδεση με το προηγούμενο θέμα, η σκηνή αναφέρεται σ' ένα συγκεκριμένο θέμα της ελληνικής μυθολογίας στην Ιστορία του Τροϊκού Πολέμου, στην αρπαγή της Βρισηίδας, αυτής της κόρης του ιερέα της Λυρνησσού, που υπήρξε μέρος της λείας του Αχιλλέα, αλλά την διεκδίκησε ο βασιλιάς Αγαμέμνων, όταν αναγκάστηκε να επιστρέψει στον πατέρα της την Χρυσηίδα, που του είχε λάχει ως τρόπαιο. Ο Αχιλλέας θύμωσε και εκνευρίστηκε και αρνήθηκε να πολεμήσει. Κατευνάσθη μόνον όταν ο Αγαμέμνων δέχτηκε να του την επιστρέψει.

miniaturist tradition and is clearly symmetric, representing two warriors on foot, standing behind their respective horses, wearing military garments (Attic helmet with a high crest, two lances and a round shield). On each side of the scene, as well as in the centre, you can see a male figure sitting on a stool, with a rod in his hand. There are two dogs between the two horses and their corresponding sitting figures. The central panel introduces us into the sphere of Dionysus, with a representation of the four maenads. The maenads represented next to the handles are playing some castanets (*krotala*) with their fingers and are in contrast with those that are in the centre part of the scene, who are gesticulating and dancing frenetically. As is usual in this kind of scene, there are bunches of plants consisting of ivy, suggesting an outdoor area. The vertical handle is finished off with two lateral volutes bringing to mind the metal specimens this vase imitates.

Fig. 11.10.- Apulian ointment flask in the shape of a dolphin with a child (Eros). Museum of the Instituto Gómez-Moreno of the Fundación Rodríguez-Acosta, Granada (Pepe Marín). — Μυροφόρος από την Απουλία, με μορφή δελφινιού με παιδί (Έρως). Μουσείο του Ινστιτούτου Γκόμεθ-Μορένο του Ιδρύματος Ροντρίγκεθ-Ακόστα, Γρανάδα (Πέπε Μαρίν).

Η Βρισηίδα εμφανίζεται εδώ ως γυναικεία μορφή τυλιγμένη με μια μέρτα διακοσμημένη με ροζέτες και στέκεται όρθια ανάμεσα σε δυο πολεμιστές, τον Οδυσσέα και τον Διομήδη. Ο Αχιλλέας παρακολουθεί την σκηνή, ντυμένος με ιμάτιο, βλέπει πώς εκείνη σηκώνει υπαινικτικά το βέλο τραβώντας το από το πρόσωπο, γεγονός που εκείνος ερμηνεύει ως κίνηση Ανακάλυψης, μέσω της οποίας ενισχύεται ο ερωτικός και σαγηνευτικός χαρακτήρας του δεσμού που υπάρχει ανάμεσά τους. Η θηλυκότητα της Βρισηίδας αναδεικνύεται με το λευκό χρώμα της σάρκας της (χέρια, πόδια, πρόσωπο).

Ανάμεσα στα κομμάτια που αγοράστηκαν από την κόρη του Μαρκησίου ντε Κούμπας υπάρχει μια υδρία, ύψους 40,5 cm. Χρονολογείται μεταξύ 550 και 520 π.Χ. και αποδίδεται στον Ζωγράφο του Ευφυλέτου. Διακοσμημένο είναι μόνο το εμπρόσθιο μέρος, ενώ το οπίσθιο είναι με μελαμβοφή. Το ζωγραφισμένο μέρος είναι χωρισμένο σε δυο σκηνές, στην πλάτη και στην κοιλιά. Η πρώτη είναι μινιατούρα σαφώς συμμετρική, και αναπαριστά όρθιους πολεμιστές, να στέκονται πίσω από τα άλογά τους, με στρατιωτικό εξοπλισμό (αττική περικεφαλαία με ψηλό λοφίο, δύο δόρατα και στρογγυλή ασπίδα). Σε κάθε πλευρά της σκηνής, όπως και στο κέντρο, βλέπουμε μια αντρική μορφή να κάθεται σ' ένα σκαμνί με μια ράβδο στο χέρι. Υπάρχουν δυο σκυλιά ανάμεσα στα δυο άλογα και οι αντίστοιχες καθιστές μορφές. Το κεντρικό τμήμα μας εισάγει στον κόσμο του Διονύσου, με την αναπαράσταση τεσσάρων μαινάδων. Οι μαινάδες είναι ζωγραφισμένες δίπλα στις λαβές, παίζουν κρόταλα και έρχονται σε αντίθεση με αυτές που βρίσκονται στο κέντρο της σκηνής, που χειρονομούν και χορεύουν

Among the Corinthian pieces, we would particularly mention a globular aryballos, with scenes of goats and lions which is 17 centimetres high. It has a mushroom-shaped rim, white a small hole in the centre and the rest forms a disc. It could have contained perfumed oils that would have been applied to the skin thanks to its rim in the shape of a disc. The estimated chronology for this piece is around 650 BC and it has been attributed to the Laurion Painter. The globular surface is completely decorated with animals laid out in horizontal strips. Panther, ibex, lion and goat follow each other in the friezes.

One of the most peculiar pieces from this collection is the Apulian ointment flask in the shape of a dolphin with a child (Eros). It is a small piece that is barely 10 cm high that would have been used to contain perfumes or perfumed oils, possibly related to funeral rites. It dates back to 350-330 BC. It represents a small Eros on a dolphin floating on wavy motives that look like the waves of the sea. The child turns his head towards the spectator, something that is very frequent in Greek iconography.

με φρενήρη ρυθμό. Ως συνήθως, σε τέτοιου είδους σκηνές βρίσκουμε μάτσα φυτών, από κισσό που υπαινίσσονται ανοιχτό χώρο. Η κάθετη λαβή, με τη σειρά της, είναι ζωγραφισμένη με δυο πλατύνά κοχύλια, που θυμίζουν τα μεταλλικά στοιχεία που μιμείται τούτο το αγγείο.

Ανάμεσα στα κορινθιακά αντικείμενα, ξεχωρίζουμε έναν σφαιρικό αρύβαλλο, με σκηνές αιγοειδών και λεόντων, που έχει ύψος 17 cm. Το στόμιό του έχει τη μορφή μανιταριού με ύψος 17 cm. Το μανιταροειδές στόμιο παρουσιάζει στο κέντρο μια μικρή οπή και το υπόλοιπο σχηματίζει έναν δίσκο. Θα μπορούσε να περιέχει αρωματικά έλαια που θα εφαρμόζονταν στο δέρμα χάρι στο στόμιο που είναι σαν δίσκος. Χρονολογείται κατ' εκτίμηση περί το 650 π.Χ. και αποδίδεται στον Ζωγράφο του Λαυρίου. Η σφαιρική επιφάνεια είναι πλήρως διακοσμημένη με ζώα τοποθετημένα σε οριζόντιες σειρές. Πάνθηρας, αίγαγρος, λέων, αίγα που ακολουθούν το ένα το άλλο.

Τέλος, ένα από τα πιο περίεργα κομμάτια αυτής της συλλογής είναι ένα μυροφόρο αγγείο από την Απουλία, με την μορφή δελφινιού κι ενός παιδιού (Ερως). Είναι μικρό κομμάτι, μόλις 10 cm. ύψους, που χρησιμοποιείται για αρώματα ή αρωματικά έλαια, πιθανώς σχετικά με ταφικές τελετουργίες. Χρονολογείται περί το 350 με 330 π.Χ. Αναπαριστά έναν μικρό Έρωτα πάνω σ' ένα δελφίνι που επιπλέει πάνω σε κυματιστά μοτίβα, που σχηματοποιούν τα κύματα της θάλασσας. Το παιδί στρέφει το κεφάλι προς τον θεατή, κάτι πολύ συχνό στην ελληνική εικονογραφία.

GREEK OBJECTS FROM THE MUSEU NACIONAL DE ARQUEOLOGIA (LISBOA)

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΣΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ (ΛΙΣΑΒΟΝΑ)

Rui Morais

 (Universidade do Porto/FLUP/UI&D-CECH)

THE MUSEU NACIONAL DE ARQUEOLOGIA (MNA) is a centenary institution founded by Royal Decree 20 of December 1893, as proposed by José Leite de Vasconcelos. Located in a beautiful setting in the city of Lisbon and occupying part of the Jerónimos Monastery, it is a genuine pole of attraction for visitors, whether Portuguese or foreign. It is a benchmark institution for Portuguese archaeology, maintaining regular correspondence with museums, universities and research centres all over the world. It safeguards a rich, varied archaeological legacy consisting of material from public and private collections as well as objects found in the excavations carried out in the country. In addition to offering temporary exhibitions, seminars, conferences and courses on specialisation, taking care of the conservation and restoration of archaeological assets, as well as having an educational and cultural exten-

Το Εθνικό Μουσείο Αρχαιολογίας είναι εκατονταετής θεσμός που ιδρύθηκε με Βασιλικό Διάταγμα στις 20 Δεκεμβρίου 1893, μετά από πρόταση του Ζοζέ Λέιτε ντε Βασκονσέλος. Βρίσκεται σε προνομιακό σημείο της Λισαβόνας και κατέχει μέρος της Μονής των Ιερωνύμων. Είναι πραγματικά πόλος έλξης, τόσο πορτογάλων, όσο και ξένων επισκεπτών. Αποτελεί σημείο αναφοράς της πορτογαλικής αρχαιολογίας και διατηρεί τακτική επικοινωνία με μουσεία, πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα σε όλον τον κόσμο. Έχει υπό την ευθύνη του πλούσιο και ποικίλο αρχαιολογικό κληροδότημα, που περιλαμβάνει τόσο υλικά που προέρχονται από δημόσιες και ιδιωτικές συλλογές, αλλά και αντικείμενα που βρέθηκαν σε ανασκαφές που έγιναν στην χώρα. Εκτός από τις πρόσκαιρες εκθέσεις, σεμινάρια, διαλέξεις και μαθήματα εξειδίκευσης για την φύλαξη και συντήρηση αρχαιολογικών αγαθών, για τη διάθεση εκπαιδευτικών υπηρεσιών, πολιτιστικών εκδηλώσεων και εξειδι-

sion service and a specialist library, the Museum regularly brings out various publications, including the magazine *O Arqueólogo Português*, founded in 1895, which is the most important one of its kind in Portugal, and it has an exchange network with more than 300 institutions from all over the world.

The reception of Greek objects into the Museum dates back to at least the beginning of the 20th century. In volume X of the *O Arqueólogo Português*, published in 1905, Leite de Vasconcelos wrote about the Greek objects from the south of Portugal that had been acquired for the Museum: “Collection of a hundred and something Roman, Greek and Visigoth objects from the South.” Later on, in the same volume, in a short note in French, “Notice sommaire sur le Musée Ethnologique Portugais, Lisbonne”, he wrote that “La section archéologique étrangère se compose de quelques objets romains, grecs, et préhistoriques d’Espagne, France, Suisse, Belgique,

κευμένης βιβλιοθήκης, το Μουσείο εκδίδει τακτικά διάφορα έντυπα, μεταξύ των οποίων ξεχωρίζει το περιοδικό *O Arqueólogo Português* (Ο πορτογάλος αρχαιολόγος), που ιδρύθηκε το 1895 και είναι το σημαντικότερο του είδους στην Πορτογαλία και διαθέτει ένα δίκτυο ανταλλαγών με πάνω από 300 θεσμούς σε όλον τον κόσμο.

Η ένταξη ελληνικών αντικειμένων στο μουσείο αρχίζει τουλάχιστον στις αρχές του 20^{ου} αι. Στον 10^ο τόμο του περιοδικού *O Arqueólogo Português*, που εκδόθηκε το 1905, ο Λέιτε ντε Βασκονσέλος ανακοινώνει ότι το Μουσείο απέκτησε ελληνικά ευρήματα από τον νότο της Πορτογαλίας: «Συλλογή πάνω από εκατό ελληνικών, ρωμαϊκών και βησιγοθικών αντικειμένων από τον Νότο.» Πιο κάτω, στον ίδιο τόμο σε ένα σύντομο σημείωμα στα γαλλικά: “Notice sommaire sur le Musée Ethnologique Portugais, Lisbonne”, λέει: “La section archéologique étrangère se compose de quelques objets romains, grecs, et préhistoriques d’Espagne, France, Suisse, Belgique, Autriche, Italie, Grèce, Asie, Égypte et Amérique: une épée courte italienne, en bronze, des vases grecs, une collection de fibules d’Halstatt, de la Tène et romaines, un vase romain d’Emerita avec une inscription, une fibule espagnole, quelques objets

Fig. 12.1.- One-handed vase. Late Mycenaean, 13th century BC (MNA, Greek-Italian Collection). — Αγγείο με μία λαβή. Υστερομυκηναϊκό, 8^{ος} αι. π.Χ. (Εθνικό Μουσείο Αρχαιολογίας, Ελληνοϊταλική συλλογή).

Autriche, Italie, Grèce, Asie, Égypte et Amérique: une épée courte italienne, en bronze, des vases grecs, une collection de fibules d'Halstatt, de la Tène et romaines, un vase romain d'Emerita avec une inscription, une fibule espagnole, quelques objets préhistoriques de Négadah, une inscription cunéiforme, plusieurs haches de pierre taillée (de France), des haches de pierre à manche en corne de cerf, provenant des

préhistoriques de Négadah, une inscription cunéiforme, plusieurs haches de pierre taillée (de France), des haches de pierre à manche en corne de cerf, provenant des stations lacustres de la Suisse". Στον επόμενο τόμο, που εκδόθηκε το 1906, αναφέρεται και πάλι σε αυτά τα ευρήματα, με τον εξής τρόπο: «Εντάχθηκε επίσης στο Μουσείο μια συλλογή με πάνω από 400 αρχαιολογικά αντικείμενα που απέκτησα στην Ελλάδα, την Ιταλία, την Ελβετία, την Γαλλία και την Ισπανία. Θ' αναφερθώ ειδικά σ' αυτά σε άλλη δημοσίευσή».

Fig. 12.2.- Attic white-ground lekythos by the Sabouroff Painter, circa 455-430 BC (MNA, Greek-Italian Collection). — Αττική κεραμική λήκυθος λευκού βάθους του Ζωγράφου του Σαμπούρωφ, περί το 455-430 π.Χ. (Εθνικό Μουσείο Αρχαιολογίας, Ελληνοϊταλική συλλογή).

Στο έργο του Η ιστορία του Πορτογαλικού Εθνολογικού Μουσείου (1893-1914), που εκδόθηκε το 1915, ο Λέιτε

stations lacustres de la Suisse”. In the following volume, published in 1906, he refers to these acquisitions again in the following way: “the Museum also received a collection of more than four hundred archaeological items that I acquired in Greece, Italy, Switzerland, France and Spain, which will be given a special mention in another issue.”

In his book *História do Museu Etnológico Português* (1893-1914), published in 1915, Leite de Vasconcelos referred to a Greek vase he acquired in 1913 in the city of Rome and “painted pottery fragments, from the ruins of Mycenae and Argos; small vases from the 5th and 6th centuries BC.” Seven of these pieces, included in the so-called “Greek-Italian Collection” were written about in the exhibition catalogue *Vasos Gregos em Portugal. Aquém das Colunas de Hércules*, published in 2007. Of these, we would particularly mention a vase with one handle from the late Mycenaean period and a white-ground lekythos, both already included by Professor Rocha-Pereira in her book *Greek Vases in Portugal*, published in 1962. The second vase, dating between 455 and 430 BC, represents a man in front of a stele in a meditative attitude, as if he wished to portray an act of pity, a religious duty for a family member or friend. Despite the affinity to the Timokrates Painter (fragment no. 16833 of the Beazley Archive), its formal characteristics and its design are closer to those of the Sabouroff Painter, one of the most significant painters of white-ground lekythoi. In the same publication in

ντε Βασκονσέλος αναφέρει ένα ελληνικό αγγείο που απέκτησε το 1913 στη Ρώμη, και ζωγραφισμένα κεραμικά θραύσματα από τα ερείπια των Μυκηνών και του Άργους.

Επτά από αυτά τα κομμάτια, που συμπεριλαμβάνονται στην λεγόμενη «ελληνο-ιταλική συλλογή», έγιναν γνωστά στον κατάλογο της έκθεσης *Ελληνικά αγγεία στην Πορτογαλία, Πέρα από τις Ηράκλειες στήλες*, που εκδόθηκε το 2007. Μεταξύ αυτών των επτά αντικειμένων, ξεχωρίζουμε ένα αγγείο με μια λαβή της ύστερης μυκηναϊκής περιόδου και μία λήκυθο λευκού βάθους. Και τα δύο έχουν συμπεριληφθεί στο βιβλίο της καθηγήτριας Ρότσα-Περέιρα *Ελληνικά Αγγεία στην Πορτογαλία*, που εκδόθηκε το 1962. Αυτό το τελευταίο αγγείο, που χρονολογείται μεταξύ 455 και 430 π. Χ., απεικονίζει έναν σκεπτικό άντρα μπροστά σε μια πλάκα, σαν να ήθελε να αποθανάτισει μια πράξη ελέους, ένα θρησκευτικό καθήκον σχετικά με κάποιον συγγενή ή φίλο. Παρά τις συγγένειες με τον Ζωγράφο του Τιμοκράτη (θραύσμα αρ. 16833 του Αρχείου Μπήζλει) τα μορφολογικά του χαρακτηριστικά και το σχέδιό του πλησιάζουν περισσότερο στον Ζωγράφο του Σαμπούρφ, έναν από τους σημαντικότερους ζωγράφους ληκύθων λευκού βάθους. Στην ίδια έκδοση του 1915, ο Λέιτε ντε Βασκονσέλος αναφέρει ένα μικρό θραύσμα που βρέθηκε στο Κάστρο του Τσιμπάνες, στα περίχωρα του Σετούμπαλ, στο οποίο θα προστεθούν κι άλλα ευρήματα ανασκαφών στην σημερινή πορτογαλική επικράτεια. Θα ενταχθούν κι αυτά στο Μουσείο, με ειδική αναφορά στα υλικά που βρέθηκαν στη νεκρόπολη της Παναγίας των Μαρτύρων στο Αλκάσερ ντο Σαλ. Σ' αυτά θα αναφερθούμε αργότερα.

1915, Leite de Vasconcelos mentioned a small fragment found in the Castro de Chibanes, near Setúbal, to which

Fig. 12.3.- Attic "Siana" cup by the Griffin-Bird Painter, circa 560-550 BC (MNA, Luís Bramão Collection). — Αττικό κύπελλο «τύπου Σιάνα» του Ζωγράφου του Γρύπα-Γύπα, περί το 560-550 π.Χ. (Εθνικό Μουσείο Αρχαιολογίας, συλλογή Λουίς Μπαρμάο).

Πέραν των ελληνικών κεραμικών που βρέθηκαν σε πορτογαλικό έδαφος, το Μουσείο έχει και μια πολύτιμη κληρονομιά ελληνικής τέχνης που προέρχεται από συλλέκτες. Στον κατάλογο της έκθεσης *Ιδιωτική απόλαυση σε δημόσια θέα*, που εξέδωσε το Εθνικό Μουσείο Αρχαιολογίας το 1995, ανακοινώθηκαν προς

other findings from the excavations of current Portuguese territory would be added and which would be received by the Museum, particularly mentioning the materials found in the necropolis of Our Lady of the Martyrs, in Alcácer do Sal, which we will talk about later.

In addition to the Greek pottery found in national territory, the Museum also has a valuable heritage of Greek art that comes from collectors. In the catalogue of the *Um gosto privado. Um olhar público* exhibition, published by the Museu Nacional de Arqueologia in 1995, and to pay homage to three of the greatest figures in 20th-century Portuguese collecting, Luís Pereira Bramão, António Júdice Bustorff Silva and Francisco Theotónio de Barros e Sá, three archaeological sets were written about, the first and the last of them including different Greek objects, in particular pottery.

The Luís Pereira Bramão Collection includes nine Greek vases, an oinochoe and a proto-Corinthian cup, a Siana Attic cup, a red-figure oinochoe from Apulia, a miniature red-figure oinochoe made by the Italiotes, an Etruscan skyphos and three Etruscan-Italian cups. The Siana Attic cup is particularly worthy of a mention, attributed by Pierre Rouillard in the above-mentioned catalogue, to the Griffin-Bird Painter, as well as the red-figure oinochoe from Apulia. The Attic cup, inspired by Corinthian models of *comastai* (participants in a *comos* or choir) which included representations of grotesque dancers, with

τιμήν των τριών μεγάλων Πορτογάλων συλλεκτών του 20^{ου} αι. Λουίς Περέρα Μπραμάο, Αντόνιο Τζούντισε Μπούστορφ Σίλβα και Φρανσίσκο Θεοδόνιο ντε Μπάρος ε Σα, τρεις ομάδες αρχαιοτήτων, συμπεριλαμβανομένων του πρώτου και του τελευταίου από τα ελληνικά αντικείμενα, ειδικότερα τα κεραμικά.

Η συλλογή του Λουίς Περέρα Μπραμάο περιλαμβάνει εννέα ελληνικά αγγεία, μια οινοχόη και ένα κύπελο πρωτοκορινθιακά και τα δυο, ένα αττικό κύπελο «τύπου Σιάνα», μια ερυθρόμορφη οινοχόη από την Απουλία, ιταλιωτικής κατασκευής, έναν ετρουσκικό σκύφο και τρία

Fig. 12.4.- Attic red-figure trilobate oinochoe attributed to the Lecce Painter, first quarter of the 4th century BC (MNA, Luís Bramão Collection). — Αττική κεραμική ερυθρόμορφη τρίλοβη οινοχόη που αποδίδεται στον Ζωγράφο της Λέτσε, πρώτο τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ. (Εθνικό Μουσείο Αρχαιολογίας, Συλλογή του Λουίς Μπραμάο).

huge rounded buttocks and, above all, an enormous stomach, commonly associated to the mythological and religious world, were replaced here by a more humanised version, with young women and ephedoi, illustrating the world of the mortals. The tri-lobed red-figure oinochoe is decorated with a representation of two satyrs and one maenad, attributed to the workshop of the Lecce Painter. While recognising the close affinities it has with the Dijon Painter, as Pierre Rouillard points out, there is much more evidence that it is related to the Lecce Painter, par-

Fig. 12.5.- Cycladic oinochoe belonging to the Middle Bronze Age (MNA, Ana Hatherly Collection). — Κυκλαδική Οinoχόη από την Μέση Εποχή του Ορείχαλκου (Εθνικό Μουσείο Αρχαιολογίας, Συλλογή της Άνα Χάρτλεϋ).

ετρουσκοϊταλικά κύπελλα. Απ' αυτά ξεχωρίζουν το αττικό κύπελλο «τύπου Σι-άνα», το οποίο ο Πιέρ Ρουιγιάρ αποδίδει (στον προαναφερθέντα κατάλογο) στον Ζωγράφο του Γρύπα-Γύπα και η ερυθρόμορφη οinoχόη από την Απουλία. Το αττικό κύπελλο είναι εμπνευσμένο από το κορινθιακά πρότυπα των κωμαστών (οι συμμετέχοντες στον κόμο, τον χορό) και περιείχαν παραστάσεις άγαρμπων χορευτών, με μεγάλες στρογγυλεμένες περιφέρειες και, κυρίως, τεράστια κοιλιά. Συνήθως θεωρούσαν πως σχετίζονταν με τον μυθολογικό και θρησκευτικό κόσμο. Εδώ εμφανίζονται πιο εξανθρωπισμένοι, με κοπέλες και εφήβους, ν' αναπαριστούν τον κόσμο των θνητών. Η τρίλοβη ερυθρόμορφη οinoχόη είναι διακοσμημένη με μια αναπαράσταση δυο σατύρων και μιας μαινάδας, που αποδίδεται στο εργαστήριο του Ζωγράφου της Λέτσε (Λουπία). Αναγνωρίζοντας τις δυνατές συγγένειες με τον Ζωγράφο της Ντιζόν, όπως σωστά επεσήμανε ο Π. Ρουίλλαρδ, είναι πολύ πιο προφανείς οι συγγένειες με τον Ζωγράφο της Λέτσε, ειδικά με τις ύστερες παραγωγές του. Σ' αυτή την περίπτωση, οι μορφές δεν είναι τόσο λυγρές και τα κεφάλια είναι κάπως μεγάλα σε σχέση με το σώμα, οι μύες ίσα που είναι ζωγραφισμένοι και τα μάτια αναπαρίστανται με πολύ καμπύλες γραμμές. Επί πλέον, πρέπει να επισημάνουμε τις άπειρες πτυχώσεις του μακριού χιτώνα της μαινάδας, ειδικά γύρω από το στήθος.

Η συλλογή του Φρανσίσκο Θεοδότιο ντε Μπάρρος ε Σα συμπεριελήφθη στον εν λόγω κατάλογο του Εθνικού Μουσείου Αρχαιολογίας στην «ελληνική και κυπριακή ομάδα». Σ' αυτή την αρκετά εκλεκτική συλλογή, υπάρχουν επτά αττικά κομμάτια (δυο μελανόμορφοι κυ-

ticularly his later productions. In this case, what are worthy of a mention are the figures that are not as slim as usual, the heads that are proportionally large in comparison with the body, the thick thighs and the barely drawn musculature, as well as the eyes portrayed with very curved lines. We would also point out the numerous folds in the long chiton of the maenad, particularly around the bust.

Fig. 12.6.- Pseudo-panathenaic amphora, dated between 550 and 475 BC, attributed to the Leagros Group (MNA, Greek-Italian Collection). — Ψευδοπαναθηναϊκός μοφορέας που χρονολογείται μεταξύ 550 και 475 π.Χ. και αποδίδεται στην ομάδα του Λεάγρου (Εθνικό Μουσείο Αρχαιολογίας, Ελληνοϊταλική συλλογή).

λινδρικοί αρυβαλλιστικοί λήκυθοι, δυο ερυθρόμορφοι αρυβαλλιστικοί λήκυθοι, ένα μικρό κύπελλο και δύο λυχνάρια), δύο κυπριακές οινοχόες και τρία μικρά ετρουσκοϊταλικά αγγεία. Σ' αυτή τη συλλογή ανήκουν επίσης δυο λυχνάρια κι ένα αγγείο μπιμπερό αττικής κατασκευής, καθώς δύο ακόμη αγγεία μπιμπερό κυπριακής κατασκευής.

Στην πλούσια κληρονομιά του Μουσείου, πάντως, εντάχθηκαν κι άλλες δωρεές, όπως μερικά ελληνικά αγγεία από την Άνα Χάθερλυ, μεταξύ των οποίων μια κυκλαδική οινοχόη που χρονολογείται από την Μέση Εποχή του Ορείχαλκου. Σ' αυτές τις δωρεές πρέπει να προσθέσουμε κι ένα θεσπέσιο αττικό αγγείο που απέκτησε το Μουσείο: Ένας

The Francisco Theotónio de Barros e Sá Collection was included in the MNA's previously mentioned catalogue in the "Greek and Cypriot set". In this collection, which is fairly eclectic, there are seven Attic pieces (two cylindrical black-figure lekythoi, two red-figure aryballos lekythoi, a small cup and two lamps), two Cypriot oinochoe and three small Etruscan-Italian vases. Two Attic produced lamps and one baby-drinking vase and two further Cypriot drinking vases also belong to this collection.

Nevertheless, other donations were included in the Museum's rich heritage, such as some Greek vases donated by Ana Hatherly, which include a Cycladic oinochoe dated from the Middle Bronze Age. These donations include a magnificent Attic vase acquired by the Museum itself: a pseudo-panathenaic amphora, dated between 550 and 475 BC, which we consider to be attributable to the Leagros Group. This specimen, a unique one of its genre in the country, had been part of a collection of eighteen Greek vases which came from the excavations in Pompeii or Herculaneum that got into Portugal in 1834 via Pedro de Sousa Holstein, the future first Duke of Palmela. As is usual, on this type of amphora, the obverse shows the statue worshipping the goddess Athena Promachos who, in this case, walks towards the left, between two Doric columns. The reverse is decorated with a hand-to-hand fight between two athletes, flanked on the left by a *paidotribes* (trainer) or judge, and to the right by a naked man, possi-

ψευδοπαναθηναϊκός αμφορέας, που χρονολογείται μεταξύ 550 και 475 π.Χ., ο οποίος, κατά την κρίση μας αποδίδεται στην Ομάδα του Λεάγρου. Αυτό το κομμάτι είναι μοναδικό του είδους του στη χώρα και αποτελείσε μέρος μιας συλλογής δεκαοκτώ ελληνικών αγγείων από τις ανασκαφές της Πομπηίας και του *Herculaneum* (Ερκολάνο), που εισήγαγε στην Πορτογαλία το 1934 ο Πέντρο ντε Σοόουζα Χόλστáιν, μέλλον πρώτος δούκας της Παλμέλα. Ως συνήθως, σε τέτοιου είδους αμφορείς απεικονίζεται στην πίσω πλευρά το λατρευτικό άγαλ-

Fig. 12.7.- Attic red-figure pelike attributed to the Thyrsus Painter, circa 375-350 BC from Alcácer do Sal (MNA, António Faria Gentil Collection.). — Κεραμική ερυθρόμορφη ελίκη που αποδίδεται στον Ζωγράφο των Θύρσων, ανάμεσα σε 375 και 350 π.Χ. προέρχεται από το Αλκάσερ ντο Σαλ (Εθνικό Μουσείο Αρχαιολογίας, Συλλογή Αντόνιο Φάρια Τζεντίλ).

bly another athlete or someone helping the other character.

As already mentioned, many of the specimens of Greek vases found on Portuguese territory have been deposited in the MNA. Those from the necropolis of Our Lady of the Martyrs,

μα της Αθηνάς Προμάχου, που σε τούτη την περίπτωση προχωρά στα δεξιά ανάμεσα σε δυο δωρικές κολώνες. Η ανάποδη είναι διακοσμημένη μ' έναν αγώνα πάλης σώμα με σώμα ανάμεσα σε δυο αθλητές, που περιστοιχίζονται από δύο παιδοτρίβες ή κριτές και στα δεξιά από έναν γυμνό άντρα, πιθανώς αθλητή ή βοηθό των άλλων δύο.

Fig. 12.8.- Attic red-figure bell krater attributed to the Group of Vienna 1025, circa 400-375 BC from Alcácer do Sal (MNA, António Faria Gentil Collection.). — Αττικός κεραμικός ερυθρόμορφος κωδωνοειδής κρατήρας που αποδίδεται στον Ομάδα της Βιέννης, μεταξύ 400 και 375 π.Χ. προέρχεται από το Αλκάσερ ντο Σαλ (Εθνικό Μουσείο Αρχαιολογίας, Συλλογή Αντόνιο Φάρια Τζεντίλ).

Όπως έχουμε ήδη πει, πολλά από τα ελληνικά αγγεία που έχουν βρεθεί στην πορτογαλική επικράτεια, έχουν ήδη ενταχθεί στο Εθνικό Μουσείο Αρχαιολογίας. Από αυτό το αξιόλογο σύνολο,

in Alcácer do Sal, are particularly relevant in this considerable ensemble. These include a pelike and an Attic red-figure bell krater. The pelike, attributed to the Thyrsus Painter and dated between 375 and 350 BC, represents a musical scene in the Dionysian area on its main face. The young man with the himation, shown on the right, rests his food on the table or bench and seems to be speaking to a woman sitting on a cushion who is playing a hand drum or tympanum with her head turned towards her interlocutor. On the right, observing the couple, there is a young man standing dressed in a himation with a thyrsus in his right hand. On the other side, there are two young men facing each other, talking and wearing long himatia tightened by means of a black draped sash. The bell krater, attributed by Jean-Louis Durand to the Group of Vienna 1025 and dated between 400 and 375 BC, seems to illustrate a purification ritual, a ceremony that was held to bring the gods closer to the offerers. On the main side of the scene, the gestures of the five characters seem to be concentrated towards an altar (*bomos*). The god Apollo, at the sacrifice, is represented not in the form of a statue but as an anthropomorphic figure, totally integrated into the ceremony, as if to guarantee the approval of the sacrifice. The pieces of meat, on skewers, are placed on the altar and roasted to pay homage to the god. As was habitual in this kind of ceremony, the mortals who participated in it also enjoyed this meat that was consumed later at

ξεχωρίζουν ιδιαίτερα αυτά που προέρχονται από τη νεκρόπολη της Παναγίας των Μαρτύρων, στο Αλκάσερ ντο Σαλ. Ανάμεσά τους υπάρχει μια πελίκη κι ένας κεραμικός κωδωνοειδής ερυθρόμορφος κρατήρας. Η πελίκη αποδίδεται στον Ζωγράφο των Θύρσων και χρονολογείται μεταξύ 375 και 350 π.Χ. Στην μπροστινή όψη αναπαριστά μια μουσική διονυσιακή σκηνή. Ο νεαρός, στα δεξιά, με το ιμάτιο στηρίζει το πόδι του σ' ένα τραπέζι ή παγκάκι και συζητάει με μια γυναίκα που κάθεται σ' ένα μαξιλάρι και παίζει τύμπανο, ενώ έχει το κεφάλι γυρισμένο προς τον συνομιλητή της. Από τα δεξιά, παρατηρεί το προηγούμενο ζευγάρι μια νεαρή όρθια, με ιμάτιο κι ένα θύρσο στο δεξί χέρι. Στην άλλη πλευρά υπάρχουν δυο νέοι, ο ένας απέναντι από τον άλλο, οι οποίοι φορούν μακριά ιμάτια δεμένα με μαύρη ζώνη. Ο κωδωνοειδής κρατήρας, που ο Ζαν Λουί Ντυράν αποδίδει στην Ομάδα της Βιέννης 1025, χρονολογείται μεταξύ 400 και 375 π.Χ. και φαίνεται ότι απεικονίζει μια τελετή εξαγνισμού, που προσέφεραν οι πολίτες στους θεούς της προτίμησής τους. Στην κύρια πλευρά της σκηνής, οι κινήσεις των πέντε χαρακτήρων, κατευθύνονται προς το μέρος ενός βωμού. Ο θεός Απόλλωνας, ο οποίος είναι παρών στη θυσία, απεικονίζεται όχι υπό τη μορφή αγάλματος, αλλά σαν ανθρωπόμορφη φιγούρα, πλήρως ενταγμένος στην τελετή, λες και εγγυάται την έγκριση της θυσίας. Τα κομμάτια σάρκας είναι τοποθετημένα σαν σουβλάκι στον βωμό και ψημένα προς τιμήν του Θεού. Ως συνήθως, σ' αυτού του είδους τις τελετές, οι θνητοί που συμμετείχαν, απήλαυναν κι αυτοί αυτό το κρέας, το οποίο καταλάλωναν μετά σε μια δημόσια γιορτή. Στα δεξιά του βωμού υπάρχει ένα δέν-

a public banquet. To the right of the altar, a tree is represented, probably the sacred laurel of Apollo. The same floral motif, in the form of bunches of laurel, appear next to some palmettes; a bucranium, above the right-hand side of the scene, reinforces this association. On the back of the vase the decoration is somewhat lost, although one can make out a scene of a Dionysian type dance: a maenad with a tympanum in her left hand is between two satyrs both of whom have thyrsi in their right hands.

τρο, πιθανώς η ιερή δάφνη του Απόλλωνα. Το ίδιο λουλουδιαστό μοτίβο, με τη μορφή μάτσου κλαδιών δάφνης, εμφανίζεται δίπλα σε κάτι ανθέμια. Ένα βουκράνιο πάνω από την δεξιά πλευρά της σκηνής, ενδυναμώνει αυτόν τον συσχετισμό. Στην πίσω όψη του αγγείου η διακόσμηση είναι φθαρμένη, αν και βλέπει κανείς μια διονυσιακή σκηνή χορού: μια μαινάδα με τύμπανο στο αριστερό χέρι τελικά εντοπίζεται ανάμεσα σε δύο σατύρους που κρατούν από ένα θύρσο στο δεξί χέρι.

GREEK OBJECTS FROM THE MUSEU DE
LA FUNDAÇÃO CALOUSTE GULBENKIAN
(LISBOA)

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΣΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ
ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΚΑΛΟΥΣΤΕ ΓΚΟΥΛΜΠΕ-
ΚΙΑΝ (ΛΙΣΑΒΟΝΑ)

➤➤➤➤➤➤ **Rui Morais** ➤➤➤➤➤➤
(Universidade do Porto/FLUP/UI&D-CECH)

THE FUNDAÇÃO CALOUSTE GULBENKIAN is a private Portuguese foundation that was created at the bequest of Calouste Sarkis Gulbenkian. The collector, of Armenian descent and born in Üsküdar in Turkey in 1869, chose the city of Lisbon as the headquarters of his foundation, which was created in 1956, the year after his death.

The foundation, with delegations in Paris and London, has played a significant role in the development of Portuguese society, particularly in the field of the Arts, Charity, Science and Education. In the Lisbon headquarters, in addition to the library, the archives, the publishing activity, the musical promotion and the Science Institute, the foundation has two museums that display permanent and temporary exhibitions. These museums are distributed into different buildings.

ΤΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΑΛΟΥΣΤΕ ΓΚΟΥΛΜΠΕΚΙΑΝ είναι ένα ιδιωτικό πορτογαλικό ίδρυμα που δημιουργήθηκε ως δεδηλωμένη επιθυμία στη διαθήκη του Καλούστε Σαρκίς Γκουλμπεκιάν. Ο αρμενικής καταγωγής συλλέκτης, που γεννήθηκε στο Σκούταρι (Χρυσόπολη) της Τουρκίας το 1869, επέλεξε τη Λισαβόνα για έδρα του Ιδρύματός του, το οποίο δημιουργήθηκε το 1956, έναν χρόνο μετά τον θάνατό του.

Το ίδρυμα έχει παραρτήματα στο Παρίσι και στο Λονδίνο και έχει παίξει σημαντικό ρόλο στην πορτογαλική κοινωνία, κυρίως στον τομέα «των Τεχνών, της Φιλανθρωπίας, της Επιστήμης και της Εκπαίδευσης». Στην έδρα του στη Λισαβόνα, εκτός από τη βιβλιοθήκη, τα αρχεία, την εκδοτική δραστηριότητα, την προώθηση της μουσικής και το Ινστιτούτο της Επιστήμης, το Ίδρυμα έχει δύο μουσεία που παρουσιάζουν μόνιμες και περιοδικές εκθέσεις. Τα μουσεία

One of them houses the “Founder’s Collection” and brings together a highly eclectic cultural heritage, with almost six thousand pieces, a thousand of which are part of the permanent exhibition with works of art from Egypt, the Greco-Roman civilisation, Mesopotamia, and the Islamic East, Armenia, the Far East and, regarding Western art, it has sculptures, books, paintings, French decorative art from

Fig. 13.1.- Obverse and reverse of the electrum stater minted in Ephesus, circa 600 BC, with the legend “I am the sign of Phanes” (©Calouste Gulbenkian Foundation, Lisbon; Calouste Gulbenkian Museum-Founder’s Collection; Catarina Gomes Ferreira). — Εμπρόσθια και οπίσθια όψη του στατήρα από ήλεκτρον που κόπηκε στην Έφεσο περί το 600 π.Χ. με την επιγραφή Φανός εμί σήμα (©Ίδρυμα Καλούστε Γκουλμπεκιάν, Λισαβόνα. Μουσείο Καλούστε Γκουλμπεκιάν – Συλλογή του Ίδρυτή, Καταρίνα Γκόμεζ Φερέιρα).

αυτά στεγάζονται σε χωριστά κτήρια. Το ένα φιλοξενεί την «Συλλογή του Ίδρυτή» που συγκεντρώνει ένα πολύ εκλεκτικό πολιτιστικό κληροδότημα, με σχεδόν έξι χιλιάδες κομμάτια, χίλια από τα οποία αποτελούν μέρος της μόνιμης έκθεσης με έργα τέχνης από την Αίγυπτο, τον Ελληνορωμαϊκό Πολιτισμό, την Μεσοποταμία, την Ισλαμική Ανατολή, την Αρμενία, την Άπω Ανατολή, ενώ σε σχέση με τη Δυτική τέχνη παρουσιάζει γλυπτά, βιβλία, ζωγραφικούς πίνακες, γαλλική διακοσμητική τέχνη του 18^{ου} αι. και έργα του Ρενέ Λαλίκ. Το άλλο μουσείο φιλοξενεί τη λεγόμενη «Σύγχρονη Συλλογή», με εξέχουσα την συλλογή πορτογαλικής τέχνης (από τον Αμαντέου Σόουζα Καρντόζο ως την Πάουλα Ρέγκο και την Μαρία Ελένα Βιέρα ντα Σίλβα) και ένα σημαντικό σύνολο βρετανικής τέχνης του 20^{ου} αι.

Ο Καλούστε Γκουλμπεκιάν προσπάθησε να συγκεντρώσει – και τα κατάφερε – έργα μεγάλης καλλιτεχνικής αξίας, που αντικατόπτριζαν το πνεύμα του ως συλλέκτη και εστίαζαν στις αξίες της ισορροπίας και του κάλλους, αλλά ελάμβαναν επίσης υπ’ όψιν την αγάπη που έτρεφε γι’ αυτά, την οποία διακρίνουμε σε τούτα τα λόγια που έγραψε το 1953:

«Έχω πλήρη συνείδηση πως είναι ώρα να λάβω μιαν απόφαση για το μέλλον των έργων τέχνης που έχω. Μπορώ να πω χωρίς υπερβολή πως τα θεωρώ “παιδιά μου” και πως η ευημερία τους είναι μια από τις ανησυχίες μου. Αντιπροσωπεύουν πενήντα-εξήντα χρόνια της ζωής μου, στην διάρκεια των οποίων τα συγκέντρωσα, συχνά με τεράστιες δυσκολίες και αποκλειστικά με κριτήριο τις προσωπικές μου προτιμήσεις. Είναι

the 18th century and works by René Lalique. The other is the “Modern Collection”, and particularly worthy of a mention is the collection of Portuguese art (from Amadeu Souza-Cardoso to Paula Rego and Vieira da Silva) and an important ensemble of 20th-century British art.

Calouste Gulbenkian tried to bring together –and, in fact, did so– works of great artistic quality, which were the reflection of his philosophy as a collector, centred on values of balance and beauty, but also taking into account the affection he felt for them, which can be found in these words he wrote in 1953:

“I am fully aware that it is time to make a decision about the future of my artworks. I can say without fear of exaggeration that I consider them to be my “daughters” and that their well-being is one of my major concerns. They represent fifty or sixty years of my life, throughout which I have collected them, sometimes with great difficulty, but always and exclusively guided by my own taste. It is true, like all collectors, I tried to get advice. But I feel that they are mine in heart and soul.”

I cannot resist transcribing other written testimonies made by the collector during his travels, in this case the one he made on visiting the Acropolis in Athens:

“It is impossible to transmit the impression that the majesty of this monument has awoken in me. I felt a strange, deep, penetrating emotion.

αλήθεια ότι, όπως όλοι οι συλλέκτες, φρόντισα να συμβουλευτώ ειδικούς. Αλλά με την ψυχή και την καρδιά αισθάνομαι ότι είναι δικά μου.»

Δεν μπορώ ν’ αντισταθώ στον πειρασμό να παραθέσω κι άλλες μαρτυρίες που έγραψε ο συλλέκτης στα ταξίδια του, εν προκειμένω μία για την επίσκεψή του στην Ακρόπολη των Αθηνών:

«Αδυνατώ να μεταφέρω την εντύπωση που μου προκάλεσε το μεγαλείο αυτού του μνημείου. Ένοιωσα μια παράξενη, βαθιά, διαπεραστική συγκίνηση. Μιλάμε για την Αναγέννηση, για τον 16^ο και τον 18^ο αι. Θαυμάζουμε την ιδιοφυΐα που καταδεικνύει αυτό ή εκείνο το γλυπτό των προαναφερομένων εποχών, αλλά

Fig. 13.2.- Silver Greek situla, dating from the 4th-3rd centuries BC (©Calouste Gulbenkian Foundation, Lisbon; Calouste Gulbenkian Museum-Founder's Collection; Carlos Azevedo). — Ασημένιος ελληνικός κουβάς που χρονολογείται μεταξύ 4^{ου} και 3^{ου} αι. π.Χ. (©Ίδρυμα Καλούστε Γκουλμπεκιάν, Λισαβόνα. Μουσείο Καλούστε Γκουλμπεκιάν – Συλλογή του Ίδρυτή, Κάρλος Αζεβέντο).

We talk about the Renaissance, about the 16th to 18th centuries; we admire the genius of this or that sculpture from the period in question, but how significant are they next to the mastery of this work of so many geniuses who were the driving forces of the civilisations that preceded them, who possessed a feeling of proportions, harmony and grandiosity beyond all imagination? I'm not talking about beauty, material and light; I bow before the inspiration of those who were able to conceive such monuments and to execute them. Nothing was ever able to equal the sublime beauty of these works.”

Fig. 13.3.- Gem with the bust of Apollo crowned with laurel leaves, dating from the late 3rd century BC (©Calouste Gulbenkian Foundation, Lisbon; Calouste Gulbenkian Museum-Founder's Collection; Carlos Azevedo). — Πολύτιμος λίθος με προτομή δαφνοστεφανωμένου Απόλλωνα, των τελών του 3^{ου} αι. π.Χ. (©Ίδρυμα Καλούστε Γκουλμπεκιάν, Λισαβόνα. Μουσείο Καλούστε Γκουλμπεκιάν – Συλλογή του Ίδρυτή, Κάρλος Αζεβέντο).

τί είναι αυτά μπροστά στη δεξιοτεχνία αυτού του έργου τόσων ιδιοφυιών, που αποτέλεσαν την κινητήρια δύναμη των πολιτισμών που προηγήθηκαν, που κατείχαν την αίσθηση της αναλογίας, της αρμονίας και του μεγαλείου πέραν κάθε φαντασίας; Δεν μιλώ για το κάλλος, για την ύλη, για το φως. Υποκλίνομαι κυρίως μπροστά στην έμπνευση εκείνων που ήταν ικανοί να συλλάβουν τέτοια μνημεία και να τα υλοποιήσουν. Ποτέ τίποτε δεν μπόρεσε να φτάσει το υπέρτατο κάλλος αυτών των έργων.»

Αυτός ήταν και ο λόγος για τον οποίο άρχισε να συλλέγει ελληνικά έργα, κάποια από τα οποία εκτίθενται στο κτήριο που φιλοξενεί την ονομαζόμενη «Συλλογή του Ίδρυτή». Από το ευρύ κληροδότημα πρέπει να ξεχωρίσουμε τη συλλογή ελληνικών νομισμάτων, η οποία θεωρείται μια από τις καλύτερες γνωστές ιδιωτικές συλλογές. Είναι γνωστό το πόσο εκτιμούσε ο Καλούστε Γκουλμπεκιάν τα ελληνικά νομίσματα. Όπως μας θυμίζει ο Ρόμπινσον «υπήρξαν η πρώτη και πιο μακρόχρονη αγάπη του, από την εποχή της παιδικής του ηλικίας, όταν επέστρεψε μια μέρα από την αγορά με τους στατήρες από ήλεκτρον από την Κύζικο». Σ' ένα γράμμα του 1947 προς αυτόν τον ειδικό (τον Ρόμπινσον), ο Καλούστε Γκουλμπεκιάν εκδηλώνει την επιθυμία του να φτειαξεί έναν κατάλογο της συλλογής του: «Προφανώς υπολογίζω στην συνεργασία σας για το κεφάλαιο σχετικά με την ελληνική νομισματική».

Το σύνολο τούτης της συλλογής περιλαμβάνει νομίσματα με τα τρία πολύτιμα μέταλλα (ήλεκτρον, χρυσό και ασήμι). Η αξία και η ποιότητα των νομισμάτων που συγκέντρωσε ο Γκουλμπεκιάν μο-

This is certainly the context that justified the collection of Greek objects, some of which are exhibited in the building that today holds the so-called “Founder’s Collection”. Of this vast legacy, we would highlight the collection of Greek coins, considered one of the best private collections known. Calouste Gulbenkian’s appreciation of Greek coins is well known. They were, as Robinson reminds us, “his first and most lasting love, from the time when, as a child, he returned home from the bazaar one day with two electrum staters from Cyzicus”. In a letter addressed to this specialist, dated 1947, Calouste Gulbenkian stated his desire to have a monumental catalogue: “I obviously count on your eminent collaboration for the chapter on the art of Greek numismatics.”

This collection includes coins minted using the three noble metals (electrum, gold and silver). The value and the quality of the specimens collected by Calouste Gulbenkian can be appreciated in two catalogues that show the main part of the collection (*A Catalogue of the Calouste Gulbenkian. Collection of Greek Coins, Part I and Part II*), written, with the collaboration of M. C. Hipólito, by two of the greatest authorities on Greek numismatics, E. G. C. Robinson (1971) and K. Jenkins (1989). In all, 1,090 coins were published, 1,085 without any problem of authenticity and only five, included at the end of the second catalogue, designated as “false coins”, identified from “a” to “e”. A small part of this heritage ensemble, 117 specimens, are in the current per-

ρουν να εκτιμηθούν από τους καταλόγους που παρουσιάζουν τον πυρήνα της συλλογής *A Catalogue of the Calouste Gulbenkian. Collection of Greek Coins, Part I e Part II*), η σύνταξη των οποίων έγινε με τη συνεργασία του Μ.Κ. Ιπόλιτο, δύο εκ των πιο εγκύρων ειδικών στην ελληνική νομισματική, Ε. Τζ. Κ. Ρόμπινσον (1971) και Κ. Τζένκινς (1989). Στην έκδοση συμπεριελήφθησαν 1.090 νομίσματα, εκ των οποίων τα 1.085 χωρίς κανένα πρόβλημα αυθεντικότητας. Μόνο πέντε συμπεριελήφθησαν το τέλος του δευτέρου καταλόγου κάτω από την ένδειξη «κάλπικα νομίσματα», αριθμημένα από το «α» ως το «ε». Ένα μικρό μέρος αυτού του κληροδοτήματος, 117 κομμάτια, συμπεριλαμβάνεται σήμερα στην μόνιμη έκθεση. Το υπόλοιπο φυλάσσεται στα νομισματικά αρχεία, στις αποθήκες του Ιδρύματος.

Αυτό το πλούσιο νομισματικό σύνολο δίνει τη δυνατότητα για έρευνες και εκθέσεις μονογραφικού χαρακτήρα, όπως αυτή που επιμελήθηκε το 2007 η Δρ. Ρόζα Φιγκεϊρέντο, με τον τίτλο *Η θρησκεία στην Αρχαία Ελλάδα – Οι θεοί του Ολύμπου στην Συλλογή Γκουλμπενκιάν*.

Θα μπορούσαμε με προτείνουμε, μεταξύ άλλων, το θέμα της θάλασσας, επιλεγόμενα νομίσματα που κόπηκαν σε νομισματοκοπεία της ηπειρωτικής Ελλάδας και σε αποικίες της. Από τα νομίσματα που κόπηκαν στην ανατολική Μεσόγειο ξεχωρίζουν τέσσερα κομμάτια με την μορφή του Ποσειδώνα, τρία από την ηπειρωτική Ελλάδα κι ένα από την Κρήτη (από την Πριανσό, σήμερα Καστελλιανά). Τα νομίσματα της ηπειρωτικής Ελλάδας είναι από τη Βοιωτία (Αιτωλική Συμπολιτεία) και τη Θράκη (Αμφίπο-

manent exhibition. The rest remains in the monetary archives of the foundation's storerooms.

This rich numismatic set makes research and exhibitions of a monographic nature possible, such as the one curated in 2007 by Dr. Rosa Figueredo, called *La religión en la Grecia Antigua-Dioses del Olimpo representados en la Colección Gulbenkian*.

As other proposals, we would suggest –of various themes– that of the sea, selecting various coins minted in the continental Greek mints and in their

λις). Σ' αυτά πρέπει να προσθέσουμε κι ένα με τη μορφή της τιτανίδας Τηθύος, που κόπηκε στην Μικρά Ασία (Κύζικος, Μυσία).

Όπως συνηθίζεται σ' αυτά τα νομίσματα, ο θεός Ποσειδών, ως ανώτατος θεός της θάλασσας και των σεισμών, έχει ως σύμ-

Fig. 13.4.- Gold earring representing a winged Nike or Victoria. Hellenistic period (©Calouste Gulbenkian Foundation, Lisbon; Calouste Gulbenkian Museum-Founder's Collection; Carlos Azevedo). — Χρυσό σκουλαρίκι με απεικόνιση φτερωτής Νίκης, της ελληνιστικής εποχής (©Ιδρυμα Καλούστε Γκουλμπεκιάν, Λισαβόνα. Μουσείο Καλούστε Γκουλμπεκιάν – Συλλογή του Ιδρυτή, Κάρλος Αζεβέντο).

colonies. Of the coins that were minted in the eastern Mediterranean, there are four specimens worthy of a mention with the image of Poseidon, three from the continent and one from the island of Crete (Priansus). The examples from the continent come from Boeotia (Aetolian League) and from Thrace (Amphipolis). To these, we would also add a coin with the representation of the Titaness Tethys, minted in Asia Minor (Mysia, Cyzicus).

As is usual in these coins, the god Poseidon, as the supreme god of the sea and of earthquakes, is shown with his attributes of the trident and the dolphin. He is seen, on the reverse of the coin, either standing up, balancing a dolphin on his thumb, or sitting on a rock in the same attitude. King Demetrius I, Polioretetes, his protégé, is shown on the obverse. He can also appear shown, once again, standing on the reverse, with his foot leaning on a rock and with his right arm resting on his knee. In this case, on the obverse of the coin, King Demetrius appears, evoking the effigy of Alexander the Great. In this collection, there is a coin on which Poseidon is shown on both sides: on the obverse the head of the God appears with laurel leaves and on the reverse he is found sitting on a throne, with his trident and dolphin. The coin, minted in Cyzicus, shows on the obverse the goddess Thetys galloping on the back of a dolphin, holding a garland in her right hand and a round shield in her left hand, while on the reverse, a quatrefoil symbol has been designed.

βολα την τρίαινα και το δελφίνι. Αναπαρίσταται στην οπίσθια όψη του νομίσματος, όρθιος, ισοροπώντας το δελφίνι με τον αντίχειρα, ή καθιστός σε βράχο κάνοντας το ίδιο. Ο προστατευόμενός του βασιλιάς Δημήτριος ο Πολιορκητής αναπαρίσταται στην εμπρόσθια όψη του νομίσματος. Μπορεί να εμφανίζεται και στην οπίσθια όψη όρθιος, με το ένα πόδι να στηρίζεται σε βράχο και τον αριστερό βραχίονα να ακουμπά στο γόνατό του. Έτσι μπορεί να εμφανίζεται και στην εμπρόσθια όψη, ο μονάρχης Δημήτριος θυμίζοντας την εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Σ' αυτή τη συλλογή υπάρχει ένα νόμισμα στο οποίο ο Ποσειδώνας αναπαρίσταται και στις δύο όψεις: στην εμπρόσθια η δαφνοστεφανωμένη κεφαλή του θεού και στην οπίσθια αναπαρίσταται καθισμένος σε θρόνο, με την τρίαινα και το δελφίνι. Το νόμισμα από την Κύζικο απεικονίζει στην εμπρόσθια όψη τη θεά Θέτιδα καθάλα σ' ένα δελφίνι, κρατώντας στο δεξί χέρι μια γιρλάντα και στο αριστερό μια στρογγυλή ασπίδα, ενώ στην οπίσθια όψη είναι σχεδιασμένο ένα τετράφυλλο σύμβολο.

Ανάμεσα στα νομίσματα των δυτικών αποικιών, ξεχωρίζουν λόγω της θεματικής τους αυτά που κόπηκαν στην Ποσειδωνία (Paestum), αποικία που ίδρυσαν στα τέλη του 7^{ου} αι. οι Αχαιοί στη Σύβαρη. Σ' αυτή την αποικία η έκδοση νομισμάτων αρχίζει το τρίτο τέταρτο του 6^{ου} αι. Πρόκειται για νομίσματα με κοίλα ανάγλυφα (έγγλυφα), κοινό σύστημα εκείνη την εποχή σε όλα τα νομισματοκοπεία της νότιας Ιταλίας. Σ' αυτά τα νομίσματα ο θεός είναι όρθιος, στραμμένος προς τα δεξιά, με τον δεξιό βραχίονα υψωμένο για να ρίξει την τρίαινα και το αριστερό στο ύψος των ώμων.

Among the coins minted in the Western colonies, the ones manufactured in Poseidonia (*Paestum*) are notable thanks to their subject matter. This was an Achaean foundation of Sybaris at the end of the 7th century BC. In this colony, the minting of coins started at the end of the 6th century BC. The coins are minted in bas-relief (brockage) system that was common during this period in all the mints in southern Italy. In these coins, the god is standing, facing right, with his right arm raised to throw the trident and his left arm lifted to shoulder height.

In the Gulbenkian Collection, there are also numerous coins minted in *Tarentum* (the Greek city of *Taras*, founded by settlers from Sparta) that show the interest this colony had in the sea and in fishing. Considered the most beautiful Greek coins minted in Italy, their main subject was the representation of the patron of the city riding a dolphin. This subject matter is shown on the older brockage coins and also in more modern series, both on the obverse as well as the reverse. There is also documentation of a specimen with the figure of a dolphin on the obverse and the image of a seahorse on the reverse.

Another representation alluding to the sea is that of the crab and the sea turtle. In the Gulbenkian Collection, the crab appears on coins minted in cities in eastern Greece, mainly in Kos, and on coins minted in the Western colonies, such as in Agrigento, one of the largest cities in Sicily. The sea turtle can be seen on a coin from Aegina, a subject

Στη συλλογή Γκουλμπεκιάν υπάρχουν επίσης πολυάριθμα νομίσματα που κόπηκαν στον Τάραντα (αποικία των Σπαρτιατών), τα οποία καταδεικνύουν το ενδιαφέρον αυτής της αποικίας για τη θάλασσα και την αλιεία. Θεωρούνται τα ωραιότερα ελληνικά νομίσματα που κόπηκαν στην Ιταλία και έχουν ως κύριο θέμα τον πολιούχο καβάλα σ' ένα δελφί-νι. Αυτό το θέμα το συναντάμε στα αρχαιότερα έγγλυφα νομίσματα, αλλά και στις νεότερες σειρές, τόσο στην εμπρό-σθια όσο και στην οπίσθια όψη. Επίσης, τεκμηριώνεται ένα νόμισμα με το δελφί-νι στην εμπρόσθια όψη κι' έναν ιππόκα-μπο στην οπίσθια.

Άλλες παραστάσεις σχετικές με τη θά-λασσα είναι ο κάβουρας και η θαλάσσια χελώνα. Στη συλλογή Γκουλμπεκιάν, ο κάβουρας εμφανίζεται σε νομίσματα της ανατολικής Ελλάδας, κυρίως από την Κω και σε νομίσματα των δυτικών αποικιών, όπως ο Ακράγαντας (σήμερα Αγκριτζέντο), που ήταν από τις μεγαλύτερες πόλεις της Σικελίας. Τη θαλάσσια χελώνα τη συναντάμε σ' ένα νόμισμα της Αίγινας, και πιθανώς το θέμα συνδέ-εται μ' έναν χαμένο μύθο κάποιου ήρωα που έπλεε καβάλα σε θαλάσσια χελώνα, όπως απεικονίζεται σε μια μετόπη του ναού δίπλα στον ποταμό Κέρες, κοντά στην Ποσειδωνία, αλλά και σε διάφο-ρους πολύτιμους λίθους.

Πέραν αυτής της πολύτιμης ομάδας, το Ίδρυμα διαθέτει κι έναν σημαντικό αριθ-μό νομισμάτων που δεν έχει δει ακόμη το φως της δημοσιότητας. Πρόκειται για επτακόσια νομίσματα του ελληνορωμα-ϊκού κόσμου που περιλαμβάνονται στη «Αποθεματική Συλλογή», η οποία – με εξαίρεση 108 νομίσματα που δώρισε

very probably associated to a lost myth of a hero galloping on this animal, as can be seen on a metope from the Temple of Ceres, near *Paestum*, and on several gems.

In addition to this highly valuable set published, the foundation also has a significant number of coins that are still unpublished. There are some seven hundred coins from the Greco-Roman world that are part of the so-called “Reserve Collection” which, apart from a set of 108 coins donated by an Arabian country in 1980, belong to the original core of the Gulbenkian Collection. This huge legacy, kept in three filing cabinets with trays, must be duly reorganised and classified. Some specimens of this collection stand out, such as the case of a rare electrum stater (the fifth example known), probably minted in Ephesus around 600 BC, with the representation of a deer on the obverse, the symbol of the goddess Artemis, partially surrounded by a long retrograde legend in Greek – *Phanos emi sema* (“I am the sign of Phanes”)– in which Phanes is identified as the issuing body, perhaps a magistrate of Ephesus responsible for minting coins. A set of twenty Roman *solidi* from the 4th-5th centuries AD which must have come from a single monetary deposit are also of special interest.

In the area of the Greek collections, in addition to the coins, we should mention other sets: a silver Greek situla, dating from the 4th to 3rd centuries BC; various gems and cameos from the 5th

Fig. 13.5.- Calyx krater attributed by Sir John Beazley (ARV, no. 1042.1) to the Coghill Painter (© Calouste Gulbenkian Foundation, Lisbon; Calouste Gulbenkian Museum-Founder's Collection; Carlos Azevedo). — Καλυκόσχημος κρατήρας που ο Τζων Μπιτζίεϋ (ARV, No 1042.1) αποδίδει στον Ζωγράφο του Coghill (© Ίδρυμα Καλούστε Γκουλμπεκιάν, Λισαβόνα. Μουσείο Καλούστε Γκουλμπεκιάν – Συλλογή του Ίδρυτή, Κάρλος Αζεβέντο).

Fig. 13.6.- Detail of the upper and lower friezes of the calyx krater of the Coghill Painter (©Calouste Gulbenkian Foundation, Lisbon; Calouste Gulbenkian Museum-Founder's Collection; Carlos Azevedo). — Λεπτομέρειες της ανώτερης και κατώτερης ζωοφόρου του καλυκόσημου κρατήρα του Ζωγράφου του Coghill (©Ίδρυμα Καλούστε Γκουλμπεκιάν, Λισαβόνα. Μουσείο Καλούστε Γκουλμπεκιάν – Συλλογή του Ίδρυτή. Κάρλος Αζεβέτο).

το 1980 κάποια αραβική χώρα – ανήκουν στον αρχικό πυρήνα της συλλογής Γκουλμπεκιάν. Αυτό το ευρύ κληροδότημα που φυλάσσεται σε τρεις συρταριέρες αρχειοθέτησης με δίσκους, πρέπει να αναδιοργανωθεί και να ταξινομηθεί. Από αυτή τη συλλογή ξεχωρίζουν μερικά κομμάτια, όπως ο στατήρας από ήλεκτρον (το πέμπτο γνωστό κομμάτι), που μάλλον κόπηκε στην Έφεσο περί το 600 π.Χ., με την απεικόνιση ενός ελαφιού (σύμβολο της θεάς Αρτέμιδος) στην εμπρόσθια όψη, εν μέρει κυκλωμένο από την επιγραφή στα ελληνικά *Φανός ειμί σήμα*, η οποία καταδεικνύει την αρχή έκδοσης, που ήταν μάλλον κάποιος Εφέσιος δικαστής με αρμοδιότητα την κοπή νομισμάτων. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει και μια ομάδα είκοσι ρωμαϊκών *solidi* των 4^{ου}-5^{ου} αι. που πρέπει να προέρχονται από το ίδιο νομισματικό απόθεμα.

Στο πλαίσιο των ελληνικών συλλογών, εκτός από τα νομίσματα πρέπει να αναφέρουμε κι άλλα αντικείμενα: έναν ασημένιο ελληνικό κουβά που χρονολογείται μεταξύ 4^{ου} και 3^{ου} αι. π.Χ., διάφορους πολύτιμους λίθους και καμέες της περιόδου μεταξύ 5^{ου} και 3^{ου} αι. π.Χ., διάφορα προϊόντα χρυσοχοΐας, κυρίως σκουλαρίκια και περιδέραια, που χρονολογούνται μεταξύ του τέλους της αρχαϊκής περιόδου και της ύστερης ελληνιστικής εποχής κι ένα εξαιρετικό αττικό κεραμικό ερυθρόμορφο αγγείο, στο οποίο θα αναφερθούμε στη συνέχεια.

Αυτό το αγγείο είναι ένας καλυκόσημος κρατήρας, τον οποίον ο Τζων Μπήζλεϊ (ARV, No. 1042.1) αποδίδει στον Ζωγράφο του Coghill. Το αγγείο αυτό αποτελεί το καλύτερο δείγμα αυτού του καλλιτε-

to 3rd centuries BC; several pieces of silver work, mainly earrings and necklaces, dating from between the end of the archaic Greek period and the late Hellenistic period, and an exceptional Attic red-figure pottery vase, which we will mention below.

This vase corresponds to a calyx krater, attributed by Sir John Beazley (ARV, no. 1042.1) to the Coghill Painter, representing the best exponent of this artistic genre in the country. It was discovered close to Agrigento (Sicily) and belonged to the collector and painter Sir John Coghill Bart. It was later acquired by Thomas Hope and then by Calouste Sarkis Gulbenkian at an auction in Christies in 1917. Dated between 440 and 430 BC, it comes under the so-called "Free style" (circa 475-420 BC) and has a decoration in two registers.

In the upper register, a very well-known subject from Greek mythology is illustrated: the Abduction of the Leucippides. Otto Jahn suggested the identification of some of the figures: the woman represented on the left of the quadriga in which the god Apollo is found could be Philodice, judging by the richness of her garments. The young man preceding her, with lances, could be Chrysippus, who served the Dioscuri brothers. The bearded man, sitting on a rock, would have been Leucippus himself, to whom a young girl is giving the news about the abduction. Tillyard suggests that, of the three female figures represented on the opposite side, the central figure

χρικού είδους στην Πορτογαλία. Βρέθηκε στην Σικελία, στα περίχωρα του Ακράγαντα (Αγκριτζέντο) και ανήκε στον συλλέκτη και ζωγράφο Τζων Κόχιλ Μπαρτ. Αργότερα πέρασε στην ιδιοκτησία του Τόμας Χόουπ και αργότερα του Καλούστε Σαρκίς Γκουλμπεκιάν σε έναν πλειστηριασμό του Οίκου Κρίστις το 1917. Χρονολογείται μεταξύ 440 και 430 π.Χ., κατατάσσεται στον λεγόμενο «ελεύθερο ρυθμό» (μεταξύ 475 και 420 π.Χ.) και είναι διακοσμημένος σε δυο μέρη.

Στο ανώτερο μέρος απεικονίζεται ένα πολύ γνωστό θέμα της ελληνικής μυθολογίας: η αρπαγή των Λευκιπιδών. Ο Όττο Γιάν πρότεινε την ταυτοποίηση ορισμένων από τις μορφές: η γυναίκα που απεικονίζεται αριστερά του άρματος με τα τέσσερα άλογα στο οποίο βρίσκεται ο θεός Απόλλων μπορεί να είναι η Φιλοδίκη, αν κρίνουμε από το πλούσιο ρούχο της. Ο νεαρός που προηγείται θα μπορούσε να είναι ο Χρύσιππος, υπηρέτης των Διοσκούρων. Ο γενειοφόρος άνδρας που κάθεται στον βράχο θα ήταν ο ίδιος ο Λεύκιππος, στον οποίο έρχεται ένα κοριτσάκι να ανακοινώσει την αρπαγή. Ο Τίλιαντ από την πλευρά του προτείνει ότι από τις τρεις γυναικείες μορφές που απεικονίζονται στην αντίθετη όψη, η κεντρική αντιστοιχεί στην Αρσινόη, λαμβάνοντας και πάλι υπ' όψιν το πλούσιο ένδυμά της. Σύμφωνα με τον Γιαν, ο μοναδικός παρών θεός στη σκηνή μπορεί να είναι ο Απόλλων (με την ιδιότητα του προεδρεύοντος στους γάμους), αλλά κατά τον Τίλιαντ ο θεός θα μπορούσε να απεικονίζεται ως ο ίδιος ο πατέρας των κοριτσιών.

Στο κατώτερο μέρος υπάρχει μια πολύ συνηθισμένη διονυσιακή σκηνή. Απει-

would have been Arsinoe, taking into account the richness of her garments. According to Jahn, the only god found on the scene could have been Apollo (who would have been there in his role to preside over weddings), however, according to Tillyard, it is possible that the god is represented as the true father of the Leucippides.

In the lower register, the scene is more usual as it represents a Dionysian theme. Here, you can see the satyrs, the rowdy companions of the god, heavy drinkers and libertines, who followed the maenads or bacchantes (“the delirious”). They frequently carried torches as well as canes wrapped in ivy leaves, crowned with a pineapple, and were known as thyrsi.

The representations of torches on this Gulbenkian vase indicate that it was a night-time scene, habitual in Dionysian worship, in which the entourage of the god was noisy and exuberant. *cccc*

κονίζονται οι σάτυροι, οι φασαριόζοι συνοδοί του θεού, μεγάλοι πότες ελευθερίων ηθών, που κυνηγάνε τις μαινάδες ή βάκχες («οι παραληρούσες»). Αυτές συνήθως φέρουν δάδες και ραβδιά τυλιγμένα με αμπελόφυλλα και ένα κουκουναρί στην κορυφή, που λέγονται θύρσοι.

Οι δάδες σ' αυτό το αγγείο της συλλογής Γκουλμπεκιάν δείχνουν ότι πρόκειται για νυχτερινή σκηνή, πράγμα σύνηθες στην διονυσιακή λατρεία, όπου η αυλή του θεού απεικονίζεται φασαριόζα και πληθωρική. *cccccccccccc*

CHAPTER, ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ALONSO, M. C., “Los Borbones y el coleccionismo de vasos griegos durante el siglo XVIII”, en P. Cabrera, P. Rouillard (eds.), *El vaso griego en el arte europeo de los siglos XVIII y XIX*, Actas del Coloquio internacional celebrado en el Museo Arqueológico Nacional y en la Casa de Velázquez (Madrid, 14 y 15 de febrero de 2015), Ministerio de Cultura, Madrid, 2007, 19-28.

ALONSO, M. C., “La empresa anticuaria de Carlos III entre Nápoles y Madrid”, en M. Luque Talaván (coord.), *Carlos III: proyección exterior y científica de un reinado ilustrado*, Catálogo de la Exposición, Madrid, 2016, 77-93.

ALMAGRO-GORBEA, M., MAIER, J. (eds.), *De Pompeya al Nuevo Mundo. La Corona Española y la Arqueología en el siglo XVIII*, Antiquaria Hispánica 23, Real Academia de la Historia, Madrid, 2012.

AQUILUÉ, X., CABRERA, P. (coords.), *Iberia Graeca. El legado arqueológico griego en la península Ibérica*, Centro Iberia Graeca, Girona, 2012.

CABRERA, P., ROUILLARD, P. (eds.), *El vaso griego en el arte europeo de los siglos XVIII y XIX*, Actas del Coloquio Internacional celebrado en el Museo Arqueológico Nacional y en la Casa de Velázquez (Madrid, 14 y 15 de febrero de 2005), Ministerio de Cultura, Madrid, 2007.

CABRERA, P., ROUILLARD, P., VERBANCK, A. (eds.), *El vaso griego y sus destinos*, Catálogo de la Exposición celebrada en el Museo Arqueológico Nacional (diciembre 2004-febrero 2005), Ministerio de Cultura, Madrid, 2004.

GARCÍA ALFONSO, E., “Yacimientos, museos y colecciones del legado arqueológico griego en España y Portugal”, en X. Aquilué, P. Cabrera (coords.), *Iberia Graeca. El legado arqueológico griego en la península Ibérica*, Centro Iberia Graeca, Girona, 2012, 120-136.

MOLAS, M.ª D., “La ceràmica grega, falisco-capenate i etrusca del Museu Episcopal de Vic”, *Quaderns del Museu Episcopal de Vic* 2, Vic, 2008, 163-216.

MORAIS, R., *A Coleção de vasos gregos do Museu da Farmácia*, Coleção Classica Instrumenta, Universidade de Coimbra, Coimbra, 2011.

MORAIS, R., CENTENO, R. M. S., *Vasos gregos da Coleção D. Manuel de Lancastre*, Coleção Classica Instrumenta, Universidade de Coimbra, Coimbra, 2010.

CHAPTER, ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

CABRERA, P., “Historia de las colecciones griegas y etrusco-italicas del Museo Arqueológico Nacional”, *Boletín de la ANABAD XLIII*, Madrid, 1993, 79-104.

CABRERA, P. (ed.), *La colección Várez Fisa en el Museo Arqueológico Nacional*, Catálogo de la Exposición celebrada en el Museo Arqueológico Nacional (septiembre-noviembre 2003), Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, Madrid, 2003.

CABRERA, P., CASTELLANO, A., MORENO, M., “Descubrir la Grecia antigua: un viaje por las nuevas salas del MAN”, *Boletín del Museo Arqueológico Nacional* 32, Madrid, 2014, 525-540.

MARCOS, A. (coord.), *De Gabinete a Museo. Tres siglos de historia*, Ministerio de Cultura, Madrid, 1993.

OLMOS, R., *Catálogo de los Vasos Griegos del Museo Arqueológico Nacional: Las léцитas áticas de fondo blanco*, Museo Arqueológico Nacional, Madrid, 1980.

CHAPTER, ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ALFARO, C., “Numismática y Medallística”, en AA.VV., *Museo Arqueológico Nacional. Guía General*, Vol. II, Dirección General de Bellas Artes y Archivos, Madrid, 1991, 163-188.

CAILVO, I., RIVERO, C. M. DEL, *Catálogo sumario del Museo Arqueológico Nacional. Guía del Salón de Numismática, Catálogo-Guía de las colecciones de monedas y medallas expuestas al público en el Museo Arqueológico Nacional*, Madrid, 1925.

CASTROBEZA, C., “Algunas observaciones acerca de ocho monedas de los Ptolomeos”, *Museo Español de Antigüedades I*, Madrid, 1872, 23-40.

CASTROBEZA, C., “Consideraciones sobre el arte monetario griego y descripción de algunas monedas existentes en el Museo Arqueológico Nacional”, *Museo Español de Antigüedades VI*, Madrid, 1875, 1-14.

GARCÍA GUTIÉRREZ, A., *Noticia histórico-descriptiva del Museo Arqueológico Nacional, publicada siendo Director del mismo el Excmo. Señor Don Antonio García Gutiérrez*, Madrid, 1876, 123-147.

CHAPTER, ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

CIDONCHA, R. (comis.), *La Donación de Claudio Bravo, Veinte esculturas grecorromanas*, Museo Nacional del Prado, Madrid, 2000.

GARCÍA-BELLIDO, M.ª P., BLÁZQUEZ, C., *Diccionario de cecas y pueblos hispánicos*, 2 vols., CSIC, Madrid, 2001.

SCHRÖDER, S. F., *Museo Nacional del Prado, Catálogo de la Escultura Clásica. Vol. II: Escultura Mitológica*, Madrid, 2004.

CHAPTER, ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

AA.VV., *A catalogue of the Greek Coins in the British Museum Vol. Lydia, Corinth, Attica, Sicily, Thrace*, A. Forni-Editore, Bologna, 1963-1964.

AA.VV., *Moneda griega. La colección del Museo Casa de la Moneda*, Madrid, 1993.

GUADAN, A. M., “La cronología de las acuñaciones de plata de Emporion y Rhode, según los hallazgos y la secuencia de cuños”, *Nvmisma* 16, Madrid, 1955, 9-55.

VICO, A., FRANCISCO, J. M.^a DE, “El sistema monetario griego y sus derivaciones a otros sistemas de la Antigüedad Mediterránea”, *Documenta & Instrumenta* 14, Universidad Complutense de Madrid, Madrid, 2016, 199-222.

CHAPTER, ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ALMAGRO-GORBEA, M. (ed.), *Tesoros de la Real Academia de la Historia* (catálogo de exposición), Palacio Real, Madrid, 2001.

ALMAGRO-GORBEA, M., “Un lékythos de fondo blanco del Pintor de Ícaro en la Real Academia de la Historia”, *Lucentum* 21-22, Alicante, 2002-2003, 63-74.

ALMAGRO-GORBEA, M., “Un *askós* minoico en la Real Academia de la Historia, Madrid”, en AA.VV., *Archäologischer Anzeiger* Vol. 1, Deutsches Archäologisches Institut, Berlin, 2003, 117-128.

ALMAGRO-GORBEA, M., *Catálogo de Antigüedades Prerromanas*, Real Academia de la Historia, Catálogo del Gabinete de Antigüedades II, 2, 1, Madrid, 2005.

ALMAGRO-GORBEA, M., “La colección de antigüedades de Pascual de Gayangos”, en G. Anes Álvarez de Castrillón (coord.), *Pascual de Gayangos en el bicentenario de su nacimiento*, Madrid, 2010, 107-125 y 139-144.

ALMAGRO-GORBEA, M., “Los *Kýlikes* del “Pithos Painter” de Mengíbar y Reading y el comercio atlántico en la Edad del Hierro”, en J. García Sánchez, I. Mañas, F. Salcedo (eds.), *Navigare necesse est. Estudios en Homenaje a José María Luzón Nogué*, Universidad Complutense de Madrid, Madrid, 2015, 417-433.

VICO, A., *Monedas Griegas. Catálogo del Gabinete de Antigüedades. Real Academia de la Historia*. II,2,1, Madrid, 2005.

CHAPTER, ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

BLANCO, A., “Vasos suritálicos de la colección ducal de Alba”, *Zephyrus* XV, Salamanca, 1964, 61-83.

CABRERA P., ROUILLARD, P. (coord.), *El vaso griego en el arte europeo de los siglos XVIII y XIX*, Actas del Coloquio Internacional celebrado en el Museo Arqueológico Nacional y en la Casa de Velázquez (Madrid, 14 y 15 de febrero de 2005), Ministerio de Cultura, Madrid, 2005.

CACCIOTTI, B., “La collezione di antichità del Duca d’Alba Don Carlos Miguel Fitz James Stuart y Silva (1794-1835)”, en J. Beltrán Fortes, B. Cacciotti, B. Palma Venetucci (eds.), *Arqueología, coleccionismo y antigüedad. España e Italia en el siglo XIX*, Sevilla, 2006, 101-139.

CALDERÓN, J. M.^a (ed.), *El legado Casa de Alba*, Catálogo de la exposición, Centro Cibeles de Cultura y Ciudadanía, Ayuntamiento de Madrid, 29 de noviembre de 2012-13 de marzo de 2013, Alcobendas, 2012.

SÁNCHEZ, C., MORENO, M., “La colección de vasos griegos”, en B. Cacciotti, (ed.), *El XIV duque de Alba, coleccionista y mecenas de arte antiguo y moderno*, CSIC, Madrid, 2011, 105-114.

CHAPTER, ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

AA.VV., *Guia del Museu d’Arqueologia de Catalunya (MAC-Barcelona)*, Museu d’Arqueologia de Catalunya, Barcelona, 2015.

CASANOVAS, A., LLECHA, T., ROVIRA, J., SANMARTÍ-GREGO, E., “Adquisició de dues col·leccions de ceràmiques gregues per la Junta Municipal de Museus i de Belles Arts de Barcelona (1906), avui conservades al Museu d’Arqueologia de Catalunya”, en G. Alcalde et alii, *Museu d’Arqueologia de Catalunya anys 1935-2010. Miscel·lània Comemorativa*, Museu d’Arqueologia de Catalunya, Barcelona, 2010, 107-121.

MIRÓ, M.ª T., *La ceràmica àtica de figures roges d’Emporion*, Monografies Emporitanes 14, Museu d’Arqueologia de Catalunya-Empúries, Barcelona, 2006.

ROVIRA, J., “La prefiguració del Museu d’Arqueologia de Catalunya a Barcelona: unes arrels, un símbol”, en G. Alcalde *et alii*, *Museu d’Arqueologia de Catalunya anys 1935-2010. Miscel·lània Commemorativa*, Museu d’Arqueologia de Catalunya, Barcelona, 2010, 13-25.

CHAPTER, ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

CAMPO, M., “Las monedas de los tesoros de Pont de Molins, Tarragona y Rosas del Gabinet Numismàtic de Catalunya (s. IV a.C.)”, en AA.VV., *Bolletino di Numismatica. Studi per Laura Breglia*, parte I, Ministero per i Beni Culturale e Ambientali, Supplemento al N.4, Roma, 1987, 139-160.

CAMPO, M., “Dracmas e imitaciones de Emporion en tesoros del Gabinet Numismàtic de Catalunya”, en R. Martini, N. Vismara (a cura di), *Ermanno A. Arslan Studia Dicata*, parte I, tav. XL-XLI (*Glaux* 7), Milano, 1991, 165-185.

CAMPO, M., “Noves dades sobre el tresor de Segueró (final segle II aC)”, en J. Tremoleda (coord.), *El territori de Besalú abans del Comtat*, Actes de la XII Assemblea del Centre d’estudis Amics de Besalú i el seu comtat, *Quaderns de les Assemblees d’Estudis* 2, Besalú, 2017, 143-154.

CAMPO, M. *et alii*, *Guia numismàtica*, Barcelona, 2004.

CAMPO, M. *et alii*, *Cinc segles de numismàtica catalana*, Catálogo de la exposició, MNAC, Barcelona, 2007.

GUADÁN, A. M.^a, *Las monedas de plata de Emporion y Rhode*, en AA.VV., *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, Vol. XII (1955-1956), Vol. XIII (1957-1958), Barcelona, 1968-1970.

CHAPTER, ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

AMORES, F., *La colección arqueológica municipal de Sevilla: 1886-2014. Historia y perspectivas*, Ayuntamiento de Sevilla, Sevilla, 2015.

BELTRÁN, J., “Historia de la Arqueología andaluza de 1860 a 1936. En el marco vital de Luis Siret (1860-1934)”, en AA.VV., *Memorial Luis Siret. I Congreso de Prehistoria de Andalucía: la tutela del Patrimonio Histórico* (Antequera, 22 al 25 de septiembre de 2010), Junta de Andalucía, Sevilla, 2012, 25-38.

GARCÍA ALFONSO, E., MARTÍNEZ ENAMORADO, V., MORGADO, A., *Museos Arqueológicos de Andalucía*, 2 vols., Ágora, Málaga, 1995 y 1999.

LÓPEZ RODRÍGUEZ, J. R., *Historia de los museos de Andalucía. 1500-2000*, Universidad de Sevilla, Sevilla, 2010.

SALAS, J., *La arqueología en Andalucía durante la Ilustración (1736-1808)*, Anejos de Mainake 2, Diputación de Málaga, Málaga, 2010.

CHAPTER, ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

AA.VV., *Instituto Gómez-Moreno*, Granada, Fundación Rodríguez-Acosta, 1992.

LÓPEZ PERTIÑEZ, M.ª C., RODRÍGUEZ SUÁREZ, C., “El “Legado Gómez-Moreno”. El archivo del Instituto Gómez-Moreno de la Fundación Rodríguez-Acosta de Granada”, en J. Blánquez, L. Roldán (eds. científicos), *La Cultura Ibérica a través de la fotografía de*

principios de siglo. El litoral mediterráneo, Caja de Ahorros del Mediterráneo- Universidad Autónoma de Madrid, 2000, Madrid, 253-260.

MORAIS, R., ADROHER, A. M.^a, LÓPEZ PERTIÑEZ, M.ª C., *A Coleção de vasos gregos do Instituto Gómez-Moreno, Fundação Rodríguez-Acosta, Granada*, Coleção Classica Instrumenta, Universidade de Coimbra, Coimbra, 2016.

MOYA, J., “El Legado Gómez-Moreno en la Fundación Rodríguez-Acosta”, en C. Rueda, *Exvotos Ibéricos (2) El Instituto Gómez-Moreno, Fundación Rodríguez-Acosta (Granada)*, Instituto de Estudios Giennenses-Diputación Provincial de Jaén, Jaén, 2012, 43-58.

REVILLA, M. A., *José María Rodríguez-Acosta (1878-1941)*, Fundación Rodríguez-Acosta/Turner, Granada, 1992.

CHAPTER, ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12

AA.VV., *Um Gosto Privado. Um Olhar Publico*, Instituto Português de Museus/Museu Nacional de Arqueologia, Lisboa, 1995.

AA.VV., *Vasos gregos em Portugal. Aquém das Colunas de Hércules*, Instituto Português de Museus/Museu Nacional de Arqueologia, Lisboa, 2007.

ROCHA-PEREIRA, M. H. DA., *Greek Vases in Portugal*, Coimbra (reed. 2010), 1962.

VASCONCELLOS, JOSÉ L., *O Arqueólogo Português*, Imprensa Nacional, Lisboa, 46; 70; 92, 1905; 1906.

VASCONCELLOS, JOSÉ L., *História do Museu Etnológico Português (1893-1914)*, Imprensa Nacional, Lisboa, 1915.

CHAPTER, ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13

HIPÓLITO, M. C., *Moedas Gregas Antigas. Ouro*, Museu Calouste Gulbenkian, Lisboa (also english version), 1996.

JENKINS, G. K., *Catalogue of the Calouste Gulbenkian Collection of Greek Coins-Part I and II. Greece to East*, Fundação Calouste Gulbenkian, Lisboa (with the collaboration of M. Castro Hipólito), 1989.

PERDIGÃO, J. DE A., *Calouste Gulbenkian Coleccionador*, Fundação Calouste Gulbenkian, Lisboa (3ª edição, revista), 2006.

ROBINSON, E. S. G., *Catalogue of the Calouste Gulbenkian Collection of Greek Coins-Part I and II. Italy, Sicily, Carthage*, Fundação Calouste Gulbenkian, Lisboa (with the collaboration of M. Castro Hipólito), 1971.

ROCHA-PEREIRA, M. H. DA (S/D), *Um vaso Grego no Museu Calouste Gulbenkian. Tesouros do Museu*, Fundação Calouste Gulbenkian, Lisboa (edição bilingue português/inglês), 2012.

INFORMATION ABOUT THE MUSEUMS AND COLLECTIONS

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΚΑΙ ΤΙΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ

MUSEO ARQUEOLÓGICO NACIONAL

<http://www.man.es/man/home.html>

c/ Serrano, 13

E-28001 MADRID

Tel. (+ 34) 91-577.79.12

GABINETE NUMISMÁTICO DEL MUSEO ARQUEOLÓGICO NACIONAL

<http://www.man.es/man/coleccion/catalogo-cronologico/numismatica.html>

c/ Serrano, 13

E-28001 MADRID

Tel. (+ 34) 91-577.79.12

MUSEO NACIONAL DEL PRADO

<https://www.museodelprado.es/>

c/ Ruiz de Alarcón, 23

E-28014 MADRID

Tel. (+ 34) 91-330.28.00

MUSEO CASA DE LA MONEDA

<http://www.museocasadelamoneda.es/>

c/ Doctor Esquerdo, 36

E-28009 MADRID

Tel. (+ 34) 91-566.65.44

REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA

<http://www.rah.es/>

c/ León, 21

E-28014 MADRID

Tel. (+ 34) 91-429.06.11

FUNDACIÓN CASA DE ALBA

<https://www.fundacioncasadealba.com/>

Palacio de Liria

c/ Princesa, 20

E-28008 MADRID

Tel. (+ 34) 91-547.53.02

MUSEU D'ARQUEOLOGIA DE CATALUNYA-BARCELONA

<http://www.macbarcelona.cat/>

Passeig Santa Madrona, 39-41

E-08038 BARCELONA

Tel. (+ 34) 93-423.21.49

GABINET NUMISMÀTIC DEL MUSEU NACIONAL D'ART DE CATALUNYA

<https://www.museunacional.cat/es/coleccion/numismatica>

Palau Nacional

Parc de Montjuïc, s/n

E-08038 BARCELONA

Tel. (+ 34) 93-622.03.76

FUNDACIÓN RODRÍGUEZ-ACOSTA

<http://www.fundacionrodriguezacosta.com/>

Callejón Niños del Rollo, 8

E-18009 GRANADA

Tel. (+ 34) 958-22.74.97

MUSEU NACIONAL DE ARQUEOLOGIA (LISBOA)

<http://www.museunacionalarqueologia.gov.pt/>

Praça do Império

P-1400-206 LISBOA

Tel. (+351) 213-62.00.00

FUNDAÇÃO CALOUSTE GULBENKIAN (LISBOA)

<https://gulbenkian.pt/>

Av. de Berna, 45A

P-1067-001 LISBOA

Tel. (+351) 217-82.30.00

IBERIA GRAECA. ARTE GRIEGO EN LOS MUSEOS Y COLECCIONES DE LA PENÍNSULA IBÉRICA

Editing institutions | Συνεκδότες

Centro Iberia Graeca (Ministerio de Cultura y Deporte de España; Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya; Ajuntament de l'Escala)

Collaborating institution | Συνεργαζόμενος φορέας

Instituto Cervantes de Atenas

Coordinators | Συντονιστές

XAVIER AQUILUÉ (Centre Iberia Graeca-Museu d'Arqueologia de Catalunya)

PALOMA CABRERA (Centro Iberia Graeca-Museo Arqueológico Nacional)

Authors | Συγγραφείς

ANDRÉS M.ª ADROHER (Universidad de Granada)

MARTÍN ALMAGRO-GORBEA (Real Academia de la Historia)

XAVIER AQUILUÉ (Centre Iberia Graeca-Museu d'Arqueologia de Catalunya)

PALOMA CABRERA (Centro Iberia Graeca-Museo Arqueológico Nacional)

MARIA CLUA (Gabinet Numismàtic de Catalunya)

ISABEL ENCINAS (Museo Casa de la Moneda)

EDUARDO GARCÍA ALFONSO (Junta de Andalucía, Delegación de Cultura, Turismo y Deporte de Málaga)

M.ª CARMEN LÓPEZ PERTÍÑEZ (Fundación Rodríguez-Acosta, Granada)

RUI MORAIS (Universidade do Porto)

MARGARITA MORENO (Museo Arqueológico Nacional)

PALOMA OTERO (Museo Arqueológico Nacional)

JORDI PRINCIPAL (Museu d'Arqueologia de Catalunya-Barcelona)

CARMEN SÁNCHEZ (Universidad Autónoma de Madrid)

STEPHAN F. SCHRÖDER (Museo Nacional del Prado)

Photographs | Φωτογραφίες

Fundación Casa de Alba (Madrid)

Fundación Rodríguez-Acosta (Granada)

Fundação Calouste Gulbenkian (Lisboa)

Museu d'Arqueologia de Catalunya (Barcelona)

Museo Arqueológico Nacional (Madrid)

Museo Casa de la Moneda (Madrid)

Museu Nacional de Arqueologia (Lisboa)

Museu Nacional d'Art de Catalunya (Barcelona)

Museo Nacional del Prado (Madrid)

Real Academia de la Historia (Madrid)

And the institutions or photographers that are given in the figures | Και οι Φωτογράφοι και οργανισμοί που αναφέρονται στις εικόνες.

Graphic design | Γραφικός σχεδιασμός

SARA OLMOS

Translations | Μεταφράσεις

Catalan translation/μετάφραση στα καταλαβικά

SARA MARTÍNEZ (Centre Iberia Graeca-Museu d'Arqueologia de Catalunya)

MIRIAM SAAVEDRA

English translation | μετάφραση στα αγγλικά

VERONICA LAMBERT

Greek translation | μετάφραση στα ελληνικά

NANNA PAPANICOLAOU (Instituto Cervantes de Atenas)

Acknowledgements | Ευχαριστίες

CONRAD MATEO (Museu d'Arqueologia de Catalunya-Barcelona)

PAQUITA SABALLS (Ajuntament de l'Escala)

CENTRO IBERIA GRAECA

www.iberiagraeca.org

Advisory Board | Διοικητικό Συμβούλιο

ROMÁN FERNÁNDEZ-BACA

Director General de Bellas Artes. Ministerio de Cultura y Deporte

ELSA IBAR

Directora General del Patrimonio Cultural. Generalitat de Catalunya

VÍCTOR PUGA

Alcalde-Presidente del Ayuntamiento de l'Escala (Girona)

ALBERT BRAMON

Subdelegado del Gobierno en Girona. Delegación del Gobierno de España en Catalunya

CARMEN JIMÉNEZ SANZ

Subdirectora General de los Museos Estatales. Ministerio de Cultura y Deporte

ANDRÉS CARRETERO

Director del Museo Arqueológico Nacional

JUSEP BOYA

Director del Museu d'Arqueologia de Catalunya

PALOMA CABRERA

Jefa del Departamento de Antigüedades Griegas y Romanas del Museo Arqueológico Nacional

XAVIER AQUILUÉ

Responsable científico del Centro Iberia Graeca

Scientific Board | Επιστημονικό Συμβούλιο

SEBASTIÁN CELESTINO (Director del Instituto de Arqueología de Mérida del CSIC)

ADOLFO J. DOMÍNGUEZ (Catedrático de Historia Antigua de la Universidad Autónoma de Madrid)

JOSÉ M.ª GARCÍA CANO (Conservador del Museo de la Universidad de Murcia)

MAITE MIRÓ (Jefa del Servei d'Arqueologia i Paleontologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya)

RUI MORAIS (Profesor de Arqueología de la Universidade do Porto, Portugal)

RICARDO OLMOS (Investigador)

JOSÉ PÉREZ BALLESTER (Profesor titular de Arqueología de la Universitat de València)

PIERRE ROUILLARD (Profesor de la Maison de l'Archéologie et de l'Ethnologie de la Université Paris Nanterre, Paris, Francia)

ARTURO RUIZ (Catedrático de la Universidad de Jaén)

CARMEN SÁNCHEZ (Profesora titular de Arte Antiguo de la Universidad Autónoma de Madrid)

JOAN SANMARTÍ (Catedrático de Arqueología de la Universitat de Barcelona)

Scientists responsible | Επιστημονικοί υπεύθυνοι

XAVIER AQUILUÉ (Centre Iberia Graeca-Museu d'Arqueologia de Catalunya)

PALOMA CABRERA (Centro Iberia Graeca-Museo Arqueológico Nacional)

Documentalists | Τεκμηρίωση (2018)

POL CARRERAS

BEATRIZ DOMINGO

DANIELA FERREIRA

CONXITA FERRER

ALEJANDRA MACIÁN

MIKEL SOBERÓN

Computer Management | Διαχείριση Ψηφιακών Δεδομένων

DIEGO JAVIER GIL

Administrative management | Διοίκηση

SARA MARTÍNEZ (Centre Iberia Graeca-Museu d'Arqueologia de Catalunya)

MARTA MORENO (Centre Iberia Graeca-Museu d'Arqueologia de Catalunya)

Graphic design/Γραφικός σχεδιασμός

SARA OLMOS

Postal address | Ταχυδρομική διεύθυνση

CENTRO IBERIA GRAECA

Casa dels Forestals de Sant Martí d'Empúries

C/ de la Miranda, 4

E-17130 SANT MARTÍ D'EMPÚRIES (L'ESCALA, GIRONA, ESPAÑA)

Tel. 972 77 05 84; Tel. 972 77 20 83

email: información@iberiagraeca.org

INSTITUTO CERVANTES

www.cervantes.es

Director | Διευθυντής

LUIS GARCÍA MONTERO

Director of Culture | Διευθυντής Πολιτιστικών

MARTÍN LÓPEZ-VEGA GONZÁLEZ

Assistant Director of Culture | Υποδιευθύντρια Πολιτιστικών

RAQUEL CALEYA CAÑA

Head of the Cultural Activities Department | Επικεφαλής Τμήματος Πολιτιστικών Εκδηλώσεων

ERNESTO PÉREZ ZÚÑIGA

Head of the Science and History Area | Υπεύθυνη Τομέα Επιστημών και Ιστορίας

ALMUDENA PÉREZ DE ARMIÑÁN

INSTITUTO CERVANTES DE ATENAS

<http://atenas.cervantes.es>

Director | Διευθυντής

CRISTINA CONDE DE BEROLDINGEN GEYR

Cultural Management | Υπεύθυνη Πολιτιστικών Εκδηλώσεων

NANNA PAPANICOLAOU

Postal address | Ταχυδρομική διεύθυνση

INSTITUTO CERVANTES DE ATENAS

Skoufá, 31 (Kolonaki)

GR-10673-ATENAS

Tel. (+30) 210-3634117

email: cenate@cervantes.es

www.iberiagraeca.org

MAN
MUSEO ARQUEOLÓGICO NACIONAL

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Museu d'Arqueologia
de Catalunya

Ajuntament
de l'Escala

con la colaboración del

